

KOMÁROMI JÁNOS

M U N K Á I
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS

III.

**ESZE TAMÁS
A MEZÍTLÁBASOK
EZREDESE**

B U D A P E S T
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT.
K I A D Á S A

KOMÁROMI JÁNOS

**ESZE TAMÁS
A MEZÍTLÁBASOK
EZREDESE**

**BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT.
KIADÁSA**

Copyright by Genius, Budapest.

.Kunossy rt. Budapest

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás alakja velem járt mindég. Úgyszólván azóta, ameddig csak vissza tudok menni az emlékeimben.

Legelső ilyen emlékem az egyik anyai dédapám volt.

Hat-nyolc éveske ha lehettem akkor: dédapám tul járt a kilenc vénen. Termetre öles, fehér haja csaknem a vállát érte. Téli napokon, mialatt odakint beszakidi szél zúgott az Ondava lapályán, az öreg a kemencepadkánál melengette a hátát, nyárban meg, amikor mély csöndben hallgatott az erdő, a nyárfák alatt üldögélt egy lócán s ő maga is hallgatott. Csaknem mindig hallgatott.

Kevésszavú, vallásos ember volt ez a dédapám. De csak hétköznapiakon. Mert vasárnapi délutánok alkalmával két-három meszely italt volt szokása áthozatni a kocsmából és ha iszogatni kezdett csöndeskén, mérhetetlen düh fogta el s úgy csapkodta a térdeit, hogy az egész ház keresztet hajigált magára. Ilyenkor volt elemében a dédapám. És ha egyszer kitört vén dühe, alig birt magával. Ilyen veszett pillanataiban mindig Esze Tamást, a kegyetlen és nagyerejű öreget emlegette, a szegény emberek egyetlen oltalmazóját, akinek olyan erő volt a karjaiban, hogy szálfákat

tépdesett ki a lazonyi erdőkben. Persze félkézzel. A bajusza meg olyan volt, hogyha jókedve akadt, hát a két fülére csavarhatta volna. Ám ritkán volt jókedve Esze Tamásnak, mert Esze Tamás többnyire dühös volt, minél fogva szakadatlanul káromkodott.

Így hallottam ezt húsz-huszonöt esztendővel ez előtt a dédapámtól. Neki pedig tudnia kellett, mert ő szintén a dédapjától hallotta ezt ugyanígy, aki viszont alighanem saját szemeivel láthatta még az Esze Tamás legényeinek menekülő foszlányait.

Esze Tamásról dédapám volt az első élő faagyomány. De ilyen emlékek és hagyományok vettek körül egész gyermekkoromban.

Minálunk: a Tiszaháton, a Nagyerdő zeg-zugosain, a Latorca partjain, az ungi berkek udvarházaiban, a magyar, tót és rusnyák tájak nyomorult zsellérviskóiban, ezen a szerencsétlen és halhatatlan Felföldön ma is élnek és bujtogatnak a kurucok. Nem a párduebörös, lódingos, zöldcsizmás vezérek persze, hanem a méregtől-fuvó, véznanyaku, széltől és kutyáktól hajtott reménytelen talpasok. Porrá-vált testeik ismeretlenül fekszenek a bokrok és az erdők alatt, de a lelkeik visszajárnak. E szanaszét züllött kurucok emlékeivel vannak tele öreg kúriák, őszi esték a fonóban, urasági majorok és szegény zsellérek kalyibái.

Apró legényke voltam még, amikor késő éjfeleken túl fülelgettem ki az ágyból az öregek meséire. A nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást és keserű katonáit ezek az öregek azóta nagyrészt összevették egyéb, ugyancsak nagyhírű erdei zsványokkal: körülbelül egyre-megy. Mind a kettőt a német szorongatta s kurucok és egyéb zsványok egyenlő jószívvel hajol-

tak le mindenkor a szegénységhez. Német elnyomás, önkény, adók, zaklatások ellen ez az istenadta nép mindig a lődörgő kurucokban s a pandúroktól hajsztolt betyárokban érezte egyedüli pártfogóit.

Odafent élnek még a kurucok. Nem eszményítve, nem hamisítva: meztelen valóságukban. Mert rég elhanyaglott életüket is többnyíre félig meztelenül nyomorogták át ezek az örök és egyetlen magyarok. A Vihorlát-Gutin alatt vén kanászoktól én láttam még a kanásztáncot. Csak töredéke volt már az egykorinak. De ahogy járták! Kifordított gubában, zsiros hajjal, rengő fűtykösökkel és dobogó bocskorban: a pusztá emléktől összeremeg a szívem. Olyan vad és olyan lázadó volt. Egy tavaszi éjszakán, mikor messzi keletről, valahol Ung földjén kigyúlt egy falu s vörös csík tűnt föl a láthatáron, hallottam még, amint egy ráskai magyar kiállt a házeresze végére és mialatt előrehajolva figyelgetett bele a tüzekből megriasztott sötétségbe, halkan imádkozni kezdett:

— Gyönnék már a kurucok...

Ám széles vállaival, bús szemöldökeivel, lobogó szemeivel, varjúszárnny-bajuszával, harsogó keselyűorrával, hihetetlen erejével s rettentő csizmáival már gyermekkoromban messzire kiemelkedett valamennyi kuruc fölé a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás riasztó alakja.

Körülbelül így írtam meg ma is. Esze Tamás ezredes szakadatlanul bujtogat mindenki ellen, aki a magyarságnak vesztére jött közénk, olyan engesztelne tétlenül, hogy megretten tőle a mai ember. ő az örökmagyar. S vad indulataitól hajsztolva végül magyarokkal kerül szembe. Azokat is ra-

kásra gyilkolja, még hihetlenebb gyűlölködéssel,
ő az örök-lázadó.

Idén van kétszáz és huszonöt esztendeje az Esze
Tamás szörnyű csatáinak.

Budapest, 1922 május 29-én.

Komáromi János

ELSŐ ÉNEK

ESZE TAMÁS JELT ÁD.

*Ezerhét száz alatt harmadik esztendő:
Vitézek csillaga, hadakozó idő...*

úr-go-vá-nyi-i-i!

Panaszosan, szokatlanul panaszosan nyúlt el a kiáltás az ingoványok fölött s rémült hallgatás következett rá az éjszakában. Egész közelről, a nádas szélén, két lovas közeledett óvatosan s lovaik térden felül csobogtak a vízben. Az első lovas hirtelen visszafogta a kantárt, megállt, előrehajtott lovának nyaka fölött és míg a ló nyugtalankodni próbált, ő maga hosszan figyelt előre, a hegyek felé, melyek lába alól a pataki országút fehérlett idáig. És akkor, époly elnyújtva és panaszosan, valahonnét Karcsa felől vagy Czigánd felől, csak mint valami elszüremelő sóhajtás, mégegyszer átremegett a nádas fölött:

— Or-go-vá-nyi-i-i!

Az első lovas hátrafordult:

— Magát hívogatja valaki, Andris bácsi.

— A sógorom lesz, a nagyerdei kanászoktól, kivel az este tanálkoztam a lukai dombon — mondta csöndeskén Orgoványi András. — Nálam maradt a pipája, azért nyugtalankodik, Miklós úrfi.

Erre aztán époly szótlánul és óvatosan megindultak a titokzatos útvesztők között. Az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendő június harmincadikának éjszakája volt ez az éjszaka. Az itt-ott megszakadt felhők mögött dél felé úszott a telihold, sebesen, nagyon sebesen és ha itt-ott kidugta az arcát, széles, bánatos mosolygásra ferdült el a szája. Dél felé úszott a telihold, a felhők észak felé mentek, a magasban szél

járhatott tehát, idelent azonban teljes volt a csend. Kevés idő múlva megint felütötte fejét az első ló s felhorkant. Lovasa előrefeszült s néhány pillanatig gyanakodva szimatolt előre. Később hátrafordult és annyit szólt susogva:

— Halott fekszik az út szélén, Andris bácsi.

Azon a részen, ahová most értek föl, szárazba fordult a gázló s e tenyéryi földdarabka szélén, láb-bal a sás közé temetkezve, véres katona terült el hanyatt. Orgoványi András lecsúszott a lóról s a halott vitéz fölé hajolt. A hold is előbújt, ránézett a katonára s a katona félig-lehunyt szemmel, félig-nyitott szájjal meredt vissza a holdfénybe.

— A mienkből való? — kérdezte az úrfi.

— A fenét! Német az ebadta — s arculköpte a halott katonát. — Legalább jól fülöncsapták a rihest — s visszaerőlködött a lovára. — Megdöglött, nem kár érte.

S szóttanul húzódtak tovább a sástengerek, nádi-buzogányok, kákaerdők, tocsogók között, kerülve az uszólápokát és zöldszigeteket, ahová ha egyet talál-na lépni az ember, ló és lovas fölött összezsapna a víz s ló és lovas egy jajkiáltás nélkül veszne el a hiná-rosban. Szóttanul mentek. Elöl a fiatal lovas, sötét leffentyüs sapkában, sötét ujjasban, vékonyhasu fekete lovon. Olyan volt, mint egy hazafelé igyekvő bánkódó kísértet. S csupasz kardját ahogy karesztülfejtette a nyereg előtt, még az a kard is feketének látszott. Csak a lovak csobogtak. Odafönt szünetlen bújócskát ját-szott a hold, idelent olyan szokatlan színben tűnt fel körülkörül minden, hogy akaratlanul is megborzongott az ember s keresztet vetett magára. Már közel voltak a Sátorhegyek s lilaszínü tetejük éles vonalban feküdt az ég oldalán. Délről és messziről szakadatlan fény-pontok ugráltak és rakták lidérctáncukat az útvesztők hátán S Orgoványi András csak lehajtotta a fejét és felsóhajtott:

— Istenem, de szép is a világ, csak az emberek rosszak benne! Most éjszaka van és mindenki alszik, de mire a második éjszaka gyönné, hányan fognak

holtan feküdni az utak szélén, az erdők alatt és nem lesz senki, aki megsirassa őket. Istenem, vedd a tenyeredbe bűnös lelkeinket, de a németet köpjed szembe te is... Haj-haj!

De ahogy ideért, hirtelen megriadt, mert dörgő kiáltás hallatszott a lovaik orra előtt, a fűzes alól:

— Mi a jelszó?

Az úrfi fojtott hangon felelt vissza:

—Esze Tamás ...

—Kik vagytok és hová mentek?

—Thuróczy Miklós a szolgájával...

De nem fejezhette be Thuróczy Miklós úrfi, mert két gubás alak ugrott ki a fűzesből, lekapták a báránysapkát s térdreestek a lova előtt:

—Az Isten védelmezze, úrfi, amikor egyet lép!

—Köszönöm — biccentett Thuróczy Miklós. — Nyúzó Mihályhoz tartoztok, úgy-é?

—Igenis, úrfi, mink vagyunk a bemurcolt-pofások, a Nyúzó hadnagy úr angyalai.

—Hát csak legyetek vigyázassál. Holnapra talán rángondol az Isten ...

S észak felé fordultak a fűzestől. A felhők összegyűltek ezalatt s elborították a holdat. Alig látszott valami. Már elhagyták a Bodrogek köz híráros tóvilágát, már átmentek a szomatori országúton. Sehol egy fénypont, sehol egy kiáltás az éjszakában. Erdők ésombok közeledtek feléjük a homályban s a sötétség egyre dagadt. S Thuróczy Miklós leengedte a fejét, mert először Esze Tamásra, azután az édesanyjára gondolt. Jaj, mi lesz holnap az ő édesanyjával? Most éjfél lehet s holnap éjfélre már holtak, teméntelen holtak fognak úszni hanyatt, le a Ronyván meg a Bodrogek fekete vizében ...

A toronyi erdő táján lehettek, amikor fölfigyelt Orgoványi András:

— Miklós úrfi, danolnak valahol...

Thuróczy is megállt s hallgatódzni kezdett. És az éjszakában most, valahonnét a Feketehegy felől, darabos, nyers hangok vánszorogtak a füléig. Mintha egy nyolcvanéves öreg, aki látta még a legelső Rákóczi

hadizászlait Kassa alatt, aki együtt menekült a reménytelenségnek Szuhay Mátyással s elsiratván Thököli szerencsétlenségét, Petneházy alatt már az Esze Tamás bitangjainak sorában rohant Buda falai ellen — mintha egy ilyen nyolcvanéves ember panaszkodott volna valahol az erdőknek. Reszketve, töredezve hallatszott idáig valahonnét, de mindig csak ez a két sor:

*Egy szegénylegény az Esze Tamás,
Magát megvonó Bonohó András...*

A magyar nép sír a rengetegben — gondolta Thuróczy és csak fölsóhajtott magában. Esze Tamás itt volt még, de ki lehetett az a Bonohó András? Talán valamelyik keserűszájú alhadnagy a Petrőczy vagy az Ubrisi menekülő legényei közül, miközben Moldova csillagai felé vették gazdátlan útjukat. S hány esztendeje annak? Talán tiz, talán tizenöt is. Annyi fénye sincs már azóta Thököli szerencsájének, mint egy búspislogásu lámpásnak s Bonohó András csontjai talán ott fehérlenek azóta a Verhovina oldalában, vagy a havasalföldi égerfák alatt... De a vonatott, nehéz és szomorú nótának folytatása is lett. Lázadó és hetyke folytatás és itt már három-négy idegen hang is beleszólt a vén bujdosó reszkető énekébe. Nagyon furcsa és nagyon szomorú volt. Thuróczy visszafojtva figyelt s könnyek jöttek a szeméből:

*Uruk mellett voltak ketten
Mintegy lelki-más,
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak, mint darázs ...*

Ki az a Jánki Péter s ki lehet Zöld Demeter? Senki. Egyvalaki a reménytelen magyar népből, talán egy kóbor talpas, egy éheshasu szegénylegény: maga a magyar nép. Aki föld alá menekül, ha harangszót hall a negyedik határból s esze nélkül rohan az er-

dőknek, ha közeledő németeket lát a délibáb tükrében... Ej, hagyjuk ezt későbbre! Thuróczy Miklós először odahallgatott a keserű énekre, aztán leesett a lovára s még-aztán sírni kezdett s könnyei végigfolytak a lova fején. Orgoványi András szepegeve húzódott össze az úrfi mögött s már-már azon volt, hogy maga is el talál keseredni, mert sejtette az úrfi szívébáratát, de akkor fölhajolt az úrfi:

— Gyerünk, Andriskám, mert itt kaphat a virradat!

S mély gondok közt kocogtak a sötét úton. Mert ekkor már sűrű lett az éjszaka, mint a dehec s a fák mögül itt-ott csak sejteni lehetett, hogy jobb-kézről lehet valahol a legényei Sutadomb s az alatt a Kutas György tanyája. Ott, a tanya szélén, kell strázsálni reájuk Nagylábú Dávid szökött pataki pékmessternek, az istentelen latornak. Csend volt, kísértetriasztó csend, minden tölgyfa maga egy neszelgő kísértet s Orgoványi András éppen mondani akarta, hogy: úrfi, úgy vélem, balról van a legényei domb, mikor egy ilyen tölgykísértet mögül egy másik rengőtorkú kísértet ordított rá a lovasokra:

— Kik vagytok?

Az úrfi visszafogta lovát, a kardját meg leeresztette. Tudta, hogy ma éjjel minden bokor és minden fatörzs mögül egy-egy dühös kuruc leskelődik az utolsó virradatra, tehát nyugodtan annyit mondott:

—Thuróczy Miklós vagyok. És ott, nemde, az én Majos Ferenc bátyám, aki két nap óta türelmetlenül várja jöttünket?

—Úgy van, kedves-egy öcsém — s a fák mögül kilépett egy sebhelyektől megszántott arcú Góliát. — Úgy van, kedves-egy öcsém, csakugyan én lestelek itt, az a hamis, istentelen, ördögi praktikáju, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc, rebellis latroknak szegény rezesorrú gyalogsági kapitánya, aki huszonhét esztendő óta vártam a holnapi virradatot. Vivát Esze Tamás! — s hangja átdörgött az erdőn. És a rengetegből száz meg száz reménytelen lappangó ordított és zengett vissza bokrok mögül, fák alól, sziklák mögül: — Vivát Esze Tamás!

Thuróczy lehajolt s kezét nyújtott a rezesorrú kapitánynak:

—De honnét akasztotta magára Majos bátyám azt a nyolcrendbeli cifra titulust?

—Áztat, öcsém? — s kezefejét végighúzta a bajuszán. — Áztat, öcsém, éppen ma húsz esztendeje Kobb Farkas kassai generális úr akasztotta rám, mikor a szalánci meg a kozmái hegyek között keresett, mint a kutyát s pátenseket küldözött ellenem, hogy döglene meg, ha még meg nem döglött! De igyunk, kedves - egy öcsém!

Kulacsot húzott ki a kurta ködmöne belsejéből s egyet húzott belőle. Aztán Thuróczynak nyújtotta át a bujdosók harcieszközét s leeresztvén hangját, közömbösen érdeklődött:

—Mit izent Tamás?

—Hogy holnap délben... — mondta halkan Thuróczy. — Az a parancsom, hogy holnap délben...

—Helyes, nagyon helyes — bólogatott rezesorrú Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény gyalogsági kapitánya. — De most siessünk, mert Tokajiék este óta lesnek ránk a Kutas György tanyáján.

S rezesorrú Majos Ferenc maga is lóra ült s most már vágatást fordultak ki az országutra. Balról megkerülték a Sutadombot s a kemény utón csattogva repültek Terebes felé. Félóra múlva megálltak:

— Itt vagyunk, kedves-egy öcsém. Én most visszamegyek s mire mégegyszer feljönne a csillag, Majos Ferenc a pataki Gomboskertben fog megbújni s vele lesznek az összes latrok. Most kortyintok még egyet a Tamás egészségire, te pedig siess, mert mindjárt virradni fog. Éppen itt jön Tokaji Ferkó druszám.

Szájához emelte a kulacsot, aztán megfordult s elszárguldozott. A Kutas György tanyájának egy üres és elhagyott magtárcsűréből gyenge fény vágódott ki a sötétségbe s e fény közepén, a magtár félig-nyitott kapujában ott állt Tokaji Ferenc.

De nem egyedül állt ott.

Thuróczy hátraszólt az öregnek

— Andris bácsi, a két lóval sétáljon föl a faluba. Készítse ki a kardokat, tegye ki a vasingemet s nyergelje föl a másik lovamat. De lábujjhegyen nyisson be az udvarba, hogy meg ne riadjon az édesanyám.

S beugrott a magtárba. Süvegét odavágta az egyetlen asztalra, lengő haját hátrakapta a tenyerével s egy nagyot fújt:

—Jó éjszakát, legények!

—Jó éjszakát, Thuróczy! — feleltek azok karban.

Lámpás füstölt az asztal fején, kormos világa árnyékokat mozgatott a falon s külön árnyék volt minden szegénylegény. S a panaszkodó mécsvilágnál csak most vehették szemügyre a fiatal Thuróczyt. Sáros volt a csizmája, sár feküdt az ujjasa hátán, de még a kis bajusza és a szemöldöke is sáros volt. Hanem a szeme az nevetett:

— Két napig ültem lovon, legények. No, csakhogy itt vagyok. Utolsó parancsát hozom az édes nagyapátoknak, Beregből...

Visszafojtott karban feleltek rá:

—Vivát Esze Tamás!

—Bizony, vivát, legények! — és leült egy kiütött hordóra. — Mert holnap, azaz még ma meg fogtok indulni...

—Meg fogunk indulni! — igazította ki szinte nyersen egy kerek szemű, ziláltüstökű s külsőre betegesnek látszó fiatalember. Olyan fiatal volt még, hogy holmi diákleánykének tetszett csak. Sápadt bőre megfeszült a szélescsontu arcán s ahogy most összefont karral odaállt Thuróczy elé, indulat lobogott a szemében. Thuróczy ránézett, de nyugodtan folytatta:

—Ne szólj bele, Tokaji Ferkó pajtás, mert én parancsolok itten, amíg meg nem jön az öreg. S bizony mondom tenéked, hogy akinek most sincs kedvére valami, könnyen az ágra kerülhet föl. Elég nagy a velejtei erdő.

Tokaji nagyot nézett, leengedte a karját, hátrált néhány lépést s nem szólt semmit. Thuróczy körülpillantott:

— Itt van Szalontay?

A háttérből előlépett egy bozontos paraszt, a végardói bíró.

— Gyuri bátyám, maga holnap, azaz a hétfői éjszakán a Cinegedomb felől Patak alá ereszkedik. Majos bátyánk és Nyúzó Mihály ugyanott lesznek idejében. Urat és papot senki meg ne bántson!

Szalontay intett, hogy megértette s döngő lábbal eltűnt az éjszakában.

— Buga Jakab!

S előbotorkált Buga Jakab. Egyik lába bocskorban volt, másik lába mezitláb volt. Arcának színe, mint a kordován, félbajuszkája csára csüngött, a másik fele leégett valahol. Lába, mint a gólya lába, a nyakával meg előre hajolt, mintha a földön keresgélt volna valamit. Minden fegyvere egy kurtanyelű kisbalta volt. Megállt Thuróczy előtt s csak leengedte a koponyáját, mint egy beteg ló.

— No, Jakab testvér, eleget bujkáltál már a kukoricásban, hát most meg kell mutatni, milyen leány vagy! A bojnyikokkal ott légy ebédidőre a bányácskai erdő alatt. De jól megjegyezd te is, hogy úrhoz, paphoz nem szabad nyúlni, csak ha parókában, német süvegben, vagy plundrában találjátok. Mert édes hazánk szabadítására indulunk meg mostan. De a németet vágthatjátok, mint a tököt. Ebéd előtt magam is ott leszek. A viszontlátásra, Jakab testvér! Tyukodi pajtás, itt vagy?

S jelentkezett Tyukodi pajtás, mialatt Buga Jakab kenyeres nesztelenül tűnt el a kapun. Zömök dugóember volt Tyukodi pajtás, de olyan lábbal, mint egy cölöp. Tüsző volt a hasán, csupasz dákos amögé dugva, a homlokán meg véres kötés, hogy alig látszott ki alóla a félszeme.

—Hát veled mi történt?

—Instálom, úrfi — szerénykedett Tyukodi pajtás —, tegnap egynéhány toposokkal tanálkoztunk a záhonyi révnél, de mink négyen valánk csupán, ők pedig tizenhaton...

—Hát neked Rakamaz körül lesz dolgod — mo-

solygott föl Thuróczy. — Hiszen érted, miről van szó!

— Értem, kapitány úr.

Aztán jöttek a többiek, névszerint Fábián István meg Vajda Gergely Garanyból, úgyszint a köhögős és keszeg Soltész Pál Legényéről, valamint a ritkán-józan Pikor János ugyanonnét. Aztán Ruszka Mihály és Tuba István, kik a kanászokat terelték össze a Nagy-erdőből, majd a nyakiglábú, savószemű, csüngőhajú, télben-is-meziüáb Zöld Demeter, ugyanaz, kit a nóta is kiemelt, hogy Jánki Péterrel együtt olyan serény, mint a darázs és aki furkósbottal vitte a hátán az abauji mezítlábasokat. Azalatt pedig ment az éjszaka és ők egymásután veszték el a sötétben. A méceses imbolyogva sírdogált s már csak Jesztreb András volt hátra, aki esztendő óta a Dargóban bujkáló tótokat biztatgatta, hogy csak a tavaszig, csak a karácsonyig, de most igazán csak Péter-Pál napjáig még és akkor mézes bobálykát fog früstökölni minden tót, uzsonnára meg annyi lekvárt pofázhatnak, hogy kétfelé fog állni tőle a fülük s henteregni fognak a szalmában. Most végül csakugyan itt volt a Péter-Pál.

Jelentkezett hát a vízesszemű Jesztreb is. Bunkóra dülve állt meg Thuróczy előtt:

—Itt vagyok, úrficska.

—No, Jesztreb apám, magának nagy dolga lesz. Holnap estére ki kell állni a tolcsvai országútra s aki arrafelé talál futni Patak felől, azt meg kell fogni. Bizik az emberekben?

Jesztreb legyintett:

— Úrficska, a tótockák annyit éheztek már, hogy Szent Pétert is végighuzigálnák az árokba, ha megkaphatnák a lábát. Sietek is, úrficska, Isten simogassa meg a jószágos arcát!

Most aztán ketten maradtak. Thuróczy fölállt s körülnézett. Üres volt már a csűr, csak a lámpás imbolygott s beteg fénye kísérteteket riasztgatott a falon. Tokaji Ferenc még mindig úgy állt ott, összecsucott karral s valami furcsa és sajátságos tűzben lángolt a szeme.

— Mehetünk, Ferkó?

Tokaji Ferkó annyit szólt:

— Jó.

Thuróczy eloltotta a mécsest s kibotorkáltak az éjszakába. Azután megindultak kstten, a Sutadombnak, a temető felé. Itt-ott megint megszakadtak a felhők s aranyos-lilás szélük felé sietett a holdvilág, de már hajlatnak fordulva, a radványi hegyek fejének. Idelent valami sajátságos kékes-színben derengett minden s olyan ijesztő volt a csend, hogy az ember halotta a szíve zakatolását. Ők pedig mentek ketten, szótlanul, majdnem szomorúan. Már a Mária-kutjánál voltak, a temető alatt s furcsán eldőlt árnyékot vetettek a fák. Tokaji hirtelen megállt s szembefordult Thuroczy val:

—Tehát kímélni kell az urakat... Mi?

—Úgy van, Ferkó pajtás — fordult szembe Thuroczy is. — Ez parancsa Esze Tamásnak...

—Parancsa! Parancsa! — s kardját indulattal vágta oda a földhöz.

—Hallgass már! — kiáltott rá Thuroczy. — Hallgass, te esztelen ember! Nem az urak ellen, hanem kínzóink ellen indulunk meg. Mert ha az urak is ellenünk fordulnak, akkor végünk van. Senkinek hitét mi nem bántjuk...

—Tehát a jezsuitákat se? Hejj! — s hörgött és a hajába markolt. — Hát nem hallottad még, te ember, hogy harminc esztendeje bujdosik miattuk a pataki kollégium!

Újra megindultak s lépést mentek a temetőnek. A hold előbujt s világát szétterítette a kihalt tájkék fölött. Megint Thuroczy beszélt, halkan, megdondolva a szót, de látszott azért, hogy belül megremeg:

— Majd visszajön a kollégium. Most arra kell vigyázni, hogy Rákóczit is kézrekapjuk. Vigyázni, az Istenért, vigyázni! Kabay Márton tiszteletes úr készíti már a kiáltványt s az Isten ha besegít beneteket Tokajba, nyomban küld a nyargalókat Önöd felé meg Szendrő felé, hogy kitört a szabadság. De vigyázni, az Istenért, vigyázni! Mert ha híre szalad,

hogy csak a parasztok fogtak fegyvert az urakra, akkor lóra ülnek az urak, magyar fogja ölni a magyart és az iszonyatos lenne. Hallgass rám Ferkó és türtőztessd magad, mert a fejeddel felelsz minden papért...

— És minden grófért! Mi? — s gúny égett a hangjában. — Beszélhetsz te nekem, Thuróczy, úr vagy te magad is...

De itt már kitört Thuróczy Miklós:

— Hallod-é, Tokaji Ferkó! Azt mondom én neked, nagyon vigyázz te magadra! Ha én állok a parasztok elé nagyobb áldozat az, mintha Tokaji Ferenc vezeti őket. Dehát Tokaji ezt a szememre hánnya nekem...

Már a dombon álltak, a temető fejfái között. A domb oldalában lapult meg a fatemplom s toronycsillaga tompán villogott az alvó házak fölött. Tokaji Ferkó megállt a sírok között, szokása szerint keresztbefonta karját s széles arcát a hold arcának fordította. Egész csöndes volt már:

—No, hiszen jól van, Thuróczy pajtás. Jól van és ne haragudj, ha igazságtalan lettem volna. De lásd, öt esztendő óta fogyaszt a düh és a tehetetlen kin. A mai éjszakán azonban felejtünk el mindent. Elbúcsúztál már az édesanyádtól?

—Most indulok hozzá.

—Úgy. Hát csak búcsúzz el tőle. Nekem nincs búcsúznom senkitől, mert nekem senkim sincs már. Fölteszem azonban, hogy kemény maradsz az anyád előtt is. Úgy-e, rokonod az alispán?

—Miért kérdezed?

—Csak — és vállat vont. — Csak azért, mert még tegnapelőtt elhagyta Ujhelyt s Miskolc felé szökött el. Most üres a Szentiványi-ház. Úgy-e, rokonod az az Annus nevű kisasszony?

—Melyik?

—Az, aki tegnap érkezett meg Nógrádból. Horváth Annus, no! Ne félj, nincsen még nálatok. A Szentiványi-házba szorult s tegnap óta ijedten várja, hogyan juthatna ki az édesanyádhoz.

Thuróczy elámult:

—Honnan tudod mindezt?

—Mit nem tud Tokaji! — nevetett fel Tokaji.
— Látom, megzavarodtál. Hallod-é, pajtás! Adok én egy jó tanácsot. Az anyádat indítsd el még virradatkor Ujhelynek, szálljon meg ott Szentiványiéknál, teneked pedig azt mondom, kerüld még a tájékát is annak a háznak, amig vissza nem megy onnét az a leány...

Thuróczy kezét adott neki:

—Köszönöm, pajtás. Siessünk, mert virradni fog.

—Igen, siessünk — és megemelte a kardját Tokaji Ferkó. — Azonban várj csak, még valamit. Ne hidd, hogy irigykedem rád. Csak szeretlek és féltetek. De mondhatom neked, hogyha el tudnál hagyni bennünket egyszer, ezzel a kardommal foglak megölni, Thuróczy pajtás. Itt, a temetőben esküszöm neked az Istenre, hogy meg foglak ölni. Ha pedig én hagynálak el valamikor, te fogsz megölni engemet, pajtás!

— Én foglak megölni, pajtás... — mondta hal-
kan Thuróczy és kezét adott Tokaji Ferkónak.

(Hej, ha a jövőbe látott volna ekkor Tokaji Ferkó, látta volna magát lakattal a kezén, láncokkal a lábán egy bécsi börtönben s aztán látta volna magát szemétben, piszokban, egy gödörbe hányva, kínoktól haldokolva!)

A temetődombon tehát, az öreg fejfák közt, ott maradt egymagában Thuróczy Miklós és most már ő fonta össze a két karját, ahogy elnézett a hold ezüstjében úszó, szomorubájú, lakatlan tájék fölött. Ott állt, az anyjára gondolt s lebecsátotta a fejét. Hát az alispán is kereket oldott már? Nem tetszett neki. S mit keres most Ujhelyben Horváth Annus? Ez újság volt s igen megzavarta. De aztán az eszébe jutott Tamás bácsi, a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás és Thuróczy Miklós fölívágta a fejét:

— Ej, gyerekség! Egyszer úgyis meg kell halni!

Hátranézett: Tokajinak híre sem volt már. A to-
ronyi erdő fölött mintha virradni akart volna. Föl-

vágta a fejét s megindult a falunak. Csönd volt, ijesztő csönd s ahogy végigsurrant a holdfényben, úgy tetszett neki magának is, mintha a temetőből egy magános kísértet húzódnék el a falu felé. Hiszen temető volt a falu is. Sehol egy lélek, pusztaság volt minden második ház s kutyaugatás nem verte fel az éjszakát, mert esztendőök óta minden kutya éhenveszett vagy elmenekült e haldokló vidékről. Olyan világ volt ez, amelyről azt olvassuk a krónikákban, hogy a császári-biztosok nem találtak egyetlen vágómarhát az egész Felső-Magyarországon.

Ahogy a kertjük hátába é^t, egy szökéssel átugrott a garádon s bent volt a fák alatt. Elhagyott, gondozatlan terület volt ez a kert, de kinek is gondozták volna?! Óvatosan megindult a régi ház felé, melyből tizenegy esztendeje nem szállt ki egy kurjantás, mióta Buda bástyái alatt halott szemmel hentergett le az édesapja. Mélabáju fényben fürdött a kert egy-egy tisztása, de fekete árnyékok hallgatództak a fák és a bokrok között. Már a ház mögött állt Thuróczy Miklós, már csak lábujjhegyen ment. Először az istálló felé vágott el: Orgoványi András kézen várta a két lóval.

—Mindjárt jövök, Andris bácsi — s a ház irányába tekintett, honnét, az utolsó két kis ablakból erőtlenséggel erőlködött ki a holdfénybe. — Mi az, hát az édesanyám még most se alszik?

—Nem ám — kezdte Orgoványi András —, mivelhogy az úrfit várja a nemzetes asszony. Már ki is sírdogálta magát nekem, szegény.

Thuróczy idegesen nézett a szolgára:

—A teremtsit magának, öreg! Hát nem megparancsoltam ...

—Hagyjuk csak — legyintett az öreg. — Én annyit mondtam csupán, minekutána igen megfag-gattak, hogy holnapra fülig fogunk járni a vérbe. Egyebet nem szóltam.

De Thuróczy Miklós ezt alig hallotta már, mert indulatosan rohant a följárónak. Fölszaladt a három

kőlépcsőn s berontott a szobájába. Lámpás égett az ágya fejénél.

Lehánnya magáról a sáros ruhát s öltözni kezdett. Térdigérő csizmát kapott a lábára, vasinget csatolt a mellére, vékony, gyász-színű süveget tett a fejére. Fekete haja kiesett alóla s leért a válláig. Aztán kardot kötött a derekára, tenyéryi széles fringiát, aminővel a kassai meg lőcsei hóhér nyakazta le nemrég a fölzendült lutheránusokat Eperjesen. Nem is fringia volt az, hóhérok bárdja volt az, melynek egy suhintására derékban repül két darabba az ellenséges lovas. Aztán körülnézett Thuróczy Miklós, keresett még valamit. Ám ugyanakkor halkán megnyílt az ajtó s Thuróczy Miklós anélkül, hogy hátranézett volna, oda-szólt sebtiben:

— A csákányomat, Andriskám!

De mert senki se felelt, megfordult. Hát nem Orgoványi András nyitott be hozzá, hanem az édesanyja állt előtte. Ott állt előtte az édesanyja, sötét ruhában talpig. Megállt előtte fehérlő hajával s míg az urfi meglepődve fordult vissza, a nemzetes asszony összehetté a kezét:

— Fiam, édes fiam!

Thuróczy Miklós hangtalanul állt az anyja előtt.

—Fiam, egyetlen fiam, az Istenre, mit akarsz?

—Anyám, — kezdte kapkodva a fiu —, csak ne faggass, úgyis tudsz mindent s ne próbálj visszatartani, úgyis késő már ...

—Jaj, az az esztelen Tamás! — zokogott fel egyszerre a nemzetes asszony.

A fiú közbekiáltott:

— Anyám, egy szót se Tamás bácsiról! Emlékezz vissza, hogy az apám, amikor összeesett Buda alatt, haldokolva átölelte Tamás bácsit és azt mondta neki: örködj a fiamra! S Tamás bácsi vigyázott rám eddig s vigyázni fog reám ezután is...

A nemzetes asszony fölajgatott:

—De az urak ellen indul az esztelen, édes fiam!

—Anyám! — és itt már elsápadt. — Anyám, te

magyar asszony vagy s tudnod kellene, hogy másik édesanyánk, a szegény haza kiáltoz most nekünk és tárja felénk kétségbeesett karjait. Hát ha e másik anyánk ellen fordulnának egyszer az urak, mind meg fognak halni az urak! — s földhözvágta a kardját. — Anyám, reggelre indulj meg Ujhely felé, Szentiványi-éknál ott találod Annust is, azt a vakmerő és szerencsétlen leányt. Mert ottszorult két nap óta. Menj azonnal, csak ott vagy biztos helyen. Az utak, a kertek, az árkok, a mezők zendülőkkal vannak már tele e pillanatban, de te csak annyit mondj nekik, hogy Thuróczy Miklósnak vagy az édesanyja és azok a szegény emberek sírva esnek le a lábad elé...

Az anyja pedig csak állt előtte, könnyek folytak le az arcán s csak összetette másodszor is a kezét:

—Édes, szép fiam, hallgass meg! Csak most az egyszer hallgass meg!

—Semmit se hallgatok meg, anyám! E perctől fogva ne tekints többet fiadnak, mert tudd meg, hogy én állok az árva szegénység élén. E perctől fogva csak egy szomorú és szánandó ember vagyok, oda-parancsolva a menekülő magyarok élére — s lehajtotta a fejét, mialatt az édesanyja sirva esett le a heverőre s kendőjébe temette az arcát. — Mert ha egy lépést akarnék csak tenni visszafelé — folytatta sötéten —, most már nem tehetem, anyám. Megesküdtem az Esze Tamás kardjára és ha terád hallgatnék mostan, holnap estére itt teremnének az Esze Tamás farkasai és izekre szaggatnának széjjel. Köszönöm neked, hogy fölneveltél. De hidd el, jobb meghalni, mint így dög-lődni élve. S ha meghalok, legalább te sirass meg, anyám!

Az ablakon betekintett a sápadtfényű hajnal. Thuróczy elhallgatott egy szünetre, maga elé nézett s fiatal arca mély fájdalomra vonaglott el ezalatt az egy szempillantás alatt. Aztán megmozdult, zörgő léptekkel odament az édesanyjához, lehajolt föléje s megcsókolta a kezét. A nemzetes asszony ott feküdt előtte élettelenül, hidegen.

De erőt vett magán Thuróczy Miklós s kemény

maradt a szíve. S époly keményen kiment az udvarra. Odakint beteg lett már a holdnak arca s a toronyi erdő fölött csakugyan jelentkezett hétfőre a virradat. Az utolsó hétfői napra. Aztán lóra vetette magát Thuróczy Miklós, elindult s Orgoványi András szóttalanul követte az utón. Nekivágtak a radványi hegyeknek s belevették magukat a Ronyva mocsaraiba. Csönd volt, ijesztő csönd a világ. Kakas nem szólt a tájékon, csak a csillagok tünédeztek egymásután. Ment-ment Thuróczy Miklós a radványi hegyek felé, Orgoványi András mögötte kocogott s tul voltak már a regmeci réteken, mikor hátraszólt az úrfi:

—Forduljon vissza még egyszer, Andris bácsi s kísérje be Ujhelyig az édesanyámat. Aztán keressen utánam, úgy dél körül, valahol a Hartay-malomnál.

—Igenis, úrfi.

S ment-ment tovább Thuróczy Miklós, de most már egymagában. Élő lelket nem látott az utón. Üresek voltak a mezők és üres volt minden falu. Már jött a reggel, piros özön terült el a Sátorhegyek csúcsán, már Mikóháza körül járt Thuróczy Miklós, amikor igen távoli és igen halvány harangszó ütötte meg a fülét. Megállt, maga elé suttozott:

— A fehérbarátok harangoznak Ujhelyben.

Megállt egy pillanatra, levette a süvegét és fől-sóhajtott:

— Uram, fordítsd felénk fényességes orcádat s vedd magadhoz szegény telkeiket, akik meg fognak halni e napon!

MÁSODIK ÉNEK

»HÁT AZ ANYÁD ÉL-E MÉG?

A csörgői országúton magános lovas igyekezett Terebes irányának. Nyakiglába volt a legénynek, kurta lába a lovacskának s valahányszor a legény nógatni kezdte volna lábával a patkányt, csak annyit ért el, hogy a lovacska hasa alatt összebokázott a két lábával. Ilyenkor furkóshoz nyúlt a legény s húzott egyet a lovacska farára:

— Gyerünk, testvér, gyerünk!

A lovacska nekigyürkőzött, kocogni próbált, de néhány lélegzet után elfúlt s lépésre fogta megint. A lovas hátra-hátratekintgetett ijedten s megint a furkóshoz nyúlt.

Ennek a lovasnak Pikó Demeter volt a neve. Lovasra és lóra vastag pokrócot húzott sár és por s hol nekirugaszkodtak ismét az országútnak, hol lecsuklott a feje lónak és lovasnak s néha úgy látszott hogy álom és kimerültség ott ragasztja őket az ut közepén. Pikó Demeter ezalatt egyre többször kapdosott oda a süvegéhez s tenyerét végighuzkodta a haján. És valahányszor a tenyerét végighuzkodta így, véres lett utána a tenyere, mert a haja is véres volt. Egy nap meg két éjszaka óta szívárgált már a vére Pikó Demeternek, lefolyt a nyakán meg a balfülénél s összefutott és megaludt a balszemöldökének csimbókján. A balszeme is, a balarca is maszatos volt három vármegye porától meg a saját véréből. Tegnap óta csak a jobbszemével tudott már körülnézni ebben a keserves világban Pikó Demeter, mert a másik szeme bedagadt. Megint csak hátratekintett, nem kergeti-e valaki, aztán odakapott a furkóshoz és megint húzott egy jót a lovacska hátuljára:

— Gyerünk, testvér, gyerünk!

S ugyanakkor, de a csörgői út másik végén s olyan messze még, hogy látni se lehetett, egy szekér igyekezett szemközt. Orgoványi András ült az ülésben s szaporán ösztökelte a két lovat. A magáét lógósnak kötötte oda harmadikul, a nyeret viszont idejében eldugta az ülés alá. A nemzetes asszony a szekérben szótlanzkodott ezalatt s mióta elhagyták a falut, mozdulatlanul maradt egyhelyben, nézett maga elé megkövülten, vagy elkönnyezte magát csöndeskén. Andris bácsi mindezt persze nem látta, mert a félvilágért nem mert volna hátrafordulni és odanézni a nemzetes asszony szeme közé, de — tudja Isten! — mindent megérezett valahogy a hátával. És bár azonkívül, hogy legutóbb ő kísérte el Tarpáig meg visszafelé Miklós úrfit, semmi köze nem volt a dolgokhoz, mégis szemrehányást tett magának, hogy akaratlanul is belejátszott ebbe az ügybe, miáltal hozzájárult a nemzetes asszony megkeserítéséhez. Hogy elhessegesse barátságtalan gondolatait, biztatgatni kezdte a három lovat:

— Gyerünk, fiúk, gyerünk!

Hétfő délelőtt volt. Két embermagasságra járhatott már a nap a szőlőskei dombok fölött, s mikor az úthajlatnál odaértek volna a határcsárdához, a Sátor-hegyek töve alól egyszerre kibukkant Ujhely városa is. És itt történt először, hogy a nemzetes asszony mégis csak megtörte szomorú hallgatását:

— András, hívja csak elő a zsidót!

Orgoványi András lefogta a gyeplőt s bekiáltott a csárda ajtajába:

— Jankel!

Tul, az országút másik részén, elhagyott magtár-csűr romfalai hallgatództak s e romfalakról élesen csattant vissza a kiáltás:...*el!*

A derült napsütésben valami nyomasztó érzés volt a visszakiabáló magtárfal meg a néma csárda. Orgoványi bekiáltott mégegyszer:

— Jan-ke-e-el!

És hogy megint csak a magtár felelt vissza, leugrott, benézett a kocsmá tárt ajtaján s eltűnt az

ivó felé. De csak két pillanatra. Mert a harmadik pillanatban újra kidugta orrát az ajtón s tenyerével belecsapott a levegőbe:

— Kampec már Jankelnek, nemzetes asszony. Az asztal alatt fekszik, a hátán, oszt ki van nyitva a szája, mert meghótt. Sok embert becsapott, pedig nem volt rossz zsidó mégse, hát most fejbeütötte valaki. Úgy bizony — s fölhängött a szekérbe —, a családjából mindenki elszaladt valahova az ijedtség miatt.

A nemzetes asszony összeborzongott:

— Siessünk, Andrásám siessünk!

András fölkapott az ülésbe s a szekér továbbgördült az országúton. Üres volt a napfényes tájék, csak Ujhely két réztetejü tornya vert szikrát a verőfényben. A nemzetes asszony fázósan húzódott össze, hideg arcán meg szabadjára hulltak a könnyek, mert tudta már, hogy most az egyszer baj van és hogy az ő fiát, Thuróczy Miklós úrfit nem fogja többet élve visszakapni. És sírdogált, egyre sírdogált magának. Elsiratta csöndeskén soha vissza nem térő ifjúságát, mely úgy ment el, hogy az ifjú vőlegények minden esztendőben lóháton távoztak az ősi ház kapuján és soha azután nem látta őket sem az édesanyjuk, sem a menyasszonyuk. És megsiratta keservesen örömtelen hervadókorát, amely úgy fordult megint, hogy az ősi ház udvarán lóra ültek újból a nemes úrfiak, elmentek és soha többet nem fognak hazatérni, hiába siratgatja őket szüntelen könnyekkel az édesanyjuk és holdfényes esteleken hiába lesi őket vissza szerelmesen a ház bánkódó kisasszonya.

És mialatt a régi és soha vissza nem térő időket könnyezgette a nemzetes asszony, Orgoványi András hirtelen visszafogta a lovakat és így szólt valakihez:

— Mi az, testvér?

A nemzetes asszony felütötte fejét s kihajolt a szekérből. De megint csak megremegett, mert egy iszonyú alak állt a lovak előtt: a félig karikára-

tágult szemű, félig vértől-vaksi szemű Pikó Demeter. Olyan volt ez a veresorru szegénylegény, mintha a halál elől menekült volna s mintha a halál karjaiba szaladt volna. A nemzetes asszony még jobban összehúzódott, mert ó, annyi gonosz sejtelmek közt indult meg ez a mai hétfő!

— No, mi az, testvér? — bökött feléje másodszor is Orgoványi András.

— Csak azért fogtalak meg, testvér — szippantott az orrán Pikó Demeter —, mert tudni óhajtanám, ez az ut viszen-á Csörgő irányának s a falujában találok-e még tekintetes Thuróczy Miklós úrfit? Én ugyanis Pikó Demeter volnék becsületes nevem szerint.

A fia nevére összerezett a nemzetes asszony:

—Nem Esze Tamás küldte magát, jó ember?

—Onnét gyónnék, honnét is gyónnék egyebűnen, nemzetes asszonyom — szippantott ismételtén Pikó Demeter. — Csakhogy mégse tüle. Nem egészen. Pedig rettenetes parancsal gyövek. Négyfele vágnak, ha idejibe meg nem kapom az úrfit. Hát jó helyt járok-e, testvér? — pislantott oda Orgoványi András. — Mert rettenetes halálos parancsal bujkálok az úrfi után.

A nemzetes asszony nem birt többet magával. Fölállt a szekérben s arcának színe olyan lett, mint a kréja színe:

— Úgy-e, baj érte Esze Tamást? Mondd meg, fiam, nékem tudnom kell, mert én az édesanyja vagyok Thuróczy úrfinak! Úgy-e, hogy elfogták Esze Tamást?

Pikó Demetert mintha melbesújtották volna, olyat hőkölt a lovon:

— Hát ki a fene beszélt már el? — De hirtelen észrevette magát: — Jaj, nemzetes asszony, dehogy is fogták el, más baj esett vele. Azazhogy semmi se esett vele, de nekem beszélni kell az úrfival, mert ha idejéntül-kapja meg a rettentő izenetet, hát karót húznak belém. Jaj, ne faggasson nemzetes jó asszony, nem lehet! Nem szabad!

Orgoványi András kapott először fejhez: huj, itt bajok lehetnek! S nem gondolva többet senkivel és semmivel, még a nemzetes asszonnyal sem, föluggrott, ráordított a hírvivőre s ostora nyelével mutatta az irányt:

— Fordulj, testvér, arra Ujhely fele! Ládd-é, ott a vízparton áll a malom, a Hartayék malma az! Vágj most neki, de ízibe, testvér! De ne az országúinak, mert németek állnak a városi hídon, oszt jól kupánütnének, hanem csak erre jobbfele, neki a Ronyva hídjának, testvér! De rúgd a mezőt, délig talán a malomnál fogod még az úrfit. Tyü, az Istenit, látom már én, hogy jól benne vagyunk a bajba, Pikó Demeter testvér! — s magából-kikelt ordításba veszett a hangja.

De ezt már félig se hallotta Pikó Demeter, mert akkor már a mezőn át rohant és bukdácsolt s a furkóssal serényen dolgozott a félig-kidúlt lovacska minden testrészen. Orgoványi András, szekeren-álltában, elhült szemmel bámult egy darabig a bokrok közt repülő és hadonászó Pikó Demeter testvér után. S többízben így tett hozzá:

— Tyü... he-jej-je... c-c-c... Tyü... he-jej-je..., c-c-c...

A fejét csapkodta, szinte hörgött. A nemzetes asszony pedig visszahanyatlott az ülésbe:

— Hajtsunk, Andráskám! Az Istenért, hajtsunk!

Orgoványi András odavágott a lovak közé. De odavágott! A nemzetes asszony meg csak eltakarta az arcát, lehajtotta fejét és olyan könnyekre fakadt, hogyha lett volna halálos ellensége, hát még az is a szívéből megsajnálta volna.

Mert sokat sírtak valamikor ezeken a zempléni országutakon. És ha azokból a könnyekből, amelyek magyar anyák, feleségek és kisasszonyok szemeit megöntözték egykor s végigfolyván szenvedő arcaikon, leperegtek az országutak porába, — ha azokból a könnyekből gyöngyszemek támadtak volna: csupa harmatos gyönggyel lennének végig-
rakva Felső-Magyarország útjai. De anyák, felesé-

gek és kisasszonyok soha máskor nem sírtak még annyit, mint mikor a szétszórt és menekülő kurucok lábanyomát kellett megáztatniok néma könynyeikkel. S olyan hangos volt az a jajveszékelésük, hogy az istenadta nép még ma, kétszáz és huszonöt esztendő után is visszaemlegeti elhanyagolt árnyékait azoknak, akiket olyan szívszakadva jajgattak meg iákkor. Mert az urak elfelejtették őket, mint eszeveszett és gyújtogató latrokat, de a nép őszi estéken, kukoricafosztáskor, késő éjjeleken a fonóban ébreszgeti még keserű és szilaj emléküket. A hardicsi molyván, a Nagyerdő zezzugosain, az ungi berkek pusztuló udvarházaiban s a beregi ligetek alatt föl-fölsendülnek még a régi dalok, egy-egy fehérhajú magyar, egy-egy vén tót kanász a lazonyi rengetegből vasárnap délutánokon mesélgetni kezd még olykor a kurucokról, akik malomkerekeket állítottak meg a félkarjukkal s a láb-szárcsontjuk olyan volt, mint egy bivaly csontja. Csakhogy e föl-fölrikoltó énekek, e csodavilágba beillő mesék is halnak, egyre halnak, ahogy rendre ritkulnak az öregek. De ma még élnek itt a kurucok! Őszi szántások táján, mikor télreváró csöndben hallgatnak tanyák és majorságok, mikor Lengyelország felől felhők komorulnak a Vihorlát meg a Babiagura hátán, urasági béresek ekéi nyomán kifordul még egy-egy törött sarkantyú s az öregbéres csak fölsóhajt magában: — biztosan Esze Tamás hagyta el, mikor a német elől szaladt szegény! S András-napja körüli estéken, ha odakint fölsivit a hideg szél s az ölbeli kis tót legény nyugtalanodni kezd, édesanyja azzal csitítgatja: — aludj, fiacskám, aludj, mert odakint a Jesztreb Andris bocskorosai ijesztgetnek, de ha felnősz, majd velük mégy te is!... S alkonyatonkint, mikor váratlanul meghasad az ég alja s kelet felől véres esik ül a láthatáron, a ráskai magyar megáll a házeresze végében s marokra szorítván a baltát, különös fény gyúl ki a szemében: — gyújtogatnak már a kurucok! Igen, gyújtogatnak még, de csak a lelkekben s ott

is egyre ritkább lesz már az a gyújtogatás. A vén nagyapák kivesznek, az unokák lassan felejtlenék. Pedig ott fent, a reménykedő és halhatatlan Felvidéken ezek a szerencsétlenül széthullt kurucok fekszenek minden domboldalban és bokortőben s ne adja az Isten, hogy fölkeljenek egyszer! Mert ha fölkelnének, üvöltözni kezdenének, a fejüket kezdenék csapkodni a szégyentől, haragjukban a csupasz két karjukkal öklöznék halálra a mai unokákat s elnyúlt testeiket máglyában égetnék rakásra és hordatnák szerte a széllal, hogy még a poraikat se találhassak meg soha!

Orgoványi András vágtaiban vitte ezalatt a szekeret s a nemzetes asszony is a szíve szerint könnyezhette ki magát. Három gubás alakkal találkoztak össze csak útközben. Mind a három ott hűsölt egy akácos alatt, de ahogy észrevették a nemzetes asszonyt, ráismerhettek, mert talpraugrottak s meg-süvegelték alázattal. Már a város alatt jártak, már elérték a Ronyva hidját is.

De a hidon valami tiz-tizenkét német strázsált, szegeletes gombakalapban s olyan puskákra támaszkodva, mint egy-egy szakállas-ágyu. Ijesztő flinták voltak ezek külsőre, de ártatlan jószágok a gyakorlatban. Urihintó állt a híd túlsó felén, uri-kisaszszony ült benne s ezzel a kisasszonnyal vitázott már reggel óta valami Vakszmut nevű hadnagy.

Az első német, ahogy megállt Orgoványi András, a lovak orra elé emelte rettentő puskáját:

—Curukk!

—Mit curukk? — nyelvelt vissza az öreg. — Nem látod, hogy a vásárba igyekszünk?

—Niksz vásár! — hadonászott a német. — Befél van, curukk!

A nemzetes asszony maga is kihajolt s már mondani akarta, hogy hiszen ő az édesanyja Thuróczy Miklósnak. Mert emlékezett a fia hajnali szavaira. De vissza is rettent mindjárt. Szentisten, csakhogy észrevette magát!

— Vigyázzon, Amlráskám, vigyázzon! — esititgatta a felbőszült szolgát.

Mert Orgoványi András akkor már serényen káromkodott, a német pedig már a puskát emelgette rá. Kész szerencse volt, hogy a veszekedést meghallotta a hadnagy is és otthagyván a hintót, a szekér felé indult át a hidon.

— Marha vagy! — ordított Orgoványi a katonára, persze magyarul. — Hát nem érted, hogy Szentiványi alispán úrhoz indultunk el!

A hadnagy figyelmes lett a »Szentiványi« szóra s intett a szolgának:

—Lehet! Lehet! — S odakiáltott a katona felé is: — Passiert!

—No láíod, te mafla! — rántotta fel a vállát Orgoványi András. — Gyi!

De ahogy átmentek volna a hidon, a túlsó végén az a kisasszony, aki órák óta vitázott már Vakszmut hadnagy úrral, hirtelen csak fölállt a hintóban, arcáról hátravetette a fátyolt és fölsikoltott:

— Ilona néni! Édes Ilona néni!

A nemzetes asszony közellátó volt már, meglepetve tekintett vissza, de amire Orgoványi András is megállt volna, a kisasszony egy szökéssel lelibbent a hintóból s egy másik szökéssel már fent is volt a szekérben. Fent volt, átölelte a nemzetes asszonyt s forró arcát odaszorította annak könnyeshideg arcához:

—Ilona néni! Édes Ilona néni!

—Te vagy az, Annus fiam? — s keze közé fogta a leány komolykás arcát. — Hát így kell viszontlátnunk egymást! s a szeméből előtörtek a könnyek.

A leány megérezte, hogy baj van, tehát hozzákezdett szaporán, de egyébről:

— Hallja-e, Ilona néni, de kiállhatatlan ember volt ez a tiszt! — s elfintorította hozzá a száját. — Reggel óta, hogy sikerült kocsit kapnom... No, nem szabad úgy elkeseredni, Ilona néni! Reggel óta rimánkodom itt neki, még a kezemet is összetettem a haszontalan előtt és hát keresztül akart engedni?

Ugyan már, Ilona néni! s a fátyolt visszaengedte az arcára. — *Érte* jöttem, persze hogy érte, csak törölje meg már szépen a szemét, meg találják látni a városban — s mert a nemzetes asszony magába-fulva sírdogált, a leány elővette a keszkenőjét s megtörölgette vele a nemzetes asszony szemét és arcát. — Persze, megkéstem egy kicsit, de azért nem késő még. Majd eligazítjuk valahogy.

— Elment, Annus ... Elment...

— Tudom — csitítgatta a leány. — Azért nem vezett el a világ. Majd visszahozom, azazhogy visszahozzuk, Ilona néni. Ha igaz, a vásárban lesz ma. Magunkkal visszük s el fogjuk dugni jó helyre. Csak nyugodjon meg már, édes Ilona néni! — s úgy kérte, de úgy.

A szekér csak lépésről-lépésre dőcögött már s fokonként belesodródta a vásári nép közé. Mert két nap óta állott a vásár, Sátoraljaújhely híres sarlósi vásárja, amelyre valamikor, még a Bónis futása előtt, karavánokban jöttek a szekeres-utas népek, zsidók, kalmárok s egyéb vásárosok. A kékfestők Kassáról, a kötélverők Gálszécsről, a gubakészítők Nagymihály tájékáról, sőt a szűrösök feljöttek még Debrecenből is. Aztán a csizmadiák Miskolcra, úgyszintén a pataki nyeregcsinálók és állt a vásár négy-öt napig, nem egyszer két teljes héten át is az újhelyi Hecskén és a város ama részében, mely ma a tűzoltók tornyától a dohánygyárig terjed. De hiszen ez régen volt: amikor még Szuhay Mátyás ijesztgette a környéket és Thököli kuruckirály Máriás-zászlóit gyűrögte a szél. A kékfestők, gubakészítők, szűrösök, csizmadiamesterek, vargák, nyergesek és kötélverők hiszen felütötték sátraikat most is, az ungi Krajnyáról hiszen lelopakodtak a kalmárzsidók is, de hire nem volt már a régi vásároknak. Kivesztek a gulyák és nem volt senki többet, aki lovakra alkudozott volna, amelyekből egész méneseket terelgettek valamikor a különböző országutakon. A Nagyerdőből nem Jöttek már a kondák, hiszen útonálló lett mára minden jóra való kondásból s Makovica környékéről is

évek óta eltűntek a birkanyájak. Az utolsó húsz esztendőben kiveszett minden jószág a hét tiszai vármegyében, még a kutyák is Lengyelország felé szökdöstek el bujdosó gazdáik után s a régi kéthetes lakodalmas vásárok ma már két vékony napra zsugorodlak össze.

Hanem azért idén is állt a vásár, az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendő sarlósi kettős vásárnapjáról pedig kü.ön is tudjuk, hogy szokatlanul sokan gyűltek össze e két napra az újhelyi Hecskén. S még szokatlanabb volt, hogy e soha nem látott vásári népek leginkább a második napon kezdtek előszívárogni és csak elkeveredtek ügyesen a tömeg között. De úgy dél körül egyre-inkább ellepték a vásáralji kocsmákat s könyökkel szélesen eldülve iddogaLak a kecskelábú asztaloknál. Sokat ittak, keveset beszéltek, a zsidónak pedig egy petákot sem fizettek. Vigyázva, feltűnés nélkül, közömbös arccal lepték el a vásár szegeleteit, de mégis furcsa volt, hogy nem az utak felől és a városi részről jöttek, hanem inkább mintha az erdők és szőlők mögül tűnedeztek volna elő. És hogy-hogynem, de hire szédelt azért, hogy a vásárra átrándult német katonák kapitánya még több katonát sürgetett meg Patakról s e gombakiaiapu németek sűrűn elálltak reggel óta a borsi vámot, a csörgői hidat s a bányácskai meg a pataki országutak kapuit. S még furcsább volt, hogy egy idő óta már senkit se eresztettek be a vámokon belül.

Délidő lehetett. A nap égetve tüzelt s felhő nem látszott sehol. Az a lompos német, aki jóideje strázsált már a szélső kocsmaház előtt, álmos lett a melegtől s laposan kezdett pislogni. Pisze orra volt az istenadtának, morva lehetett talán és ahogy ijesztő flintájára dülve bóbiskolt, olykor fölvetette a fejét s csodálkozva nézett körül a zsivajgó téren, vagy beleskelődött a kocsmá ivójába, melynek sarkában egy holdvilágképű alak duhajkodott s két szál mezítlábas cigány sípolt előtte valami keservesen egyhangú nótát. De mindig csak azt a fárasztó és unal-

mas egyet. A németnek közben motoszkálni kezdett valami a fejében, hogy az a duhajkodó paraszt mintha hasonlítana valamit ahhoz a Dávid pékmesterhez, akit talán Nagylábúnak hívtak a másik névén s aki a tavaszon ugrott meg előlük Patakról... Talán jó lenne odamenni hozzá s galléron fogni az ebadtát, gondolta a német, de megint elnyomta az álom s nehéz feje leesett a puskája csövére. A vásári nép itt-ott bontani kezdte már a sátrat s tul, a tér másik oldalában, medvét táncoltatott valami oláh pakulár. Széles pánt fénylett a medve pofáján s havasi tilinkó siránkozott a medvetánchoz...

Egyszerre dél lett. És amikor dél lett volna, a fehérbarátok tornyában egyszerre csak megkondult a harang. Bim-bim... bim-bim..., de mindig egyoldalba vágott a harang nyelve. Nem a nagy Hunyadi János emlékére húzták meg mai délből a harangot, hiszen szüntelenül egyoldalba húzott a harang. Vészkohtatás volt ez s a kocsmaajtóban pislogó német riadtan kapta föl a fejét.

De utoljára kapta föl!

Mert ahogy fölkapta volna a fejét, hirtelenül valami sötétség dobant melléje, rémitő zúgást hallott a levegőben, nagyot ordított a német, de kettészakadt az ordítása, mert akkor már szilánkokban csattant szét a koponyája és csak eldőlt a fejetlen teste, mint egy liszteszsák s gurulni kezdett lefelé a parton. És a part legtetetjén, a kocsmá előtt, kifordult szemfehérrel ott fujt és lihegett immár Nagylábú Dávid, szökött pataki pékmester, a két markában meg baltát forgatott, amelynek egy csapására levágta a császári katonát. Fujt és lihegett Nagylábú Dávid s tiz-tizenöt rongyos és mezítlábas alak rohant ki utána furkóssal, baltával. Félelmet gerjesztve jajveszékelt ezalatt a fehérbarátok harangja, Nagylábú Dávid szökött pataki pékmester pedig megforgatta másodszor is maga fölött a fejét s rekedten ordított:

— Hozzá csak, hozzá, ti rongyosok! Most mutassátok meg, mit tudtok! Hogy nem felejtettétek el apátok kínhalálát, anyátok keserűségét, lányaitok,

húgaitok gyalázatát! Üssétek, vágjátok! Én megyek legelől, ti mindig csak utánam!

S köpött egyet a markába Nagylábú Dávid, megforgatta harmadszor is maga fölött a fejszét s neki-vetette magát a vásártér legközepének, a rongyosok meg utána.

Hej, micsoda kavarodás keletkezett ebből! Mini mikor az ember megpiszkálja a hangyafészkét s a hangyák eszük nélkül kezdenek futkosni minden irányba és aztán minden irányból visszafelé, aközben összeütköznek, átmásznak egymáson, vagy fölbontják egymást: az újhelyi Hecskén is kapkodni kezdtek a vásárosok, a fejüket csapkodták és jajgattak az emberek, sokan menekülni szerettek volna csupán a pusztá életükkel, de meg kellett fordulniuk és rimánkodva özönlöttek vissza újból a vásártérnek. Mert az erdők alól, meg a szőlők közül ismeretlen, félgvad és vicsorgófogu alakok törtettek errefelé s szemforgatva átkozódtak és üvöltöttek, miközben fejük fölött veszettül forgatták a baltát. Ettől az üvöltözéstől most már szakadatlanul kavargott az egész város.

Bim-bim ... bim-bim... siránkozott a harang a fehérbarátok rendházában s Nagylábú Dávid és rongyosai rettentően dulakodtak ezalatt a tér közepén valami tizenöt katonával. Egymásután döltek el a németek, arcraborulva vagy hanyattthenterelve, a puska kiesett a markukból, gombakalapjuk leesett a fejükről. A város felől most egész század német rohant föl a hegyoldalnak eltorzult arccal a félelem és a düh miatt. De a vásártér közepén is egyre szaporodtak ezalatt a fölkelők: mezítlásosok, gubások, lengőhaju, megvadult emberek. Mint mikor a felhők rohannak össze az égbolton. Csakhogy földi felhő volt ez a felhő, sötétebb és ijesztőbb a mennyei felhőknél. Ontotta őket magából minden összedült sátoralja, bokor és kocsmaszöglet. Nagylábú Dávid megfordult és észrevevén a fölfelé törtető németeket, megnyalazta markát s talán huszadszor forgatván meg immáron a fejszét, szembeszállt a császári emberekkel, vér öntötte el a szemét és csak elkiáltotta magát:

— Hozzá csak, hozzá, ti rongyosok! Apátokért, anyátokért, lányaitokért, húgaitokért! Utánam, tetvesek, mindig csak utánam!

S lefelé zúgtak a domboldalról. Mint mikor a felhők menekülő árnyéka kergeti egymást hegytetőről le a völgybe. Szszívetrázó ordítás reszketett össze a város fölött, ahogy egymásbaroppaniák. Nagylábú Dávid ott káromkodott, rúgott és harapott a dulakodók legközepén.

De miközben német és magyar egymást fojtogatta s miközben a piactér felől újabb lomposok csörögtek segítségül s a [szélső házak mögül, meg a közeli erdők alól elnyúlt lábakkal, lengő hajjal s ijesztő üvöltéssel rohantak össze a zendülők is, — egyszerre vad riadal csapott föl a Ronyva hidja felől. Nagylábú Dávid, kinek fejéről úgy szakadt már a verejték, mintha sajátárral öntözgették volna tarkón, egy nagyot rikkantott, a holtak és haldoklók testein csatázva:

— Most támad Buga Jakab! Kitartás, rongyosok! Csapjátok, üssétek megnyomorítóinkat!

De alighogy ezt kiáltotta volna s alighogy sikerült lefejténie magáról egy rácsimpaszkodó darulábu németet, egyszerre vad riadal zúgott föl a bányácskai országút felől is. Zúgott és zengett ez a riadal és Nagylábú Dávid, kinek fejéről most már nemcsak a verejték szakadt, hanem a vér is csurgott, másodszor is elrikkantotta magát, a holtak és haldoklók testein csatázván:

— Most támad Thuróczy Miklós! Hozzá, csak hozzá, ti éhes magyarok! Eleget éheztetek már, nem fogtok éhezni ezentúl! Halál a császár embereire!

És ahogy másodszor is elrikkantotta magát Nagylábú Dávid, egy rettentőt sújtott a baltájával, a balta egyet zúgott a levegőben s az a német hadnagy, ki a pisztolyát sütötte el a Nagylábú Dávid arcába, kettéhasított fejfel dült el halott és vértől nedves katonái közé. Nagylábú Dávid egyet prüsskölt és egyet köpött, de más baja nem esett, minthogy a puskapor ragyával verte telő a félarcát, meg hogy a bajuszát félig lepörkölte a puskapor lángja.

És mialatt ilyen öldöklés dúlt a Hecskén, mialatt Borsi felől árva legényei élén Buga Jakab tört be a városba, mialatt a zsólyomkai sziklák közül a póznalábu és savanyuszáju Zöld Demeter toporzékolt elő s csüngő-szemöldökü mezítlábasai már a fehérbarátok háza körül taposták a hátráló, de mindig puskázó katonákat, — azalatt fönt a Hecskén, az előtt a kocsma előtt, melyben nemrég Nagylábú Dávid iszogatótt, a Dávid mester két cigányához csak odaugrott a medvétáncoltató pakulár is és a két cigány töröksípon, az egy oláh meg havasi tilinkón egyszerre csak rásívított arra a szívtépőre és siralmasra, hogy:

Hát az anyád él-e, még?

Hát a fia ép-e még?

S harangkongatáson, jaj szón, haldoklók könnyörgésén s a még élők fúvó káromkodásán tul, egy kétségbeesésbe-ájult város fölött vadul sikoltozva csapott át és rikoltozott keresztül a furcsa és csaknem érthetetlen harci-ének, melynek keserű és dobogó ütemeire harminc esztendő óta annyit, de annyit sírtak a felsőmagyarországi édesanyák, hogy a szakadatlan könnyek barázdákat mostak ki korán elfonnyadt arcaikon. Nagylábú Dávid a csata leghevében is meghallotta a nótát, könnyek buggyantak ki a szeméből, fölnézett és a kocsma felé kiáltott a primásnak:

— Folytasd csak, édes fiam, Fecske! Ettől fogok én megvadulni egészen!

S itt már előkapta öve mellől a kurta dákost, mert a baltája nyélben repült ketté. Fecske cigány viszont vigyorogva bölintott le a kocsma alól, hogy igenis, megértette, csókolja a talpát a nemzetes urnák s úgy folytatta a véres vagdalkozáshoz a kíséretet, mialatt tánclelésre kezdte illegetni a lábát:

Rád-e, rád-e, rád-e, rád,

Rád-e borul ríva még?

...A nemzetes asszony meg Annus kisasszony ott

szorongott s számlálgatta ezalatt a negyedórákat a Szentiványi-kúriában. Mindenki szétfutott a háztól, csak egy öreg cselédasszony maradt vissza a konyhában. Orgoványi András is kifogta a két lovat, bekötötte az istállóba, a maga lovát meg fölnyergelte s az istálló ajtajának dűlvén meg a félvállával, halkan pipázgatva fülelgetett időközben. Mert sejtette Orgoványi András, hogy Pikó Demeter testvér ma már nem fogja megtalálni Thuróczy Miklós úrfit. S aztán, amikor féloldalt kezdett jajveszékelni a harang, Orgoványi András a ház mögé lopódzott s a kert hátában próbált fülelgetni a Hecske meg a bányácskai országút felé.

És ekkor történt, hogy a Hecske oldalából hirtelen csak fölsikoltott az édes-egyfiokat siratgató édesanyák éneke s Orgoványi András odacsapott a lábaszárára: — no, Andris testvér, ma estére lekvárt fognak vacsorázni a tótok! — s a lova felé törtetett keresztül a kert bokrain. És miközben jajveszékelt, a fehérbarátok tornya, a nemzetes asszony meg Horváth Annus ott szorongott és ijedezett az egyik uccai ablaknál s a piactérre figyelgettek ki szüntelenül. De amikor aztán a Hecske felől fölrikoltott az ijesztő ének, mintha csak álomszerűen, a házak falán át, vagy a föld alól dobogott volna idáig, a nemzetes asszony lehanyatlott egy karosszékbe s hangos jajgatással eltakarta a szemét...

— De Ilona néni! — lépett hozzá a lány s forró arcát odanyomta a nemzetes asszony könnyektől fagyos arcához. — Édes Ilona néni!

— Fiam, Annus fiam — zokogott föl a nemzetes asszony —, most már mindennek vége!

És mialatt a leány letérdelt eléje s arcát odatemette a nemzetes asszony ölébe, a nemzetes asszony ráborult a leányra s keserűségében telesírta annak remegő hajját:

— Most már mindennek vége, Annus fiam! Nézd, az uccán egymást gyilkolják az emberek!

A leány megfordult, fölállt, megtörölte a szemét s odatámaszkodván az ablak fájának, kifelé nézett

a térre, ahol ekkor már láрма, kapkodás és jajszó volt a város. Jaj, a város! A leány előtt olyannak tűnt föl mindez, mint egy ritkán jelentkező álom. Egyes alakok álomszerű taglejtéssel kezdtek föl- és aláfutkosni a házak mentén, aztán katonák rohantak el gyalogszerrel a Hecke irányába, megint katonák rohantak visszafelé, de már kevesebben s igen soknak vér folyt le a homlokáról. Megint németek özönlöttek a piacérre, de már kalap nélkül, hadonászva és lépést-lépést hátrálva, miközben németül káromkodtak s keservesen puskáztak visszafelé. Köztük hadonászott és kiabált magánkívül Vakszmut hadnagy is, de most már véres kötés feküdt a vakszemén. S ezalatt egyre kongott a harang, amelyet félóra óta verdesett már féloldalba valamelyik föllopózkodott konok lázadó. S a lármában, kapkodásban és jajgatásban, a szüntelen puskázásban, mialatt odafönt a hegyen még szilajabbul sikoltozott a gyűlölködő harci-ének, a Zsólyomka felől váratlanul keservesen eliyujtott, vonítás-szerű üvöltés rázta meg az uccákat s a piac egyik sarka felől ugyanabban a szempillantásban csak elépattant a Zöld Demeter féligcsupasz, lengőhaju figurája, póznalábával métereket lökött magán s rettentő bunkója átzúgott a levegőben:

— Rája, rája, rongyos kuruc!

S elkiáltván magát Zöld Demeter, odatoppant a németek legsűrűjébe, bunkója másodszor is átzúgott a levegőben s e bunkócsapás alatt tántorogva esett szét a piactéren Vakszmut úr, a németek egyik szakszának hadnagya. Ám ugyanakkor ordítva kapott hátra Zöld Demeter, mert hátulról olyat sújtott valaki a tarkójára, hogy belérecsegett a nyaka. Megfordult erre Zöld Demeter s bunkója egyetlen csapásával három németet terített le a földre. De ekkorra ott voltak már az összes abauji mezítlásosok is és repülve, furkóforgatás közt s elnyújtott üvöltéssel vetették rá magukat a császári emberekre. A vásáros nép szétfutott immár s házak mögé, kertekbe és pincék nyilasaiba bujt meg ijedt lihegés között. Új meg új németek rohantak a kavarodás felé, hol ekkor

már vér csordogált a porban s számtalan holtak heverték a földön. Forrón tűzött le a nap, a Hecske felől egyre sikoltott és lázított a fölkelők sötét riadója, de most már mindig közelebbről, a lány pedig ott állt az ablakban, csöpp állát megtámasztván a tenyerével s meredt szótlansággal nézte a piactéren dúló verekedést.

S talán ugyanebben a pillanatban történt, hogy Nagylábú Dávid elkurjantotta magát a Hecskén, a holtak és haldoklók testein csatázván:

— Most támad Buga Jakab! Kitartás, rongyosok!

S ugyanekkor történt, hogy a bunkósbotjával hadonászó véreshaju Zöld Demeter is elkurjantotta magát a piactér közepén, mialatt kifordult-szemü németek hasán táncolt a mezitlábával:

— Itt van már Buga Jakab! Csapjátok a nyomorultakat!

S a szőlőskei országúton váratlanul csak előrontott Buga Jakab. Kordovánbőrű arca olyan lett e pillanatban, mintha külön is feketére mázolták volna. Előrerontott szótlán, elbúsult haragjával s csákányt lóbálgatott hatalmas jobbmarkában és a nyomában gubás alakok toporzékoltak befelé a szűk uccából. És valahányszor egyet koppant Buga Jakab markában a csákány, mindannyiszor egy-egy németnek lett iszonyatos kinhalála. És ugyanakkor a Hecske felől is lezúdult Nagylábú Dávid a maga tetveseivel és ugyanakkor számtalan ló patkójának csattogása verte föl a várost a bányácskai országút felől s messze-messze, valahol még a város szélén, vad lovasok vágattak errefelé. És hosszan elnyújtott, egetrázó vivátozás harsant föl a város északi pontjáról. A lány fölkapta a fejét, mert mintha Thuróczy neve vánszorgott volna el ideig az éljenriadalban.

Hát csakugyan Thuróczy Miklós jött ott valami nyolcvan lovas élén, a Thököli zászlói alatt.

De itt, a város közepén, egyre dúlt még a rettentő kavarodás. Kétségbeesve hátrált már a német, ám ugyanakkor lezúdult a hátukba Nagylábú Dávid és csak elkurjantotta magát:

— Senkinek kegyelmet!

Hát nem lett kegyelem senkinek. Patak felé talán egy-szál német ha meg tudott menekülni, hogy ijesztő hírvivője legyen a gyászos újhelyi vásárnak. Mert németek, számtalan németek feküdtek szerteszét a városban, halott németek úsztak lefelé a Ronyván s tágranyilt szemmel néztek bele a kánikulai napba. S azalatt szünetlenül kiabált földre a fehérbarátok hangja s azalatt gubások, mezítlábasok, nagyerdei kanászok, üvöltő hajdúk és sokat bujdosott talpasok özönlöttek, egyre özönlöttek a város piacterére. S az alatt előbujt a nép is és ijedtében vivátot kiáltozott mindenkire. S azalatt, de most már a piactér közepén, keserűen sikoltozott a Fecske cigány meg a Daruláb cigány sipja, úgyszintén a medvetáncoltató pakulár tilinkója s Fecske meg Daruláb ekkor már, hadijelvény gyanánt, tyuktalut tűzött a hajába, a füle mögé. De a sípszóba és tilinkójaj gátasba innenonnan belenyekgett már egy-két gazdátlan csimpolya is, szomorúan, igen szomorúan:

Hát az anyád él-e még?

Hát a fia ép-e még?

Rád-e, rád-e, rád-e, rád,

Rád-e borul riua még?

De egyszerre egeketverő riadal rázta meg a várost arról a részről, hová a bányácskai országút kanyarodik be. S a piactérnek azon a pontján, a fölzendült nemesek és jobbágyok kavargó tömegében s az eszük nélkül vivátozó városiak között lovasok bukkantak föl, ThÖköli Imre sokat rejtegetett zászlói alatt s a lovasok legelején gyász-színű süvegében Thuróczy Miklós. Csákányt lóbált a kezében, de vér vereslett a csákánya kampóján. S cigányokat, tilinkót és dudaszót elnyelt és maga alá temetett a vad riadal:

— Vivát Esze Tamás!

Annus kisasszony is meglátta Thuróczy Miklóst s nem gondolván többet siránkozó anyjával, föltépte az ablakot, kihajolt és meglobogtatva keszkenőjét, kipirult arccal kezdett integetni az úrfi felé;

—— Vivát a magyar szabadság!

De Thuróczy Miklós ezt már nem látta és nem hallotta, mert megállás nélkül nyomult tovább Patak felé. Csak egy pillanatra bukkant föl a leány előtt, de észrevette azért a leány, hogy Thuróczy Miklósnak szomorú a tekintete. Es ahogy eltűnt Thuróczy Miklós, utána tünedeztek a lovasok és gyalogosok, gubások, mezítlábasok, nagyerdei kanászok, üvöltő hajdúk és menekülő talpasok. Pillanatra csendbe borult az egész Ujhely, duda- és sipszó se hallatszott már, csak a Szentiványi-házat vette körül valami hat baltáshajdu. S Annus kisasszony, ahogy kilépett a tornácra, Orgoványi András pontosan akkor kapaszkodott föl a lovára.

—Hát maga hová készül, András? — nézett föl csodálkozva a leány. — Csak nem akar itthagyni bennünket?

—Van már, aki vigyázzon a házra, édes kisasszonykám — s kezefejét végighúzta a bajuszán. — Meg oszt úgyis az úrfi után megyek.

—Úgy-úgy, Andris bácsi — könnyörgött a leány. — Vigyázzon rá és mondja meg neki, hogy én hivatom haza. Csak egy percre jöjjön, de azonnal. Úgy mondja neki, édes Andris bácsi, hogy meghalok, ha nem fogad szót nekem.

—Megmondom neki, édes kisasszonykám, hogyan mondanám meg — és kifordult a hidon.

De amikor kint volt már az utcán, maga elé mosolygott, persze gyilkos gúnnyal:

— Jó is lenne. Most csak hadd eposszék magukat a kisasszonyok!

Pedig ekkor még nem epeesztette magát a kisasszony. Csak akkor keseredett el halálosan, mikor a félig karikaratágult-szemű, félig vaksi-szemű Pikó Demeter loholt be füligporosan reszketőlábu remondáján. Belohogott az udvarba s az úrfit kutatta keserves pozával. A nemzeti asszony helyett azonban a kisasszony jött ki eléje. Pikó Demeter tisztán látta már, hogy ezúttal mégis csak karóba fogják őt húzni s tenyerével odakapván a véres hajához, fölsóhajtott:

— Hej, kisasszony, megvert bennünket az Isten, de hogy! Mert Esze Tamás ezredes három nap óta németek börtönébe ül Barkaszó falujába!

S botjával jót húzván a beteg gebére, csak kívánszorgott az udvarból s nekifohászkodott szegény Pikó Demeter testvér is a pataki országútnak. S a szép kisasszony eddig ha tartóztatta is magát, most ráborult a tornác korlátfájára s úgy kezdett sirdogálni, de úgy, hogy még a halálos ellensége is megsajnálta volna, ha egyáltalán lett volna ellensége egy ilyen fiatal és kedves kisasszonynak. Thuróczy Miklós úrfinak a házra strázsáló hat baltáshajdu-katonája is csak elfordult a fejével, mikor a könyöklőre hajolva oly keservesen kezdett sirdogálni az a gyöngye kisasszony.

Sirt pedig ekkor Ujhely városában nem csupán Horváth Annus, hanem fenszóval jajgattak Ujhely összes anyái, feleségei, és leányai, mert alig maradt ember vissza a városban. Mindenki utánaszökött az Esze Tamás táborának. De most csak Ujhely jajgatott még. Három hét múlva azonban egyetlen jajkiáltás lett az egész Felső-Magyarország s Kassa városától Munkács városáig a haját tépte mindenki, aki életben maradt addig.

S Ujhely piacán, a Ronyva szélén, a Hecske oldalában, a Zsólyomka sziklái között, meg a bányácskai országúton ott feküdtek ezalatt a szerencsétlen németek. De őket nem siratta meg senki.

HARMADIK ÉNEK

PATAKI VESZEDELEM

*Megismerni a kanászt
Ékes járásáruul...*

Ijesztő éjszaka bocsáíkozott le Patak fölé.

Alig-délután történt, hogy valami Dudás nevű fejedelmi jobbágy lihegett be a külső északi kapun, az újhelyi országút irányából. A parasztnak reszketett a lába, mert Ujhelytől idáig lelkendezett erőlködéssel tette meg az utat. Ahogy bedült volna a kapun, csak keresztet hányt% magára:

— Minden katonát meggyilkoltak a vásárba! Éjfélre itt lesznek a rablók s le fogják vágni a pápistákat! Fussunk, jó emberek, fussunk!

A strázsa röhögött a paraszton, hogy ivott valahol és most félrebeszél az istenadta. De azért föltuszkolták a várba, a kommandáns elé. Kerekhasu, nagyfejű morva volt Dolacsek úr, a vár kapitánya, éppen némi borocskát szopogatott a fejedelmi pincéből s ahogy meghallgatta a reszketőszájő jobbágyot, a térdére csapván, jót nevetett:

— Ganz besoffen is der Kerl!

S elbocsátván az »egészen elázott« parasziót, a kommandáns úr maga is ázogatni kezdett. De úgy estetájban egy véres katona kiabált bebocsáttatásért az északi kapun, ő már nem az országút felől jelentkezett, hanem a bodroglőzi lápok szélén botorkált idáig. Aludtvértől volt fekete a katona arca s a strázsa nem röhögött többet. Azonnal föltuszkolták a kommandáns elé s a kapitány úr, ahogy az orra alá tolták a féligájult katonát, egyszerre józan lett. Ijesztően józan lett.

— Mi van veled, te gazember?

A lázas német valahogy elmotyogta még, hogy a kilencvenhat emberből csak ő egymaga... csak egymaga ... — S aztán összeesett a kommandáns előtt.

Erre pattant csak Dolacsek kapitány! A sarokból fölkapta kardját s kalap nélkül szuszogott át Badinyi János jószágigazgatóhoz, a belső udvar kapitányához. Berontott s kitértette fekete száját:

— Mein Herr, die Rebellen sind da!

Az ősz Badinyi fölemelte szelíden a fejét s hirtelen arra gondolt, hogy megbolondult ez az ijedt morva. Megértvén azonban a rettentő újságot, épolyszelíden mondta:

—A rebellisek sohase fognak fejedelmi urunk ellen vetemedni...

—De németek meg jezsuiták vannak a várban! — kiabált Dolacsek kapitány. — Azok a latrok pedig mind eretnekek s mocskos szájjal beszélnek a császár őfelségéről!

—Hát akkor mirevalók a falak! — felelte nyugodtan Badinyi. — Hány emberünk van még? Négy-százharminc. Nos, föl kell fegyverezni a katolikuskat s a magyarhiten levők közül a nemeseket. S ha mégis ránkmerészkednének a parasztok, hát oda kell ágyúzni a kutyák közé!

— Ganz richtig! — lelkesedett a parancsnok. — Látja, ez okos beszéd, mein Herr. Az a bajuk maguknak mindössze, hogy nem tudnak kellő tisztelettel nyilatkozni az őfelsége szentséges személyéről.

S szólván, eltávozott Dolacsek kapitány, hűséges fia az ő morva hazájának s halálraszánt alantas vitéze Lipót császár szentséges-egy személyének. Eltávozott, hogy az ágyuk mellé s a falakra parancsolja föl a gombkalapú vitézeket s hogy fegyvert adjon kezébe az összes katolikusoknak, az eretnek-hiten valók közül ellenben csak a nemeseknek.

Hogy aztán a Bodrogek felől jött volna az este, újból a Badinyi szobájában volt Dolacsek kapitány, jelezvén, hogy fölkészült. Már nem vette annyira szívére a dolgot, sőt egyszer-kétszer üveget dugdos-

ván az orra alá, megvigasztalta magát, hogy csak részeges parasztok verhették agyon az embereit. Holnap mindenestre két teljes századot indít meg Újhelynek s kétszerannyi polgárt és parasztot fog fölakaszíatni.

De a rendházból fölcsozogott közben három karimáskalapú jezsuita atya is. Ájtatosan, félénk arccal közeledtek Badinyi meg a parancsnok felé. A páterek magisztere megállt a küszöbön:

—Mit szól majd mindehhez a hatalmas császár? Minő haragra gerjed majd a mi legfőbb pátrónusunk! Pedig micsoda szíve van! Legutóbb is három tehenet meg nyolc borjút juttatóit synylődő házunknak legmagasabb jóindulata. Mert hogy miránk mi következik majd, nem is kérdezzük. Az Isten tenyerében vagyunk mindnyájan... — s alázattal sütötte le szemét a magiszter, másik két társa pedig halk imát morzsolgatott mögötte.

—Csak nem kell megijedni, páterkám — veregette vállon Dolacsek kapitány.

—De az eretnekek kénköves tüzet fújnak ellenünk, kapitány úr...

— Csigavér, páterkám. Inkább menjenek vissza s imádkozzanak értünk, hogy jó kvartély várjon bennünket odafönn — és fölmutatott a mennyezetre. — No, csak semmi ijedség, páterkák, a rebellisekért pedig majd felelek én magam! — és ezt már kedélyesen mondta Dolacsek kapitány.

A páterek sok hajlongások közt eltávoztak, Dolacsek kapitány azonban nem sokáig maradt kedélyes hangulatban, mert az öreg Badinyival a bástyákra néztek ki közben. A Bodrogek felől egyre sűrűbben hullámozott elő a félsötét. Holdvilág volt ugyan, de vastag felhők feküdtek a mennybolton. Hallgatott az éjszaka, de annál beszédesebb lett a Bodrog. Mert a Bodrog fekete vizén egyszerre csak holt katonák kezdtek úszni lefelé, beszakított fejű, fölfordult szemű katonái Dolacsek kapitánynak, akik tegnap este és ma hajnalban fegyverek alatt zörögve keltek még útra Ujhely felé s Ujhely felől most a

Bodrog hozta őket vissza Patak felé. Úsztak, egyre úsztak a vizén s ha itt-ott kikandikált a hold s rá-tűzött megdagadt hasukra s viaszfényü arcaikra, az öreg Badinyi János magában mormogva tünődözött a kísérteti látványon. Dolacsek kapitány meg előrehajolt a bástya fokáról s meredt szájjal bámult le a szédítő mélységbe... Húsz méterrel úsztak, egyre úsztak alatta az ő katonái s elsuhanván a bástya alatt, kihűlt tetemeik délnek ringatóztak a fekete habokon. Nézte-nézte őket Dolacsek kapitány, egyszer aztán visszatántorodott, tenyerébe kapta fejét és hangosan kezdett jajgatni a vár tetőpontján, ahogy soha még nem jajgatott addig. Az öreg Badinyi meg, aki nem ilyen dolgokat ért meg zavaros ifjúságában, szünetlenül morgott maga elé s később neszelgetni kezdett a Királyhegy meg a Széldomb irányába. De csönd volt, rémitő csönd köröskörül. A külső vár sáncaiból fojtott jelszót hallatott néha az istráza, a város uccáiból felcsörrentek olykor a polgárok fegyveres örcsapatai s utána még ijesztőbb lett a hallgatás. Feketén gubbasztottak odalent a házak, csak a jezsuiták rendházában sápadozott két ablak s e két ablak felől örökösen egyhangú, altató mormolás szüremlett fel a magasságba. Közbe-közbe egy-egy hadnagy bukkant fel a bástyatetőn s jelentést hozott a kapitánynak. Sehol semmi újság. A katonák lábhozott puskával örködnek a külső sáncok tetején s a morva pattantyúsok készen állnak az ágyuk faránál. Badinyi meg Dolacsek pedig fülelgetve dőlt neki ezalatt a keleti bástya korlátfájának. Később olyan hirt hozott valaki, hogy Szalontay György, az átkozott végardói bíró a zendülők főcinkosa. Este-felé Ardó alatt látták a bírót, jó lenne talán megrohanni. Dolacsek kapitány erre harminc katonát ugrasztott ki a közeli Ardóra, de a harminc ember közül egyetlenegy nem tért soha vissza élve, ellenben éjfél előtt mind a harminc hanyattfekve ereszkedett már lefelé a Bodrogon s viaszfényü arcaikat a hold arcának fordították. És onnan alulról, ahogy himbálódzva ereszkedtek a Tisza felé, a néma katonák

sorban elvonultak mégegyszer á kapitányuk előtt s Dolacsek kapitány irtózáttal fordította el a fejét, mi alatt szeméből úgy szakadtak a könnyek, mint a záporosó:

— Ah, Herr Badini, 's ist eine schreckliche Nacht!

Az ősz Badinyi János azonban nem törődött a holtakkal, ahelyett összefont karokkal neszelgetett bele a kísértetjáró éjszakába. Éjfél körül lehetett már, mikor a bodroγκözi ingoványok közepéből, de véghetetlen messziről, talán Vajdácska vagy Berecki alól, mélybánaú hang remegett át a nádasok fölött. Mintha bölömbika böգött volna el kilenc határ sötétjén át.

— A Nyúzó Mihály angyalai — susogott maga elé az ősz Badinyi János.

Aztán szünet állt be, még nagyobb lett a csönd, csak a holtak ringtak lefelé a Bodrogon, de már ritkuló sorokban. Aztán éles és furcsán elhúzott hujjogatas szaggatta meg az éjszakát, valahonnét a Megyer alól, olyan elnyújtott vonítással, mint amikor egyik farkas figyelmezteti a másikat.

— Az abauji mezítlábasok — suttogta maga elé az ősz Badinyi János.

Aztán, de jóval később, a Széldomb irányából hallatszott valami éles kiáltás s mindjárt utána fény lobbant fel a Gomboskert hátában, de ki is lobani mindjárt. S utána még ijesztőbb lett a sötétség.

Az ősz Badinyi János erre már hátrafordult. Mögötte lélegzetfojtva szorongott Dolacsek kapitány, mert ilyen éjszakáról soha még nem hallott és nem olvasott csatáktól megrutitoit életében. S az ősz Badinyi János, belső udvari kapitány, halkan odaszólt most Dolacseknek:

— Siessen le, kapitány és járja körül szorgalmasan a sáncokat! Egy órán belül itt lesznek a gyújtogatók!

Ő maga tovább is ottmaradt a bástyán.

Ottmaradt, vaksötét fonta körül, csupán fehér haja volt az egyetlen derengő folt e vaksötétben. És a fehérhajú Badinyi János most, hogy magára maradt, nyugtalankodva rázta meg ősz üstökét s közbe-közbe

fürkészve hallgatódzott a tikkadt sötétségben. így ment el vagy egy félóra. Akkor aztán váratlanul és megdöbrentőn, csak egyet durrant egy nagy ágyú a vár nyugati kőfaláról. Tűz lobbant fel az ágyú torkából, a dörgés megrázta a falakat s riasztó visszhanggal dördült meg tőle az egész vár, tüzes golyó zúgott át az éjszakán, a gránát mély hörgéssel dobbant le a Gomboskert legközepébe, ott aztán ki is aludt. Pillanatig ijesztő némaság lett rá a felelet, de csak egy pillanatig. Mert a második pillanatban már fenyegető kiáltás jött rá a Gombos nevű szőlőhegy oldalából. Elnyújtott és dühös fenyegetés az éjszakán keresztül:

— Ne lüjj német, mert meghalsz!

Az ősz Badinyi János tudta, hogy ezzel az íjesséssel csak annak a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang és rezesorrú Majos Ferencnek latoremberei szoktak fenyegetőzni. És Badinyi János percet se mulasztva kezdett szaladni lefelé a bástyáról, de még nem ért le a belső udvarra se, mikor az északi kapu előtt hirtelen láng csapott fel s tűzbeborult valami kazal vagy magános csürtető. És az északi kapu előtt ugyanakkor mennyrengető ordítás rázta össze a sötétséget:

— Hozzá, csak hozzá!

Badinyi most már esze nélkül futott be a kapitányi házba s magára csatolván egy másfélöles fringiát, lórapapott s úgy kezdett vágatni az északi kapu irányának. Az uccákon a polgári őrcsapatok rohantak ugyancsak az északi kapu felé és nem voltak sötétek többé az uccák, mert kívül az északi kapun most már haragos láng zúgott egy kazaltetőn s tűzbe kapott már két viskó is a hécei részen, tehát csakugyan megjöttek a gyújtogatok. A külső sáncon lihegve puskáztak már a katonák, mire odáigért Badinyi János.

— Csak serényen a kutyák közé, akik fejedelmi urunk vára ellen vetemedtek! — biztatta az öreg a polgárokat.

Aztán elsietett a katonák mögött s kemény szavakkal bátoritgatta őket:

— Ne sajnáljátok a puskaport, legények! Gyilkoljátok a bitangokat!

A gombakalapú németek meg a laposorrú cseh legények pedig dolgoztak kétségbeesve, biztatni se kellett őket. Mert tudták, hogy nekik se fognak irgalmazni azok az Istentől elrugaszzkodott bitangok, akik lent hemzsegték ezalatt a tűz kísérteti röpködésében, cikázva táncoló és kavargó tömegben, kifordított fekete gubákban s veszett kurjongatással vetették rá magukat a sáncre. Fölülről pedig kimért közökben és vad nyugalommal puskáztak lefelé polgárok és katonák s minden sortűzre jajgatás hallatszott alulról. De a gubákba bujt kanászok nem sokat törődtek a puskákkal, mert egyrészüik átbukdácsolt már az árkokon s most a földhányások ellen kezdtek előregomolyogni. S a tűz ijesztő fényénél, a fölkerekedett szélben, félig izzóvörösben táncolva, félig a sötétben henteregve, gyászszinü báránysüvegekben, dühtől kitátott szájaikkal olyanok voltak, mintha az ördög apostolai lettek volna. De a legijesztőbb alak mégis Szalontay György, a megugrott végardói bíró volt e marcona alakok között. Szalontay György, aki ott rikácsolt ezalatt a felhőkig vöröslő kazal aljában, először két csupasz karját rázta meg a németekre s rettentőt káromkodván, dühében levágta fejről a rongyos süveget és míg haja röpködött a szélben, előkapta kurtanyelű fejszéjét s még egy utolsó átkot küldvén a császári emberekre, megnyálazta a markát, kétmarokra fogta a fejszét s kettőt-hármat taszítván magán, nekilendült a kapunak:

— Baltára, gyerekek!

S a szélben lobogó sörényével és csikorgó fogakkal nekivetette magát a kapunak, hol ekkor már eszeveszetten dolgoztak a baltások. Minden csapásuk nyomán egyet recsent és szilánkokban kezdett csatogni a kemény tölgykapu. A többiek meg egymás alá feszítvén vállaikat, egymást tologatták fölfelé a

ööldhányáson, de aki már fölért volna és gyilkos csapásra lendítette volna baltáját, szétvert koponyával fordult le a mélységbe. Mert odafönt halálraélve toporzékoltak a németek meg a vacogó polgárok s akit egyszer elért kardjuk vagy buzogányuk, menten meghaltak egytől-egyig. így fordult le a tetőről Ruzska Mihály, aki Szürnyegre való volt s a kanászok egy részét személyesen terelte össze a lazonyi erdőkből és hanyattvágódott a mélység felé az abarai születésű Tuba István is, éppen mikor egy hátráló német őt vágta fejen s tenyérynél lyuk támadván a Tuba István fején, azonnal vége lett. És vége lett számtalan másoknak is, sikerült letaszítani egynéhány lompost is fölülről, akiket odalent nyomban agyonverték a baltások. És ilyenkor még dühödtebb méreggel rontottak előre a baltások: a legtöbb buzogánycsapást úgyis fölfogta a guba... De a kaput egyre vadabban döngették a Szalontay savanyuszájú legényei, legtöbb keserűséggel maga Szalontay és az ősz Badinyi János hiába futkosott keményen a földhányáson s hiába zúgatott le löfejnagyságu köveket, meg tüzes rőzsét a kanászok nyakába, mert egy észrevétlen pillanatban a kanászok nyakába kapaszkodva csak fölbukkant a kapu fölött a röpködőhaju és fogát csikorgató Szalontay György s megforgatván cikázó baltáját, egy nagyot kurjantott:

— Utánam, gubások!

De amikor ezt kiáltotta volna és nekivetette volna magát az ősz Badinyi Jánosnak, aki szembezállt vele és megmarkolta fringiját, abban a pillanatban a hátába lőtt valaki Szalontay Györgynek, a csúnyán káromkodó végardói bírónak, de oly közelről lötte hátán, hogy Szalontay hátán meggyúlt a guba, ő maga pedig megingott és kettőt hentergett lefelé. Örömmordítás harsant végig a sáncon. De korán örvendeztek odafönt, mert Szalontay György meghempergetőzött ugyan az árok fenekén, más baja azonban nem esett s talpraszökvén Szalontay György, most már égő gubájában rohanta meg a kaput, a fogát meg úgy csikorgatta, hogy meghallották a föld-

hányáson meg a falak tetején is. És közben olyan dühös volt, hogy mérgében a sajátmaga fejét csapkodta, egyszer aztán egy nagyot kiáltott:

— Meggyőitek már Petrahó felől is! Hozzá csak, hozzá, gubások! Verjük át a másvilágba ezeket a bélpoklosokat!

S elkiáltván magát, döngetni és aprítani kezdte a kaput, Petrahó irányából, a belső vár felől pedig egyre jobban közeledett ezalatt valami újabb zűrzavar riadalma.

Hej, meghallotta ezt a riadalmat az ősz Badinyi János is! Meghallotta, nem tetszett neki sehogy se s rákiáltván a németekre, hogy haljanak meg inkább, de egy lépést sem szabad retirálni, lóraszököit s úgy vágatott végig a város nagyuccáján. És mialatt vágatott volna, a belső vár déli része felől újabb kurjongatás rázta meg az eget:

— Hozzá, csak hozzá! Ne féljetek, mezítlábasok!

A kordovánképű Buga Jakab sokat kódorgott erdei bujdosói, úgyszintén a savószemű és csüngőhaju Zöld Demeter féligcsupasz mezítlábasai rohanták meg ott a meredek falakat. Meglapulva, lábujjhegyen lopódzott a belső vár tövébe e két vakmerő fickó s a láthatatlan sötétségen át hirtelen csak mászni kezdtek az egymás nyakán és vállain és csak a falak tetején kezdtek hozzá az ijesztésre szánt kurjongatáshoz. De talpon voltak a németek és a falak tetején várták őket és a falak tetején olyan öldöklés indult meg, hogy — az akkori krónikásokat lapozgatván — még ma is megretten az olvasó. Puskával meg a*abárdal védekeztek a Lipót császár Patakon szorult katonái, fokossal meg bunkósbottal dolgoztak a Buga Jakab és a Zöld Demeter halálra keresett legényei és a sötétségben magyar a magyart vágta, német a németet vágta és taszigálta lefelé vagy ráncigálta magával a gyilkos mélységekbe. El lehet mondani, hogy itt valóban vér ömlött a falakon, ez a vér meggyült az árokban, onnét aztán lecsurgott a Bodrogba s ezen az éjszakán véres lett a Bodrog vize... És mialatt ilyen soha nem hallott öldöklés folyt a déli falakon, az ősz

Badinyi János már a vár belső udvarán csattogott a lovával, de itt egyszerre megrettent. Mert ugyanakkor a farkasok üvöltéséhez hasonló elnyújtott vonítás zúgott fel nyugat felől is, a Gomboskert irányából. Olyan volt ez a vonítás, hogy még a kemény Badinyi János is megrettent miatta...

— Huj, huj-rá! Hujj!

Badinyi megrettent és keresztet hajigált magára:

— A Majos Ferenc üvöltő talpasai...

S most már lóhalálban rontott a nyugati kapu felé és az ősz Badinyi Jánosnak elállt a szíve attól, amit ott látott! Mert a nyugati részen, az árkokon át, a külső sáncokon keresztül úgy ugráltak befelé a lator Majos Ferenc gézengúz talpasai, mint a pokolbeli ördögök. Majos Ferenc maga akkor csúszott le odakint a lováról s megpillantván a falon Badinyi Jánost, előkapta a kulacsát, fölmutatta a magasba és akkor olyat röhögven, mint egy ló, a röhögéstől rángva kiabált fölfelé a huszonhét esztendő óta bujdosott Majos Ferenc:

— Hát te is a németekkel, Badinyi János apám? No, akkor iszok egyet az egészségedre, mert úgyis megdögölsz a császároddal együtt!

S kortyintván egy hosszút, messzire hajította el az üres csutorát és akkor kieresztvén hangját, fölördített annyi dühvel és oly bánatosan, hogy könnyek potyogtak ki a szeméből:

— Csak most az egyszer még, fiam! Csak most szúrjátok, öljétek, aprítsátok édes kis hazánk gyilkosait! Te pedig, Isten — és itt fölvetette arcát a sötét mennyboltnak —, ne segíts most nekünk se, azoknak a piszkosoknak se, csak nézz le a magasságbul és csóváljad fejedet a csodálkozás miatt, hogy mit fog most mivelní az a szegény Majos Ferenc! Hejj!

S hörgésbe fült a torka szegény, nagybánatú Majos Ferenc gyalogsági kapitánynak. És mert butykos-bort is öntött magába az imént, olyan bátorság szállta meg, hogy szájába kapta mezítelen kardját és akkor a pusztá két kezével rohant neki a sáncnak, miközben háromölesekét lökött magán rettentő

talpaival. És átszökvén a sáncon, ott termett a földhányás tetején, a földhányásról meg az üvöltöző, véres szemmel és tátott szájjal ordító s fölfelé kapaszkodó talpasok hátán keresztül, a kétségbeesetten dulakodó németek szakadatlan puskázása és zűrzavartól érthetetlen kiabálása közt, az északi kapu irányából idáig vereslő tüzek ijesztő fényében egyszerre csak fent volt a falon Majos Ferenc. Legelsőnek volt fent a tetőn s rettentő kardját ahogy megsuhogtatta a levegőben, a németek karikáradülledt szemgolyókkal kezdtek tágulni előle. Megsuhogtatta kardját Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezesorrú gyalogsági kapitánya és ahogy megsuhogtatta, egy német meg egy morva szörnyethalt ettől az egyetlen csapástól s Majos Ferenc minden csapás után egy igen bánatosat kiáltott:

—A huszonhét nyomorult esztendőmért!

—A szegény húgom gyalázataért!

—Az apám kínhaláláért, akit parázson pirítottatok meg! Hejj!

Vagy húszan rohantak rá az esze nélkül toporzékoló kapitányra s az ősz Badinyi János tántorodás nélkül tüzelte a németeket, maga is szaporán osztogatva a halálos csapásokat. De késő volt már minden. Hiába rohanták meg húszan a duhaj és megveszett Majos Ferencet, mert akkor már száznál több talpas táncolt és hujjogott a falakon. Húszan kapaszkodtak bele Majos Ferencbe, ám Majos Ferenc egyet kanyarított magán csak és tiz lompos német széles ivben kalimpált le róla lefelé az árokba, a többi tizet pedig a talpasok szaggatták széjjel. Az ősz Badinyi János ekkor saját maga állt Majos Ferenc eléj rettentőt sújtott a fejére, de Majos Ferenc egyei ugrott félre, aztán egyet suhintott rettentő kardjával és aközben csaknem elsírta magát mélységes bánatában:

— Sajnálak, Badinyi János apám, mert magyar embernek hittelek! — s aközben lerepült a feje az ősz Badinyi Jánosnak. — De disznó ember voltál.

Badinyi János, mert magyar voltál s mégis odaálltál a némethez! —s széles talpával egyet rúgván az ősz Badinyi János hasán, a fejetlen törzs is utána-gurult az elrepült fejnek.

Majos Ferenc még egyszer és utoljára ráordított a talpasokra:

— Csak most még, fiaim! Csak most az egyszer szúrjátok, öljétek, aprítsátok híres kis hazánk megnyomorítóit! — s itt már levetvén magát a falról, a kurjongató talpasok legelején rávetette magát a retiráló németekre.

S rávetvén magát a retiráló katonákra, példátlan öldöklés kezdődött meg a vár nyugati részében. Hulltak a németek, hulltak a Majos Ferenc talpasai s nem volt kegyelem egyik oldalon se, de nem is kért kegyelmet senki. Itt már csak menekülni vagy meghalni lehetett. Nohát a császár katonái se adták könnyen az életüket, akiknek legközepén egy rengőhasu, pipacsormányzatu kapitány rikácsolt és osztogatta a rettentő ütéseket: maga Dolaesek kapitány. Fújt és könnyezett bús székenében, lépésről-lépésre tüzelgette kétségbeesett katonáit, neki magának öles fringia volt a jobbkezében, kurta dákos a balkezében: úgy vagdalkozott minden irányba. S rémült neki-busulásában hol itt, hol ott tört előre egynéhány lépést s mennykőcsapásai alatt hulltak, egyre hulltak a mindenre elszánt latrai Majos Ferenc huszonhét esztendőtt bujdosott szegény gyalogsági kapitánynak, aki rézszinben harsogó orrával legelői dulakodott és keserítgette a talpasokat. S most már érezte Dolaesek kapitány is, hogy mire jönne a virradat, emberei az utolsó lábíg halva fognak feküdni a keskeny uccákon meg a vár piacterén.

Hát meg is haltak, de sokkal hamarabb még!

Mert Zöld Demeternek meg Buga Jakabnak nem sikerült ugyan megvenni a falakat, pedig másfél óra óta tizenhétszer másztak be immár a petrahói bástyákon, ám az ellenkező részen hirtelen csak fölfeszítették a kaput a kanászok és Szalontay György maga tüztől lobogó gubában nyomult be elsőnek abba

az uccába, mely a kálvinisták gazdátlan kollégiuma előtt futott a belső-vár felé s véres baltája valahányszor egyet villant, jajveszékelve kezdtek menekülni a németek, miután a polgárok már előbb eldobták a fegyvert s házaikba futottak szájjel. És mikor az északi kapun dühös gubásaival betört volna Szalontay s hirtelen vad ordítás rázta meg a várost, Dolacsek kapitány kiáltozni kezdett, hogy most már csak hátrálni, a belső-várban elzárhatják magukat s majd nyernek vele legalább három napot. De alighogy ezt kiáltotta volna Dolacsek kapitány, a betört északi kapu felől újabb riadal rázta meg az itt-ott már kigyúlt várost és ugyanakkor számtalan patkónak csattogása hallatszott. Mert az északi kapun okkor rohant be lovasai élén Thuróczy Miklós lovaskapitány és átgázolván a Szalontay György kanászain, most már e kókadíbajszu huszárok kezdték aprítani a jajveszékelő németeket. Aki elhányta volna a puskát s a térdeire hullva tartotta volna fel a kezét, annak a lovasok egyetlen csapással szelték kettféle a koponyáját. Mert Thuróczy Miklós idejében kiadta a rettentő parancsot s most is, amint fekete lován és fekete süvegében hol itt, hol ott bukkant fel a rémült kavarodásban, csákányát magasra emelte s úgy kiáltozott a huszárok felé:

— Senkinek kegyelmet!

S előreszökvén lovával, a németek reiráltak, egyre retiráltak. És Dolacsek kapitány alatt is egyre retirálják a németek, de nyugati irányból. Mind a két csapat a belső-kapu felé retirált és ha jókor érhetik el a hidat, néhány napig mégis tarthatják magukat odabent s azalatt a gyászos pataki pusztulásról csak hirt lehet küldeni valahogy Nigrelli kassai generálisnak, a szendrői kapitánynak, vagy az egri németeknek. Jól tudta ezt nem csupán Dolacsek kapitány, hanem Thuróczy 'Miklós is, tehát néhány száz lovasával váratlanul átcsapott az egyik melléksikátornak, hogy hátába kerülhessen a kétfelől is hátráló németeknek. Ugyanakkor pedig a vár három bástyátrnya felé próbáit figyelgetni Thuróczy Miklós és

pedig növekvő aggodalommal. Mert a tornyokra rég ki kellett volna már tűzni a Thököli zászlóit Nyúzó Mihálynak s a sárral bekent-képű angyalainak...

És mialatt Thuróczy Miklós megeresztett kantárszárral rohant vágatást a melléksikátoron át s a nyomában néhány marcona lovas csattogott, hogy hátbaüthesse a németeket, azalatt Nyúzó Mihály angyalai is megtették a magukét s ezáltal teljessé lön Patak veszedelme.

Nyúzó Mihály valami hetven-nyolcvan bitang-hajdúval tudvalevően három nap óta kuporgott már a Bodroglak nádasaiban s kákatövön guggolva szimatoltgattak Patak felé, mikor gyúlnak ki Ardó felől vagy Petrahó felől a jeladó tüzek? És amikor Szalontay Gyűrlek fölgyújtották volna az első boglyát, Luka alól halk nessel megindultak az »angyalok« is. Mire a kispataki partra értek volna, odaát zengett már a város, Zöld Demeter és Buga Jakab eszeveszetten próbálgatta újabb és újabb rohamait, Szalontay György akkor még nem tört be a kapun, de a guba égett már a hátán, Majos Ferenc pedig oly szívrehatóan üvöltözött a Gomboskert felől, hogy idáig-rengett iszonyatos torka. S mikor azután Nyúzó Mihály a kispataki partig sompolygott volna az angyalaival, akiknek rettenetes bunkó volt minden fegyverzete, Nyúzó Mihály hadnagy úr meg az angyalok egyszerűen nekiereszkedtek a Bodrognak s a fülig-érő vizben átlábolván a folyót, a túlsó parton, a vár legmeredekebb oldalán lerázták magukról a vízcsöppeket, mint a liba, akkor sárral kenték be a pofájukat s azután a fülszendítő csöndben mászni kezdtek fölfelé a falakon. S Nyúzó Mihálynak oly szerencséje akadt ezúttal, mint még egyszer se sanyarú bujdoklástól megnyomorított életében. Mert az általános öldöklés közt a vár e legmagasabb pontjáról kereket oldott minden német és csak így történhetett, hogy Nyúzó Mihály a nagy csöndben minden nesz nélkül föllopódzott a bástyákra. Volt pedig ez úgy félhárom tájban éjfél után. Akkor volt ez, amidőn Thuróczy Miklós huszáraival odatoppant már a belső kapu szabad

hídjára s hátfoghatta a Szalontay elől menekülő németeket, meg a Dolacsek hátráló legényeit. Es akkor történt, hogy a vár három tornya fölött váratlanul csak tüzek gyúltak ki, a tüzek fölött fölcsettantak a Thököli Imre Máriás-lobogói s ugyanakkor hármás ordítás zengett föl a tornyok körül s rázta meg a kétségbeesésbe merevült várost. Fölülről jött ez az ordítás, mintha a mennybolt harsogott volna föl háromszor egymásután:

—Vivát Thököli király!

—Vivát a magyarok szabadsága!

—Vivát Esze Tamás!

Ez a harmadik ordítás volt a legijesztőbb. Olyan ijesztő volt, hogy fölemelték rá fejüket a szerteszét haldokló kurucok s megpillantván a tornyok alján ugrándozó Nyúzó Mihályt és angyalait, mint megannyi fekete sátánt, nyugodtan hajtották vissza haldokló fejüket: — vivát E...sze Ta...! És meghaltak. És meghaltak a németek is. Meghalt Dolacsek kapitány is. Dolacsek kapitány keserű hátrálása alatt e háromszori ordításra kapta vissza legelőször rut gondoktól megzavart fejét és csak ekkor vette észre, hogy a belső vár kapuja felől kieresztett kantárral zugnak feléje a zendülők lovasai s a lovasok előtt a vértől maszatos dolmányu és pernyétől szennyes arcú Thuróczy Miklós. És hátrakapván a fejét Dolacsek kapitány, tudta mindjárt, hogy eljött halálának pillanata, megfordult tehát néhány puskásával, kétmarokra ragadta öles fringiáját s vérbefuló szemmel vetette rá magát Thuróczy Miklósr. És ott helyben meghalt volna Thuróczy Miklós úrfi, mert az első pillanatban nem látta meg a feléje rúgató dühödt morvát és hajnalra keserves könnyekkel siratgatta volna őt az édesanyja, meg Horváth Annus kisasszony, ha az utolsó pillanatban hozzá nem ugrik az öreg Orgoványi András és baltájával fel nem fogja a Dolacsek kapitány fringiaját. Megfordult erre Thuróczy Miklós úrfi is, kavart egyet maga fölött a csákányával, a csákány átrengett a levegőben és ahogy lecsapott, Dolacsek kapitány még

egy utolsót kiáltott és oldalt kalimpálván, szörnyet halt, piros vére pedig csöpögni kezdett a Thuróczy Miklós csákánya hegyéről.

Ekkor már közel volt a virradat. Mire pedig kialudt arcával jelentkezett volna a Bodroghöz távoli karimáján, Thuróczy Miklós bent ült már a vár vöröstermében s élő német egy sem akadt az egész Patakon, mert aki mély kinok közt haldoklott volna még valahol, fejszével meg csákánnyal ütötték agyon, miután előbb megrugdosták vagy szembeköpdösték a szerencsétlent.

Jött tehát a virradat s Thuróczy Miklós bent ült az ifjú Rákóczi herceg vörös tanácstermében. De most nem tanácskoztak, most csak Thuróczy Miklós osztogatta sebtiben kemény parancsait. Fáklyák vörös fénye lobogott a boltíves teremben, a vértől maszatos dolmányu és pernyétől beszennyezett arcú Thuróczy Miklós széles karosszékre ereszkedett és mialatt alulról egyre nyugtalanabb zúgással csapott fölfelé a láрма és a rikoltozás, sőt itt-ott éles sipszó kezdett sikoltozni s helyenként vad és lázadó erővel nyögött fel két-három duda is, — a lázadók vezetői félkörbe sorakoztak. A félkör előtt öszbefordult hajával, kopott palástban és lebocsátott fejjel várakozott Kabay Márton tiszteletes úr, a hét hajdúváros bujdosó prédikátora, akinél keserűbb szilajsággal ember soha még nem lázióM; a német ellen.

— Nos, tiszteletes uram — fordult hozzá Thuróczy —, hogy kezdődik a kiáltvány?

Kabay Márton tiszteletes úr letette süvegét, amire Thuróczy is fölállt, a vezérek viszont sötét homlokukkal néztek maguk elé. És olvasni kezdett a tiszteletes úr:

»Gratiosissimi nostri domini regni Hungáriáé principis Emerici Thököli colonellus Thomas Esze de Tarpa una cum caetero equestri et pedestri militari ordine...«

— Helyes, helyes — bólintgatott Thuróczy és a többiek is bólongattak. — A pátenst most hirdessék ki magyar nyelven a várpiaeon, a nyargaló-csapa-

tok pedig késedelem nélkül ugorjanak lóra s még a mai napon hirdessék ki szerte a kiáltványt. Neked, Buga Jakab testvér, Szendrő felé kell száguldanod a hegyeken át! Te, Zöld Demeter testvér, meg se állsz a kassai országútig! Szalontay György hadnagy uram a Hajdúságot lázítja fel s Rakamaz alatt magához szedheti a Tyukodi pajtás embereit is! Nyúzó Mihály hadnagy uram pedig Íziben Szerencs felé vágat s a szerencsi házból nagy tisztelettel s hétszer a földre borulva Patakra fogja hozni szentséges fejedelmi urunkat, herceg Rákóczi Ferenc önagságát! Megértette?

Nyúzó Mihály, régi sebektől rut arcú hadnagy keményen tisztelgett:

— Megértettem, kapitány uram!

A többiek is tisztelegtek s fegyverek súlyától csörögve megindultak kifelé. A teremben csak a ragyától kivert s italoktól gőzölgő Majos Ferenc maradt vissza, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezesorrú gyalogsági kapitánya. Kint erősen hajnalodott s a város felől egyre vadabbul hömpölygött a láрма és a rikoltozás. De minden lármát túlharsogott Kabay tiszteletes úr, amint mennydörögve olvasta fel a kiáltványt, valahol a vár piacterén. Magából-kikelt hangja itt-ott bedübürgöit a vörösteremig:

»... Az élő egy Isten szerelmére kérünk és intünk titeket, hogy aki szegény hazáját és nemesi szabadságát igazán kedveli s a német láncoktól szabadulni óhajt, tüstént fegyvert ragadjatok és Patak várába siessetek!... Akik tüstént nem jösztek, nyársban fogunk vonni titeket és tűzben forgatunk meg!... Múlhatatlan gyertek azért, ti híres magyarok, hitünk, hazánk s régi privilégiumaink oltalmára ...«

— Nos, Miklós öcsém — vetette föl széles homlokát Majos Ferenc —, hát engemet mivégből fogtál vissza? Talán másodszor is izent valamit Tamás? Mikor indul?

Thuróczy Miklós sötéten legyintett rá:

— Talán sohase...

Majos Ferenc huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezesorrú gyalogsági kapitány olyat hőkölt erre, mintha mellbevágták volna, a szeme meg karikára tágult. Thuróczy Miklós pedig szótlanul intett az ajtó felé, az ajtóban ott bánkódott a vén Orgoványi András, aki is fölfogván az intés értelmét, eltűnt az ajtón, de két pillanattal rá visszatért, maga előtt noszogatván befelé a félig nyitott-szemű, félig dagadtszemű Pikó - Demeter testvért...

— Nos, Demeter testvér, hát hogy is történt? — kérdezte Thuróczy.

Mire Pikó Demeter testvér előadta másodszor is, hogy Barkaszo falujában megfogták a németek Esze Tamás ezredest. Vagy ötvenen rohantak rá, éppen amikor indulni akart volna Esze Tamás a Hegyalja felé. Véletlenül kevesedmagával volt az ezredes, hát leteperték. Ötvenen rohantak rá, tizet abból az öklével vert agyon Esze Tamás, *ötét* magát is, mármint Demeter testvért, úgy csapta vakszemen valamelyik ebadta, de sikerült kereket oldania, mert az ezredes odakiáltotta neki, hogy vigyél hirt kutya-sorsomról, Demeter fiam! Hát ő be is rohant először Tarpára s ott elordította magát, hogy siesse-tek a Tamás bácsi szabadítására! Azután idáig kutya-golt keservesen, de elkésett. Pedig meghagyta neki Esze Gábor hadnagy úr, mármint az édes unoka-öccse Tamás ezredesnek, hogy vágasson mindjárt Thuróczy kapitány úrhoz, mármint a tekintetes urfi-hoz, hogy fogja vissza az embereket, amig újabb jeladás nem érkezik Bereg vármegye felől... — Hát most karóba fogják vonni halandó testrészeimet, tekintetes úrfi — fejezte be Pikó Demeter testvér.

Rezesorrú Majos Ferenc gyalogsági kapitány még mindig úgy állt, meredt szájjal, mintha elállt volna a szava, Thuróczy Miklós pedig fölnevetett:

— Hát ez a Tamás bácsi legújabb izenete, Majos bátyám! Későn jött. De ha nem jön későn, én akkor is megindultam volna. Barkaszo felé száz-ötven Thököli-huszárt küldtem még az este, majd

csak előhozzák Tamás bácsit. Vivát Esze Tamás! — s erőltetett kedvvel csapott rá a góliát Majos Ferenc vállára: — Legföljebb meghalunk, de ügyis meg kell halni egyszer...

Majos Ferenc egyszerre fölalta magát és most már ő csapott a Thuróczy vállára:

— Vivát Esze Tamás! — s nyakába esett a fiatal kapitánynak. — Csókolom az eszedet, Miklós öcsém, ezt jól megcsináltad! Büszke vagyok rád, meghalni pedig gyerekjáték ugyan, de mégse olyan könnyű. Lásd, én huszonhét esztendő óta bujkáltam és siratgattam nyomorult állapotomat...

Thuróczy ráparancsolt Pikó Demeter testvére, hogy lakat legyen a száján s elbocsátotta. A vár piactere felől pedig egyre szilajabb erővel zúgott ez alatt a rikoltozás, egy sereg duda nyekegett már odalént s száz meg ezer láb rengett és dobogott a csimpolyák rekedt ütemeire. A teremben most már csak ketten maradtak.

— Mi az újság odalént? — kérdezte Thuróczy

— Semmi, szerelmes öcsém. Kiadtam a parancsot, hogy azokat a városi bitangokat, akik ellenünk vetemedtek, megsarcolhatják, hordóikat kiüríthetik, boraikat megihatják...

— Rászolgáltak, — bólintott Thuróczy.

— ... de senkinek életét ne bántsák. Aki pedig fejedelmi vagyonhoz nyúlna, menten karóba tolatom. De mért nem iszol, édes-egy öcsém? — s tele butykost rántott ki a kurta ködmönkéje belsőjéből. — Vivát ez a mi romlott, hires kis Magyarországunk!

A Bodroghöz távol peremén talán ugyané pillanatban tolta föl fejét a nap. Álmos szemmel, vörös arccal nézett körül először, néhány szünetig úgy maradt odaragadva a láthatár aljára, akkor egyet patant s megindult égi körútján. És ahogy másodszor is körülnézett volna vörös szemhéjával, két viaszarcu jezsuita papot látott meg a belső vár sáncában, akiket éppen akkor taszigáltak fegyverrel és köpdöstek szembe a félig-részeg kálvinisták. Mert

amikor egetrázó üvöltözések közt betörtek volna az eretnekek, a három halálravált atya a sáncárok bokraiban rejtőzött el s szapora imák közt könyörögtek segítség után. Segítség helyett azonban az eretnekek jöttek utánuk, tűvé tettek minden zugot s mikor az első dühös kálvinista a bokrok közt kitapogatta valamelyik páter lábát, ujjongva kiáltott fel:

— Itt vannak, ímé, az ebadta papjai!

S az első jezsuitát kiráncigálván a talpánál fogva, ott helyben leütötte. A másik kettő erre rimánkodni kezdett, de a kurucok szembeköpdösték őket, úgy röhögtek:

— No, ti nyuzóvonó ebadta pápisták, most meg fogtok döglenni!

S a részeg lázadók a piactér felé kezdték lökdösni maguk előtt a két papot, hogy rettentő kínok közt kereszírefeszítsék őket. S meg is haltak volna a jezsuiták, ha véletlenül szembe nem jön velük Kabay tiszteletes úr. A fölzendült kálvinisták prédikátora fölötte fölgerjedt az indulattól:

— Hát nem hallottátok, istentelen emberek, hogy a mások hitét mi nem bántjuk! Rossz kálvinisták vagytok, takarodjatok! — s a hálálkodó jezsuita atyákat visszavezetvén a rendházba, öröket állíttatott a kapujok elé. A két megmenekült páter pedig szörnyű félelmeket állt ki odabent, mialatt köröskörül a téren, a templom és a rendház előtt fergegben tombolt a hajdúk és a kanászok tánca.

Soha még annyi vadsággal nem járták!

Mert amikor betörtek volna a várba, először a hordókat verték fel. És amikor Czigánd felől fölbujt volna a nap s a sokat kódorgott szegénylegények meg a bitangtálpasok bortól gőzösen, tántorogva kezdtek volna visszabotorkálni a piactérre, a piactér egyik sarkában, kőrakásra mászva fel, hirtelen csak szájához illesztette a sípot Fecske cigány meg Daruláb nevű dádétársa, valahonnét közékük botlott három darab idegen roma is, talán Rudabánya cskáráról s az öt szál harci művész, győzelmi jel gyanánt, tyúktaluval tüzdelté tele tömött sörtehaját.

Es Fecske cigány körülpillantván a téren, elkiáltotta magái:

— Győzsiünk, urak, válogatott legények!

És akkor szájába illesz ívén a pikula sípját, rá-sikított arra a viharos és keseriő hajdulánera, amely-hez fogható ütemeket elképzelni nem lehet másat:

*Telekes bocskor — gyöngyös kapca,
Járd mag, tubám, járd meg!
Vörös nadrág — sárga csizma,
járd meg, tubám, járd meg!*

És ahogy fölrikoltottak a sípok, a féligázott hajdúk mindenfelől szakadni kezdtek a piactérnek s néhány pillanat múlva már valami százan dobogtak és rengtek, mintha sarkaikat akarták volna széttiporni a kövezeten. Először egyhelyben topogtak körül és rugdosták a földet s tenyereikkel csattantván egy nagyot a lábukszárán, ledobbantak a földre, ugyanakkor éles kurjaniással a levegőbe hányták fel magukat, összebokázak a levegőben, megint ledobbantak s kardjaikkal a földet paskolták, hogy szikráztak alattuk a kövek. Az öt vályogvető pedig ijesztően sikított tovább:

*Majd élményünk a kocsmára —
De engem is várj meg!
Megjárom én a kopogót:
Tubám, te is járd meg!*

Félcspőre rakott kézzel rugdosták a földet a hajdúk s csattintottak a tenyerükkal vagy egymás kardjára csörrentettek, ami ijesztő kíséretet adott a vad melódiának. Minden tenyércsattintásra egyszerre azt kiáltották: hopp! és minden kardcsörrenésre egyszerre azt kiáltották: huji! Aztán ledobták a kardokat s a kardok fölött cifráztak szemvakító gyorsasággal s az ütemek végén egyszerre dobbantak le a talpaikkal, hogy regett és dobogott bele az egész vár. De mindig többen és többen dobogtak és amire jött volna a nap,

már vagy négyszáz hajdú rengett és hujjogótí s a város felől egyre özönlöttek befelé a nagyerdei kanászok is. Kifordított, szőrös gubákban, toronysüvegekben özönlöttek befelé: ki nehéz csizmában, ki könnyü bocskorban s a fejszédítő kavargásban ők is dobogni kezdtek s mázsás gubáik és súlyos lábaik alatt most már szakadatlanul remegett az egész vár. És a piactér túlsó felében nyegegni kezdtek ezalatt a csimpolyák is s a dünnyögő és egyhangú, örökösen dobogó és tébolyult dudaszóra vastalpaikkal a földet döngették, a torkukkal meg rekedten orditoztak hozzá a gubások, mialatt fényes baltáik fölcikáztak a reggeli napban:

*Megismerni a kanászt
Ékes járásárul,
Táncra-termett lábárul,
Tarisznyaszijárul.*

*Itthon van-é a kanász,
Vagy a felesége?
Nem kell nekem a kanász,
Csak a felesége!*

Dünnyögtek a dudák, a tér túlsó oldaláról pedig fület hasogatva sikoltoztak a töröksipok. S hajdúk és gubások most már félelmes tülekedésben jártak a kanásztáncot. A mezítlábasok lábuk szárai közt forgatták a furkóst s tenyerükkal nagyokat csaptak csupasz bokáikra, a hajdúk elsuhintották maguk alatt a kardot, átugráltak fölötte, körül-körül topogtak, csipőnkapták magukat, éles kurjantással földobbantak a magasba s lehuppantak a földre, a féllábuk hegyére görnyedtek le, másik lábukat jobbra vagy balra vágták ki, egymásba vagdosták a kardjaik lapját, szikra csapott fel a kardokból s először azt kiáltották: hopp! másodszer azt kiáltották: hujj! és akkor telitorokkal, vörösredagadt arccal és izzadt üstökkel orditoztak hajdúk és kanászok:

*A berekben a kanász
Menyecskével játszik,
Úgy forgatja a baltát,
Csak a nyele látszik.*

S a kanászok máris forgatni kezdték a szekercéket. Csimpolyanyögésbe és sípok sikoltozásába most már beleriogott egy-egy kondástülök is, a kanászok pedig rázták magukon a gubát s hátul kondoros, kétfelől gombokra kötött üstökeikről szakadni kezdett a verejték meg a zsír. Verejték meg borgőz volt minden kanász, de a verejtéken és borgőzön át egyre fenyegetőbben villogtak fokosok, szekercék és kardok s a kanászok most már ujjaik körül forgatták baltáik nyelét, de úgy, hogy a nyelük se látszott és akkor a levegőn át egymásnak kezdték hajigálni a baltákat. Egyszerre száz meg száz irányból peregtek és kalimpáltak a balták, éleik megvillantak a napban, de minden kanász két ujjal kapta el a kalimpáló nyelet s ugyanakkor nagyot kiáltottak: hopp! és lehuppanván a földre, a ledobott balta fölött kezdtek cifrázni s ugyanakkor a hajdúk is egymáshoz csapdosták kardjaikat és nagyokat kiáltottak: hujj!, mialatt egyszerre csörrentettek sarkantyúikkal. S a csörömpölésen, csatogáson, rikoltozáson, balták röpködésén, hujtogatáson és dobogáson át őrzöngő kavargásban toporzékolt már az egész piactér, vagy másfélezer kanász és hajdú sarka verdesett szikrát a köveken, itt-ott cigánykereket kezdett hányni egy-két mezitlábás, amikor ujjal erővel jajgattak fel a dudák, visítotak a sípok, riogott a tülök s a kanászok nyakán kidagadtak az erek, úgy fújták táncukhoz az éneket:

*Búzába megy a disznó
Kilenc malacával,
Erigy utána, bojtár,
Fényes balaskáddál!*

S közbe forgatták és hajigálták át egymásnak a fényes balaskákat. És ha két balaska véletlenül egy-

másnak repült, összecsatlant és levágódott s fejbe-
kőlintott egy-két embert, ki törődött ma egy-két lyukas
koponyával? Nagyokat kurjantottak:

*Huta, huta, le-le, le!
Csak a füle látszik...*

Amikor azt kurjantották, hogy: *huta, huta*, egy-
máshoz vagdosták a szekercéket, a hajdúk pedig a
leregőben bokáztán, összecsapdosták a kardjalkat:

*A berekben a kanász
Menyecskevel játszik.*

Nem volt itt megállás virradat óta. Süvegek és
balták kalimpáltak a magasban, rikoltozott a sip s
nyögött és jajgatott a csimpolya, kurjongatás kavar-
gott a levegőben, a mezítlábasok rácsapdostak a csu-
pasz bokájukra, aztán füttyköseiben ugráltak keresztül,
a hajdúk a kardjaik fölött bokáztak össze, aztán nagy
csörömpölés közt hujjantottak még nagyobb, a gu-
bások csipőre rakott tenyerekkel huppantak le a földre
vagy csattantották össze a tenyereiket s düledt szem-
mel, remegő nyaksziríekkel, lobogó és szétgubancolt
üstökeikkel s huppogó lábaikkal rengtek és rugdos-
tak ezalatt. A kanászok egymás felé hajigálva villogó
szekercéiket, szájukba dugták két ujjukat és olya-
nokat füttyentettek, hogy fölvisitottak tőle a vár
tornyai...

*Tűzre teszem a kanász!,
Melegszen is nála,
Ha megunom magamat,
Pipát gyújtok nála ...*

...Thuróczy Miklós ott állt a vár torony bástyáján,
összefont karral, mint néhány órával előbb ugyanott
és ugyanúgy az ősz Badinyi János. A toronybástyáról
széttékintett és látta a fergetegben tomboló tömeget.
Aztán látta a temetetlenül hagyott németeket: oit csü-

csült köztük szegény Nagylábú Dávid pékmester is, a két arcára ráborulva. Aztán látta, hogy az egész városban egyetlen élő lélek nem mer kibújni az uceára. Aztán Tokaj felé fordult s rettentő fekete füstoszlopot látott Tokaj felől, hogy elfedte a napot meg az égbolt felét. S Thuróczy furcsán mosolyogva fordult Majos Ferenc kapitány felé:

— Tokaji Ferkó alaposan dolgozott.

Majos Ferenc kapitány nem szólt rá semmit. Helyette a vén Orgoványi András lépett Thuróczy elé:

—Úrfi, megígérttem, hogy ma hazaviszem egy órára...

—Tudom, András bácsi — és fölnevetett a fontoskodó öregem. — Azalatt majd Majos bátyánk marad vissza helyettem s ha netán megjönne Tokaji Ferkó, utánam küldi Ujhelybe. A Szentiványi-házban leszek.

—Tudom, — bólíntott rá komoran Majos Ferenc, sokat bujdosott latroknak szegény rezesorrú gyalogsági kapitánya és a tolcsvai országút felé szímatolt. Mert a tolcsvai országút felől kellett megérkeznie II. Rákóczi Ferenc szentséges fejedelmi személyének. Thuróczy Miklós is arrafelé figyelt szóltanul, majdnem szomorúan. A tolcsvai útról messzi porfelhő látszott, de mindig távolodva. Abban a porfelhőben repült huszonöt elszánt lovasával Nyúzó Mihály, hogy mélységes tisztelettel s magát hétszer a földre vetvén, magával hozza Rákóczi Ferencet. Mert ez ijesztő parancsa volt a nagy erejű és kegyetlen Esze Tamásnak

NEGYEDIK ÉNEK

RÁKÓCZI BÉCSIG FUT.

A szegény Rákóczi Ferenc a balsai erdőkben vadásztatott ezalatt, Patak nagy veszedelmének dél-előttjén pedig kicsiny kíséretével hazafelé indult meg Szerencs felől. Felesége, a szépséges Sarolta hercegnő könnyű hintóban ült az ölbeli Lipót herceggel meg a dajkájával, a hintó előtt két kengyelfutó poroszkált, hátrább néhány lóhátas udvari vadász meg lovászmester húzódott el hangtalanul s a hintó oldalán maga a fejedelem lovagolt. És bánatos kék szemét valahányszor meghordozta a kies tájék fölött, utána még nagyobb bánattal bocsátotta le a fejét, szegény.

Huszonegyesztendő volt ebben az időtájban Rákóczi Ferenc, ő volt birtokos-ura a régi Magyarország egész harmadának, de szerencsétlenebb ember nálánál nem volt akkor az egész világon. S mondják, hogy e szelíden búsuló szemek előtt még a köszívű Bercsényi Miklós is nem-egyszer hangtalanul könnyekre fakadt.

Istenem, hogyne búslakodott volna a szegény Rákóczi!

Ha szétnézett rongyos hazájában, olyan nyomorúságot látott maga körül, hogy heteken át éjszakákat töltött álmatlanul s ilyenkor maga elé tépelődve járt fel és le a zborói hársfák alatt, vagy a pataki kastély homályos termeiben. És mégse tehetett semmit. Mert ha ezeken az éjszakákon magára-riadt olykor és az elődeire gondolt, hát a bus sejtelmektől csaknem a szíve állt el szegénynek.

Soha még egy olyan szerencsétlen ember nem élt Magyarországon, mint a szegény Rákóczi!

Tíz esztendővel előbb a munkácsi bedűlt bás-

tyákon látta még az édesanyját, amint sebesült katonáit tüzelte három teljes éven át a várat bombázó császáriak ellen s mikor aztán a kőfészket bevette az éhség, Zrinyi Ilona sirva ölelte át a kis Ferkót és soha többet nem látta azontúl, mert nyomorult idegenben hajtotta le fáradt fejét. De utolsó napjaiban megjött még Nikodémiába a rivalgó hire, hogy az ő egyetlen-szép fia betört a Kárpátokon és a Tiszhát tájékán újból libertás-zászlókat göngyölget a tavaszi szél. Hogyne lett volna szánandó ez a fiatal Rákóczi! Édesapja adta ki a jelszót valamikor a balvégzetű Szuhay Mátyás-féle fölkelésre, de oly szerencsétlenül, hogy a bécsi udvar gyilkos kezétől csak anyjának, a gyászos emlékü Báthory Zsófiának könyörgésére s másfélmillió forint váltság árán birt menekülni valahogy s el is pusztult nemsokára, ismeretlen betegségben.

Ha az ősei tragikus pusztulásaira gondolt, méltán töprengett maga elé a szegény Rákóczi! Fejedelmi nagyapja ott vérzett el a fenesi sikon, török és tatár lovak patáitól összetaposva, másik nagyapjának, Lipót császár hóhérja csapta le a fejét a bécsújhelyi piacon, anyai nagybátyja, az utolsó Zrinyi, tébolyult lélekkel rothadt meg egy tirolai börtönlyukban, nagyatyai bátyja, a vértben-zörgő Zrinyi Miklós, a Magyar Mars és a keresztyén Európa akkori reménysége, vadkan alatt halt meg vagy a Montecuccoli emberei puskázlak le a kursaneci sűrűségben. Sohase tudta meg senki. Messzi Törökországban pedig egyre sinylődött és egyre reménykedett még mostohaapja, a daliás Thököli. Ez a szerencsétlen kuruckirály minden esztendőben eljuttatott egy-egy türelmetlenül biztató kiáltást az ő mostohafiának, hol a munkácsi várba, hol a sárosi kastélyba: »mozdulj már, Ferenc fiam, mert a fogaim nem bírják a rabkenyeret!...« Neki magának pedig Lipót császár titkos ágensei leskelődtek a sarkában. Ó, számtalan oka volt a szegény Rákóczinak, hogy százszor is megfontolja, mielőtt egyet lépne valamerre.

S mégis, ha körülnézett rongyos hazájában s látta

a sebektől ellepett népet, meg a kínlódó urakat, — veszedelmes terveket próbált forgatni magában. Mert soha még egy más nép nem éhezett annyit, mint a magyar nép ebben az időtájban! Nem is emberek voltak már ekkor a magyarok, csak erdőkben és sziklák között bujkáló és tengődő kutyák. S erdei vadakkal versenyt vonított ekkor az egész Felső-Magyarország. Megremeg az emberi toll, amikor haldokló kis hazánk eme korszakának próbál emlékei vetni. Olyan világ volt ez, hogy olvasgatván az akkori krónikákat, belsejében összerendül az utód s még ma is ökölbe szorul a keze... Mert Európa keresztyén vitézei a bujkáló kurucok segítségével kiverték ugyan a törököt s a magyarok fölujjongtak egy pillanatra, de korán ujjongtak föl. Hisz olyan pusztítás indult meg utána, hogy a temetőnél csendesebb és kihaltabb lett akkor Magyarország s még az éjszakánál is feketébb sötétség borult különösen a Hegyaljára, meg a tiszaháti részekre. Lipóf császár ránkeresztette üres-tarisznyáju német, morva, dán és vallon zsoldosait, akik feneketlen gyűlölettel rohanták meg az éhségtől legyöngült népet. A bécsi udvar a rendes várőrségeken kívül minden ősszel negyven-ötven ezredet szabadított rá a kifosztott északkeleti részekre s a német, morva, dán és vallon zsoldosok ütötték, nyúzták a népet, ha a fullasztó adókon kívül utolsó garasát is ki nem csikarhatták belőle. A parasztot fejfelé akasztották a galyra, úgy pirították meg alatta utolsó darabka szalonnáját, vagy parazsat öntöttek a púpjára s feleségéről, lányáról a szemeláttára tépték le röhögve a ruhát. Az urakat a bécsi karnarilla forgatta ki utolsó hold földjükből, annyira, hogy sokszor korpakenyérre se jutott a nemeseknek s az ezerhatszázkilencvenhetedik esztendőben Nehem osztrák generális ötven botot vágatott a szikszói piacon Abauj nótáriusára, a retentő erejű Szörényi Gáborra. Szörényi nevetve állta ki az ötvenet, akkor felállt s úgy verte képen a generálist, hogy »pofájából szakadt a vér«, ő maga pedig a váraljai hegyekbe szökött s odaállt a bujdosók egy kis csapata élére. Mert a sűrű erdő lett már ekkor

utolsó menedékünk s e járhatatlan regéci, szalánci, fiizéri erdők, az ungi berkek, az ugoicsai nyárfások, meg a beregi ligetek tele voltak már keserű lappangókkal. A szegény rusnyák bocskorosokról azt írják az akkori jelentések, hogy mikor a német kvártélyba száll, lélekszakadtan menekülnek a hegyek közé. S ugyanebből az időből jelentették a bécsi udvari kamarának, hogy a hegyaljai nép, mikor egyizben közeledő katonákat látott a délibáb vizében, esze nélkül futott haza a mezőkről, félreverte a harangot, a riasztó kongatást egyik falu tornya a másik falu tornyától vette át s estére már két vármegye népe tűnt el a föld színéről és csak négy hónap múlva mertek kibújni az erdők közül. De siralmas korszak volt is a szegény Rákóczi egész ifjúi élete! A császár és tanácsosai még a meghalt birtokosokat se hagyták a sírjaikban s haláluk után egyre-másra akasztgatták nyakukba a hűtlenségi pöröket, hogy elvehessenek árváik vagyonkáját. A besugások és az árulások szomorú világa volt ez. A besugás és az árulás külön kenyérkeresetté vált, mert az elkobzott földek egyharmadát a följelentők kapták kézhez. A császár aztán az elfoglalt szőlők és birtokok élére egy Draheim Vilmos nevű kutyapecért nevezett ki. Nagy érdemei voltak, mert saját gazdáját, az eperjesi Kecsert is hóhérkézre juttatta. S az urak és jobbágyok példátlan szenvedései egybeforradtak a Rákóczi-ház szerencsétlenségével. Ezekben az években irta a maga hiu vigasztalására gróf Rákóczi Erzsébet, a szegény herceg nagynénje, egy nagyon szép és nagyon sokat szenvedett fiatalasszony, ezt a két szomorú sort:

*Ad jobbat az Isten, megérik az kalász;
Megfordul még egyszer búsuit Rákóczi-gyász —...*

De harminc teljes esztendő kellett átkinlódni, mire megfordult a Rákóczi-ház gyásza, hogy utána még nagyobb éjszaka legyen az egész Magyarország és hogy a menekülő Rákóczit kétszáz esztendő múlva is szívszakadva siraígassák vissza Magyarországra.

Mint ahogy elsiratták szegényt, amikor még itt járt közöttünk s amikor még Majos Ferenc rezesorrú kapitány verbunkolta és hitegette szüntelenül a népet. Mert ekkor esztendőök óta karavánokban készülődtek már a Thököli szétzüllött kurucjai, Majos Ferenc szeretelen dühvel küldözgette szerte a pátenseket, amire Kobb Farkas, Kassa császári kommandánsa ijesztő parancsokat menesztett hét felvidéki megye területére a huszonhét esztendő óta bujkáló »hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikáju, eretnek, országpusztító, tekéletlen, részes és bitang Majos Ferenc rebellis* ellen. Majos Ferenc rebellis ejy nagyot röhögött erre s feleletül kölcsön-mentét, párducbőrt akasztott a nyakába, kölcsönforgót tűzött a lyukas süvegje tetejébe, kölcsönként valahol egy fehér lovat, ráült s néhány bujdosó lovast kerítván maga mögé, úgy párducbőrösen, panyókás-mentésen, forgósosan csak fölbukkant az erdők valamelyik szegletében s megmutogatván magát a népnek, feléjük ordított szilaj torkával:

— Én vagyok Ubrisi, a Thököli fővezére! Készüljetek, magyarok, mert Moldova felől gyűnnek már dühösen a kurucok!...

Ilyen fogásokkal vaditgatta a népet a sorsát sirató rezesorrú Majos Ferenc, de Kobb Farkas generális vadult meg tőle legjobban. És a feketearcu kassai generális most már egész hadsereget küldött e latrok üldözésére, de annyit ért el vele, hogy mialatt katonái a zempléni erdők szélén tapogaiództak, Majos Ferenc, Tokaji Ferkó, Buga Jakab, Nyúzó Mihály, Tyukodi pajtás és még valami hetven bujdosó váratlanul csak betoppant Kassa alá s Vár-alján megesketvén a népet, mulatni kezdtek az egyik kúrián s a Kobb Farkas orra előtt másnap hajnalig dorbézoltak és fenyegetőztek e marcona fickók s közbe-közbe a hajdutáncot járták. így tartott ez hosszú esztendőök óta már s ezerhatszázkilencvenhét tavaszán, mialatt a kassai generális, a szikszói parancsnok s azonkívül Szatmár, Eesed és Munkács kapitánya dühöngő félelemmel kezdte szorongatni az erdőket járó szegénylegényeket, a szegénylegények egyre

sűrűbben kezdtek kimerészkedni a mezőkre, meg a falvakra s mikor aztán zöldbe borultak a ligetek, egyszerre takargatott rémülettel vagy titkos ujjongással látta mindenki, hogy megjött a második kurucvilág!

S a szegény Rákóczi Ferenc, ha bus tekintetét meghordozta rongyos hazájában, látta a sebektől elborított népet, meg a kínlódó urakat, csak fölsőhajtott, mert eszébe jutott az édesanyja... De utána mégis veszedelmes terveket próbált forgatni magában. És ha az erdő lett a bujdosók utolsó menedéke, ő is az erdőkbe járt el, ahová nem követhették a bécsi ágensek szemei. Vadászgatni járt el szegény Rákóczi Ferenc, ám a nagysárosi, regéci, a szalánci vadon még ma is zúgó fái a bánatos fejedelem körül ott látták ilyenkor a dühös Bercsényit, aki tartományi főhadbiztos lett volna egyébként, de a sűrű erdők közepében a saját fejét csapkodta és mialatt vörösre dagadt ki a csontos képe, Rákóczit bujtogatta szüntelenül. És ott volt e magános kirándulásokon a három Szirmay, a három Vay, aztán Radics András, Berthóty Ferenc, Keczer András és még néhányan. Katolikus urak egytől-egyig, de e katolikus urak szüntelen könyörgésekkel vették körül a katolikus herceget: ne felejtse el, mivel tartozik szép-apja, a nagy Rákóczi György emlékének, mert a kálvinisták ellen megkezdett irtóhadjáratba belehal az egész Magyarország. Szüntelenül rimáinkodtak neki és szüntelenül bujtogatták: csak ő bonthatja ki újból erdélyi őseinek s a kuruckirálynak fakó zászlóit, csak egy izenei kell a francia királynak meg a svédek verhetetlen uralkodójának ... Rákóczi lehajtotta ilyenkor a fejét s busán felelt a könnyezgető uraknak:

— Érzem én, jó emberek, mivel tartozom hazának és nemzetemnek. De az Istenért, türelem, míg el nem érkezik a jó alkalom!

A jó alkalom pedig mindinkább kezdett elkövetkezni. Az ezsrrhatszázkilencvenhetedik esztendőnek tavaszutóján Jenő szavojai herceg, a törökverő hadvezér Zenta irányának parancsolta le a birodalom minden katonáját s a katonák egymásután kezdtek

masírozni dél felé Felső-Magyarország megnyomított környékéről is. Azalatt pedig egyre gyülekeztek a szegénylegények, már a Rákóczi fülét is megütötte egy bizonyos Esze Tamás nevű tarpai bocksorosnemesnek ijesztő és babonás hire, akire minden héten újabb meg újabb százak esküdtek fel az erdőkben. Egész tábort tettek már ki a hát vármegye lihegő bujdosói, a szegény Rákóczi itt is, ott is találkozott közülök néhányval az erdőkben s e bosszúért lihegő féligvad bujdosók leestek eleje ilyenkor a földre s átölelték a lábát. S a szegény Rákóczi könnyes arccal biztatgatta őket: — bízzatok, jó emberek!... Az elmúlt héten aztán kettős üzenetet menesztett a fejedelem: egyiket a hatalmas francia királynak, aki évek óta verekedett már a bécsi császárral, másikat a svédek verhetetlen uralkodójának, aki ép akkorában készült fél-Európa ellen. Ez az elmúlt hét volt a szegény Rákóczi utolsó találkozója a magyar urakkal s utána a balsai erdők felé indult el kicsiny kíséretével. S három-négy napig sátrak alatt tanyáztatván a Tisza füzesei táján, Patak veszedelmének jókor délelőttjén, napsugaras délelőttön, megindult Patak felé. Jódarabig erdők közt vitt el a szerencsi országút s a fejedelem szótlanul lovagolt a hintó oldalán, amelyben benne ült ifjú felesége, a szépséges hesszeni hercegkisasszony, az ölbeli Lipót herceggel, meg a dajkájával. Sarolta hercegnő éppen magához vette át a gyereket s fölmosolygott az apró fejedelemre, mialatt a szegény Rákóczi gondoktól búsítva lovagolt a könnyű hintó oldalán s olykor-olykor jobbkéznek tekintgetett. Mert kelet felé, pontosan Tokaj irányának, úgy tetszett több ízben is, mintha valami titokzatos földi sötétség miatt sötétedni kezdene a napnak arca. De nem égi borulat volt ez a sötétség, nem is a fák takarták el a napot. Olyan sajátságos sötétség volt ez, mint amikor fogyni kezd a nap, túlvilági árnyék feketére kormozza a szemét s a tehenek remegve bújnak össze a mezőn. A szegény Rákóczit is valami ösztönös balsejtelem szorongatta már, többször is Tokai felé fordította

nyugtalan tekintetét, de az erdei szálfák miatt semmit se láthatott, csak érezte, hogy furcsa árnyak ereszkednek fokonkiní a környék felé. Csaknem elérték már a keresztúri dombtetőt, amikor egy fülíg-poros, mezitlábás jobbágy futott szembe a fejedelemmel s térdrebukoít előtte:

— Menekülj, nagyságos uram, menekülj! Patak várát ma éjjel megrohanták a lázadók és minden katonát levágtak! Már jönnek is a tolcsvai országúton, hogy megfogjanak, nagyságos uram!

A szegény Rákóczi visszafogta lovát, a hintó megállt, az élen poroszkáló két kengyelfutó is megállt, a hátul kocogó udvari vadászok is megálltak. A szép hercegasszony ijedten fordult az urához s németül kérdezte:

—Valami baj van?

—Ó, semmi, semmi — nyugtatta meg a szegény Rákóczi. — Bolondokat beszél a parasztember...

S intett, hogy csak tovább. Ő maga azonban annál nyugtalanabb lett s lova mellett fogván a halálraijedt jobbágyott, apróra kihallgatta. Először azt hitte, hogy esztévesztette a szegény ember, de aztán, ahogy fokról-fokra kezdett borulni az ég, fokról-fokra borult a szegény Rákóczi homloka is. Pedig tenyérynél felhő nem látszott a mennybolton s mégis egyre fenyegetőbb lett a délelőtti alkonyat. S a szegény Rákóczi megérezte íziben, hogy nagy lehet a baj. Mert az urak szét fognak futni a négy világtáj felé, a kismesek és a parasztok magukra maradnak, Ónod alól és Eger alól pedig az első hirre visszafordulnak a németek s hogy mi lesz azután?... A szegény Rákóczi úgy érezte, hogy mindjárt könnyekre fog fakadni. Eközben lassú lépésben fölértek a keresztúri dombra, de itt már egyszerre két fülígporos, mezitlábás jobbágy futott szembe a fejedelemmel s térdrebuktak előtte:

— Menekülj, nagyságos urunk, menekülj! Tokaj várát ma éjjel megrohanták a lázadók s minden katonát levágtak. Már jönnek is a tarcali országúton,

hogy megfogjanak és magukkal vigyenek! Menekülj, nagyságos urunk!

A szegény Rákóczi másodszor is visszafogta a lovát s a hercegasszony másodszor is odafordult az urához:

— Valami baj van?

A szegény Rákóczi most már nem felelt szépséges feleségének, ahelyett a domb legtetejéről Tokaj lelé fordult és ekkor egyszerre szerfölött összeresztent ... Mert a domb legtetejéről meglátta, hogy Tokaj fölött nagy fekete felhő kanyarodik az égnek, ez a földi iüzektől való füsttenger elárasztja a mennyboltnak felét és rajta a napot s ezért volt az a nyugtalanító sötétség. És a szegény Rákóczi pillanatot se mulasztva fordult oda most már a feleségéhez:

—Hercegnő, kibírja-é az utat Bécsig?

—Ő, uram — mosolygott fel ijedt fájdalommal a hercegasszony —, mindenüvé követem én az én uramat!

Rákóczi most, percet sem mulasztva, visszafordította a kíséretet. A két kengyelfutó került ismét az élre, hátul jött a néhány udvari vadász, középtűt a könnyű hintó, de a hercegasszony kiszállt a hintóból s maga is lóra ült. A szegény Rákóczi visszanézett mégegyszer Patak felé és látta ekkor, hogy Tolcsva alól fényes porfelhő repűl feléje az országúton. Aztán balra nézett a szegény Rákóczi, Tokaj irányának és látta ekkor, hogy Tarcal felől ugyancsak fényes porfelhő repűl az országúton, de már elébe, Szerencs városának húzódva. S a szegény Rákóczi intett a két kengyelfutónak:

— Menekűljűnk!

A lovasok nyargalni kezdtek, a hintó láthatatlan kerekekkel repűlt a lovasok között s most már egy harmadik porfelhő támadt, de a szerencsi országúton s e harmadik porfelhőben már maga Rákóczi vágatott. Az első meg a második porfelhő kísérteti gyorsasággal közeledett ezalatt Szerencs városának, de a harmadik porfelhő tul volt már ek-

kor a városon és a gesztelyi országúton repült dél-nyugatnak, mint a szél! Habot vertek a lovak, tajtékot túrt a zabolájuk, a hintó láthatatlan kerekekkel repült az országúton, a hercegasszony kipirult és ijedt arcocskával tekintett fel néhányszor szegény, kergedett urára, a szegény Rákóczi pedig csak fősóhajtott egyszer-egyszer s a lelkében keserű könnyeket hullatott a nyájas vidék meg a szerencsétlen nép retentő pusztulásáért. Mert jól sejtette, hogy a megremült urak eszük nélkül fognak szétfutni a környékről, az elhagyott népet pedig, amely a maga feje uján indult meg, kardrahányja majd a német és fel fogja égetni a falvakat. De a lelkében hiába gyászolt és könnyeztetett a szegény Rákóczi, neki mégis futnia kellett Bécsnek, hogy ne kelljen futnia Bécs-től. Mert érezte, hogy eljön a nap, amikor egyszer maga is odaállhat még a nyomorult nép elejére.

És mialatt keserű könnyeket hullatott a lelkében, már Abauj déli végein vágattak keresztül. Habot vertek a lovak, tajtékot túrt a zabolájuk, a hintó láthatatlan kerekekkel pörgött a lovasok között s a nap fokunkint hanyatlott Gömör irányának. De a hájuk mögött elhagyott messzi dombok felől utánuk hajolt és egyre ijesztgette őket az a rettentő füstfelleg, amely még egyre kavargott Tokaj fölött, föl-kuszott az égig s onnét integetett négy vármegye fölé gyásszal és enyészettel fenyegetőzve.

A rohanó lovasok estére Szendrő vára előtt álltak már, de a parancsnok jókor délután fölhozatta a hidakat és hiába kért bebocsáttatást a szegény Rákóczi, hiába hivatkozott a gyöngé hercegasszonyra, mert az örgróf-parancsnok szentül hitte, hogy Rákóczi is a zendülőkkal tart. Erre nyomban Kassa felé fordult a szegény Rákóczi és sietnie kellett, de nagyon, mert most már vörös esik nézett vissza utánuk a keleti láthatárról és úgy tetszett többször is, hogy portyázó lovasok cikázgatnak a távoli és gazdátlan tüzek világánál. Kassa felé fordult tehát a fejedelem, de meg is állt nemsokára, mert olyan híreket hoztak neki, hogy Gönc tájékán

lesben állnak már a Zöld Demeter mezítlábasai, sőt átlépven az országutat, Torna felé törtek előre a útjukban bujtogatják, esketik és kaszára parancsolják a falvakat és a falvak népe örömrivalgások közt csatlakozik a fölkelőkhöz. A Hegyalja erdei ösvényein át ugyanakkor Buga Jakab rohant Szendrő felé, Gesztely irányából pedig Nyúzó Mihály sátáni lovasai kezdtek szorongatni a fejedelmet. A szegény Rákóczi nyugatnak fordult tehát s a gömöri hegyek felé futott csekély kíséretével. Egész éjszakán csattogtak a lovak, szakadt róluk a hab, tajtékot túrt a zabolájuk, a kis hercegfő szelíden aludt dajkája ölében, a szenvedő hercegasszony pedig összevágta csöpp száját és ha olykor-olykor hozzáhajolt gyöngéden a fejedelem, az egész világért nem panaszkodott volna.

— Ó, én bírom még — s fájdalommal mosolygott fel az urára.

Hátuk mögött a teljes holdvilág tündökölt, előttük csak hosszú árnyékaik nyúltak el és repültek elnyultan nyugat felé, mindig nyugat felé ezek az árnyékok. A szegény Rákóczit hátulról a népszerűsége kergette, előre pedig — a csillogó éjszakába — semmit sem láthatott, mert könnyektől csillogtak a szemei. És amire virradni kezdett volna, Selmec felé nyargaltak már lankadatlanul. És amire megvirradt volna, riadtan vette észre a kis csapat, hogy jobbra és balra tőlük hosszú-hosszu porfelhők kergetik egymást az utakon és a szikkadt mezőkön át. Korai volt az ijedelmük, mert nem az üldözők vágattak ottan, hanem azok csupán, akik az üldözők elől mentgették ijedt életüket: földesurak, papok, labanchitre állt hétszilvafás nemesek, aztán düledtszemű porciószedők, egzekutorok, adókivetők és kvártélyosztók, császári zsoldon tengődött beamterek s egyéb népnyzók, de ezeknek volt is okuk rá, hogy fussanak. Végtelen karavánokban bukdácsoltak Bécs irányának, szekérkasba kapaszkodva vagy gyalogszerrel, nyakig porosan, tántorgó lábba¹, vacogó szájjal és jaj, ezerszer jaj lett volna annak, aki egyszer lemaradt volna a lihegve ájuldozó valamelyik kara-

vániól. A rémülettől eltorzulva tekintettek hátrajel: ott hátul, a messzeség karimáján nappalonnint porfelhők keringöztek, éjszakánként meg ijesztő tüzek vöröslöttek az erdők és a hegyek mögött. Harmadnapra a félország hömpölygött és menekült már így nyugat felé, a Thuróczy Miklós kapitány dühös lovasai pedig akkor már be-becsapdostak Turóc és Árva szélein is... A szegény Rákóczi ezen a harmadik napon lépésre fogta lovát s csöndes elbusulásban a Szent Ambrus himnuszát dúdolgatta maga elé. A távolban Selmec tornyai látszottak. És ahogy elérték volna Selmec kapuját, a fejedelem leszállt a lóról, odament a hintóhoz, megsimogatta a kisfiát, azután odament a hereegasszonyhoz, átölelte és levette a lóról. S a csöpp asszony most először engedte át magát a fájdalomnak s szép fejét lehajtván a szegény Rákóczi vállára, keservesen sirni kezdett:

— Kedves uram, milyen szerencsétlenek vagyunk mi!

... Thuróczy Miklós kapitány rég megérkezett ezalatt a Szentiványi-házba. Amíg mendegélt az új helyi országúton, káta mögött a magában diskurálgaio Orgoványi Andrással, százféle gondolatok fordultak meg a fejében, de most, hogy a város főuccáján haladtak végig, kiegyenesedett sötét lován, pedig a szíve csak most kezdett dolgozni igazán. Minden lépés közelebb vitte az édesanyjához s a város... jaj, a régi város olyannak látszott a villogó napfényben, mint nyirkos virradat előtt valamely félig elpusztult temető. Ember alig mutatkozott az uccán s akinek már okvetlenül elő kellett merészkednie, ijedt lapulással *sietett* el a falak mentén, mint egy élő árnyék. Csak a fölkelők őrcsapatai meneteltek végig olykor a kövezeten, durva lábaik alatt visszhangot vertek a fehérfalu házak és ahogy egy-egy ilyen őrcsapat katonái észrevették a lépést közeledő Thuróczyt, már messziről vivátot kiabáltak neki, süvegjeiket pedig fölhajgálták a levegőbe.

A Szentiványi-kuria kapujában leugrott Thuróczy Miklós s Orgoványinak hajította oda a kantárt. A

házörző hat baltáshajdú keményen tisztelgett előtte. Fölsietett az udvaron és a hátsó kert felé tekintett, de üres volt most a kert s üres csöndjét nem verte fel többé úrikisasszonyok kacagása. Aztán fölsietett a garádicson, végigtekintett a boltíves tornác alatt, de messze járt ma az alispán úr s öblös kupáiból nem ivogattak többet a vármegye békétlen urai s nem költögettek immár a Homonnai-Drugeth lázadó emlékét. Ijesztően halott volt ma az alispán úr kúriája, csak egy darázs döngicsélt a vadszőlő levelei között s Thuróczy Miklós, aki nem egy régi napot mulatott át a házban, furcsa szorongást érzett. De el is rösietelte magát azonnal s indulattal dobbantott egy haragosat. A sarkantyuszóra előbotorkált a konyha felől egy öreg cseléd. Először az örömmek valami ha^l árosátlan fénye villant át üveges szemein, de aztán, ohogy eszmélni kezdett, megijedt az ismerős úrfitól. Sovány kezével hangtalanul mutatott a tornácra benyíló ajtónak, maga pedig ijedten sompolygott el a konyha felé.

Thuróczyi meglepte a vénasszony ijedtsége s végignézett magán. És csak ekkor vette észre, hogy ugyanúgy érkezett meg az alispáni házba, ahogy éppen kikerült a véres pataki csatából. Pernyétől volt kormos a keze meg az arca s megölt katonák vére vöröslött a gyászszínű ruháján. — Ej! — gondolta s izgatott mozdulattal benyitott a tornác felőli ajtón.

Benyitott lábujjhegyen, bent volt a pipák füstjétől elfakult boltozatos szobában, de senki nem jött eléje. Ijesztő csend fogta körül. Thuróczy Miklós megállt egyhelyben, neszelgetni próbált, de csak a szíve zakatolását hallotta s azonfelül csengő csöndet a két fűtében. És a muzsikálgató csenden át hallotta először a Sza[^]ntay György veszett kurjontását, azután rezesorrú Majos Ferenc ijesztő vonítását a pataki éjszakában, aztán dühös talpasoknak halálos csákánycsapásait, aztán ezerötszáz részeg és tántorgó kanász szörnyű táncát a vár piacterén... Thuróczy Miklós egyedülálltában lebocsátotta a fejét s derme-

dező szívvel fülelgeiért a fejében keringő harci sikitozásra. De e sikoltozáson túl egyszerre halk szoknyasuhogásra lett figyelmes. És amire fölkapta volna lázban gyötrődő fejét, Horváth Annus kisasszony át is ölelte már lilium két karjával és amire magára ocsúdott volna teljesen, a kisasszony csak lehajtotta szép arcát az urfi vállára s akkor sirni kezdett, de nagyon.

Thuróczy magához emelte szelíden a leány arcát:

— Te vagy az, Annus? No lám — és árnyékokvonultak el a szeme tükrében. — Rosszkor jöttél Annus... — s észrevétlenül lefejtette magáról a leány karjait. — Nem látod: véres vagyok.

Éz Thuróczy Miklós, ahogy magához emelte szelíden a leány arcát, kényelmetlenül kezdte észrevenni, hogy ő maga még rosszabbkor jött meg, mint a leány. Mert a Horváth Annus arcán úgy peregtet a könnyek, mint a gyöngyszemek. Egy jajszó nélkül könnyezgeiért a leány, kezével odakapott a szívéhez, mintha ott mindjárt meg akart volna halni:

— Jaj, mit csináltál? Jaj, miért tetted ezt velünk?

— Nyugodj meg, Annus — s kézenfogta a leányt, odavezette s leültette a kerevetre. — Még holnap hazakísértetek Nógrádba...

—Nem megyek! Nem megyek! — makacskodott a leány s keszkenőjét a szeméhez szorította. — Csak veled együtt megyek!

—Légy okos, Annus és nyugodj meg egy kicsit — könnyörgött neki a fiú. — Hallgass rám, hogy megérthessük egymást...

—Csak veled együtt megyek! Csak veled együtt megyek! — hajtogatta elfúló zokogással a leány. — Ha pedig nem jössz velem, hát én megyek veled! Thurczy ideges lett ennyi makacskodásra:

— De javíthatatlan vagy! Már hogy jöhetnél énvelem?! Ne rázd a fejed, Annus és ne gyerekeskedj már! De lásd, én fölesküdtem Esze Tamásra, meg nyomorult hazánkra..

No, vissza is kapta a fejét azonnal, mert itt már fölpattant a leány. Fölpattant, nem sirt többet:

— Hallod-e, ne emlegesd előttem azt az embert! Eszeveszett paraszt! Mi közöd neked hozzá vagy hozzájuk? S mi az, hogy: nyomorult hazánk? A hazád ott van, ahol az édesanyád van, meg ahol én vagyok! Azt mondom neked, ne keseríts többet, mert rossz-szaí csinállok magammal!

És mialatt keserves jajszóval makacskodott a leány, Thuróczy Miklós kénytelen volt fölnevetni. Először az utolsó hetek óta. Aztán csak lefogta a Horváth Annus két csepp öklét s visszaültette magához:

— Csöndesedj, Annus, mert még meg találsz verni — s kellenetlenül mosolygott. — Nem értesz meg sehogy sem... Hát ilyen magyar lány vagy te? — és itt már szomorú lett Thuróczy Miklós.

Kezében tartotta a leány kezét. Mély szünet támadt. És e szünet közben a leány észrevétlenül visszahuzta kezét a fiúból, aztán époly észrevétlenül az ölébe kúszott fel, két tenyerébe fogta a fiu fejét, levonta magához és megcsókolta. Thuróczy Miklós engedte magát szó nélkül, szomorúan. A kis Horváth-kisasszony pedig úgy kedveskedett neki ezalatt, de úgy:

— Magyar leány vagyok, Miklós, de a menyasszonyod is vagyok — s újra könnyek csillantak meg mosolygó szemében. — Ó, ha láttad volna, hogy tapsoltam neked tegnap délben az ablakból és hogy in-¹tegettem feléd a keszkenőmmel! Jaj, de szép volt és én sírni szerettem volna, hogy egyszer se néztél rám. Magyar leány vagyok, Miklós, de féltelek. Féltelek, mert szeretlek ...

—Haza foglak vitézni, Annus — mondta elkeseredetten a fió. — Nem tudom, mi következik reám...

A leány nem ellenkezett már szóval, csak a fejét rázta akaratosan, hogy ő innét nem fog menni ta-podtat, összekuporodott a fiu ölében:

— Hát nem is vagy kíváncsi, hogyan értem idáig?

—De miért jöttél éppen most, Annus?

—Azért — s arcát odaszorította a fiú arcát az —, mert megírta az édesanyád, hogy valamiben töröd a fejedet. Csakhogy persze — és itt nagyott sóhajtott — volt annyi eszem, hogy ezt én nem mondtam el otthon sem az apámnak, sem az anyámnak, mert akkor sohasem eresztettek volna el. Nagy munkaidő van a háznál, édesapám négy huszárt adott mellém, a kocsin velem jött a dajkám s azzal bocsátottak útnak az örögek, hogy két hét múlva ők is utánam indulnak hozzátok. De csak Ujhelyig érhettem. Szent-iványi bátyámék éppen készülődtek, amikor rájufe nyitottam. No, azt az ijedtséget! S még aznap indultak: most már nálunk lehetnek. Velükszaladt a dajkám, a négy huszárunk is. Kértek, rimázkodtak, de én azt mondtam nekik: » Miklós értem jön és meg fog védeni.« Jaj, hallottad volna csak, hogy toporzékolt el- lened a bácsi, nem hiába hogy alispán! Még sirtam is miattad. Istenem, mit gondolhat most rólam az édesanyám!

—Majd izentetek neki, Annus, hogy ne aggód-
janak miattad...

—No látod — s fölállt és úgy kezdte simogatni a fiút —, hát mégis itt maradhatok. De hiába is küldenél, mert ha megölsz is, nélküled én nem me-
gyek haza többet. Csakhogy itt vagy! Tudtam, hogy
nem feledkezel meg rólam ...

Thuróczy Miklós alig hallgatott már a leányra. Ahelyett a leányt nézte s egy-két pillanatra meg-
feledkezvén rut állapotáról, a régi kedve szerint gyö-
nyörködött benne. Aztán megfogta a leányt, magához
huzía, az ölébe vette:

—Meg foglak védeni, kedves ...

—És aztán, ha elmúlik valahogy ez a baj, el
fogunk menni innét — mondta hálásan a leány. —
Csókolj meg, Miklós, de úgy, mint azelőtt... Meg-
állj, megállj, itt van a mama! — s felszökött és
a haját próbálta rendbehozni sebtiben.

Thuróczy arca sötét lett újra, mert a közeli na-
pokra gondolt. Érezte, hogy rettenetes idők követ-

kéznek reá. Csak akkor nézett fel, mikor a leány felszökött az öléből. A szemközti ajtóban előtte állt az édesanyja. Egész gyászban, csak a haja volt fehér és az arca olyan, mint egy szobor arca.

Thuróczy fölállt:

— Jónapot, anyám...

A nemzetes asszony küszködni látszott magával. S ahogy megszólalt síri-idegen volt a hangja:

—Tudod-e, hogy elfogták Esze Tamást?

—Tudom, anyám — s meg se rezzent. — Sőt tegnap délután is tudtam már és mégis megrohantam Patakot...

—S megöltél egy sereg ártatlan embert.. .

—Egy sereg gonosz embert, anyám! S meg fogok ölni még tizszer annyit! — s kardját odacsapta a padlóhoz.

—De megölted az anyádat is — mondta keserűség nélkül a nemzetes asszony s könnye nem volt többé a szemének. — Ma már ezreknek átka száll feléd, Ó, jaj, öregségemre hogy megvert az Isten! Gyere el tőle, Annus fiam!

Horváth Annus kinyújtott karral indult a nemzetes asszony fel:

— De mama! Nem szabad így beszélni! Ne menjen még el!

S mert a nemzetes asszony nesztelen-hidegen betette maga után az ajtót, Horváth Annus kisasszony először keserves könnyekre fakadt, aztán letörölte a szemét s utánasietett a nemzetes asszonynak. Az ajtóból még visszaszólt:

— Csak ne keseredj el, Miklós! Majd én rendbe hozok mindent!

De Thuróczy Miklós nem hallgatott többé a leányra, mert néhány lovas dobogása hallatszott fel az udvarból. Az ablak felé indult, ám abban a pillanatban be is csörrent a folyosó felől egy félig vasbaöltözött és gyűröttarcú vitéz. Szőke haja félig kilobbant a tornyos süvegje alól, tisztelegve csapta össze a sarkantyúját s jókedvre nyúlt el a szélescsontú ábrázatja:

—Tokaji Ferenc kapitány tisztelettel köszönti Thuróczy Miklós kapitány urat! Vivát Esze Tamás!

—Isten hozott, pajtás — és kezet nyújtott neki.
— Mi újságot hoztál?

—Hát Thuróczy Miklós pajtás, először is Tokajt rettentő csatán megvettem s minden nagyben-dőjű németet a Tiszába hajintattam. Másodszor: Rákóczi ő szent felsége kicsúszott előlünk. Megmondtam én ezt előre! Harmadszor: a rakamazi révnél ma dél-előtt öt embert húzattam fel a ficfára, de a Szalontay kanászhai közül...

—Hogy merted? — nézett rá elképedve Thuróczy.
— A saját katonáinkat? Eszeveszett ember! Hát most se tudod még, hogy én parancsolok itten, amíg meg nem érkezik az öreg?! Különben az öreg... — s fáradtan legyintett. — Tudod-e, hogy a németek kezébe esett?

Tokaji kegyetlenül mosolygott:

—Csak türtőztess magad, Thuróczy pajtás, mert a Szalontay emberei rászolgáltak. Agyonverték ugyan-csak öt katonámat, pedig kemény parancsom értelme szerint nem volt szabad átengedniük senkinek a hidast. Szalontay aztán fújva és fenyegetőzve vonult el Hajdúság felé, de te igazat fogsz szolgáltatni nekem, Thuróczy pajtás. Tudom én, mi az engedelmesség s azért húzattam fel az öt nekemrontott kanászt is. Esze Tamás miatt pedig ne nyugtalankodj, mert teméntelen katonával fog megjönni Bereg felől az öreg. A pataki úton találkoztam a Barkaszóig nyargalt száz-ötven huszároddal. Ezt a levelet hozták neked!

Thuróczy Miklós fölbontotta az Esze Tamás levelét és olvasni kezdett félhangon:

»Esze Tamás ezredes üdvözlétét küldi Thuróczy Miklós kapitánynak. Ibi-ubi. Öcsém, kitépetvén az ádáz németnek karmaibul, megparancsolom tenéked, amint következik itten. Az lomposokra menjetek rá iziben, az végső bajban ott termék legott magam is. Isten a szenvedéseinket nem nézheti tovább: ütött immár a szabadulásnak órája. Itt az idő, hogy elnyo-

móinkon megálljuk dühös bosszúnkat! Hatalmas Úristen, adj minékünk szerencsét hozzá!»

És mialatt Thuróczy Miklós kapitány az Esze Tamás rettentő levelét olvasta, az oldalajtón, rossz sejtelemtől gyötörve, visszajött a szépséges Annus kisaszony. Belépett, de ahogy észrevette az idegen és fiatal vitézt, ahogy meglátta szétvert haját és lobogó szemét, nesztelenül megállt az ajtóban s ösztönösen megérezte, hogy csak a véresnevű Tokaji Ferenc lehet az idegen, senki más... Tokaji Ferenc is odanézett a halk szoknyasuhanásra s megpillantván a szép leányt, vérhullám szökött az arcába s a szemét nem tudta levenni többet a leányról. így néztek szembe jóidéig: Tokaji fájdalmas gyönyörködéssel, a leány ösztönös félelemmel. Thuróczy pedig egyvégben olvasott tovább:

»Mindenünket elszedte már a német s mégsem elég neki. Te szegény, meggyötört Magyarország, csak fizesd hosszadalmas porcióidat! De az ebek táncát most a németek fogják eljárni! Öcsém, Thuróczy Miklós! Ez hónap jövő hetiben ott leszek teméntelen hadaimmal! Ti addig is serény buzgósággal üssétek, lüjjétek, vágjátok az német kutyákat, míg a párát érzitek benne, ne kíméljete senkit és az irgalom ne mozgassa most a szíveteket! A németek feleségeit, ringyóit és gyermekeit fojtsátok a Tiszába, most igazán megadjuk a porciót az német kutyáknak! Előre, fiaim, előre, katonák! Hozzá az némethez! *Esze Tamás ezredes m. p.* Cito, cito, cito, citissime, citissime, citissime!»

Az aláírásról nyilvánvaló volt, hogy Esze Tamás kardnak hegyével szokta alávakarni a nevét. Thuróczy fölnézett: halotti csönd volt a szobában. Tokaji Ferkó meg Horváth Annus még mindig egymást nézte. S Thuróczy fölnevetett:

— Szerelmes ne légy, Ferkó!

És mialatt Tokaji Ferkó még jobban összezavarodott, Thuróczy odalépett a leányhoz s előrevezette a karjánál:

— Annuska, ez itt ama nagyhírű bajtársam, Tokaji Ferenc lovaskapitány.

Tokaji Ferenc meghajtotta magát, pirosan és hebegve s kezet csókolt a leánynak. S ez volt életének az a legelső pillanata, amikor érezte, hogy megszédül és amikor egy gondolatra megfélemedezett mindenről, még a haza rongyos szabadságáról is. Csak Horváth Annust nézte, mialatt Horváth Annus tágranyilt szemmel vizsgálgatta vissza tetőtől-talpig. Egyetlen pillanat volt ez mindössze s Tokaji némán tisztelegve állt a leány előtt. De a leány akkor már elfordult tőle s a izsemét aggodó félelemmel emelte Thuróczyra:

— Ki is írta ezt a levelet?

— Esze Tamás — mondta egykedvűen Thuróczy. A leány megrezzent s visszanézett Tokajira.

Visszanézett rá s összekulcsolta előtte a kezét:

— Jaj, kapitány úr, minek jött hozzánk? Hagyjon békét Thuróczynak s menjen innét! Az Istenért, menjen, mert szerencsétlenséget hoz a házunkra!

Odakint alkonyodni kezdett s ferde napsugár tűzött be az udvari ablakon. Tokaji Ferkó a fényözön legközepén állt s most egyszerre és váratlanul gyilkos mosolyra torzult el az arca. Mert ha azt mondja neki Horváth Annus kisasszony: » Vigyázzon magára, Tokaji kapitány úr, s Thuróczy Miklóst hagyja meg nekünk néhány napra...« bizony mondom, az ellágyult Tokaji Ferkó miatt akár örökre is otthon-maradhatott volna Thuróczy Miklós kapitány. De Horváth Annus kisasszony csak Thuróczy Miklós kapitányt féltette repeső ijedelemmel s Tokaji Ferkó azonnal nem volt pirosabb. Ahelyett sápadt lett, csak a szája körül vonaglott némi káröröm. A két karját meg összefonta a mellén:

— Nehezemre esik, kisasszony, de elmegyek. Elmegyek, de Thuróczy Miklós pajtásommal együtt. Ő parancsol még, nekem is...

És Thuróczy Miklós azonnal csatolni kezdte a kardját. Engesztelhetetlen volt már belülről, szeretett volna, nagyon szeretett volna rúgni egyet Tokaji

Ferkó pajtásán, de nem árulta ei magát. Sőt jókedvet mutatott és ahogy készen lett, odalépett a leány elé:

— Viszontlátásra, kishúgom!

Horváth Annus kisasszony térdrebecsátkozott előtte, szép arcán meg barázdában szaladtak a könnyek:

— Miklós!... Kedves Miklós!...

Thuróczy Miklós lehajolt hozzá, magához ölelte s megcsókolta a szemét. Aztán gyorsan kifelé indult Tokaji Ferkó pajtásával együtt. Horváth Annus pedig ottmaradt a szoba közepén, térdrebecsátkozva, keserves jajszők között s lilium-két karját zokogva tárta ki az üres ajtó felé:

— Miklóska!... Miklóska!... Menj el, csalt menj, de ha az ujjammal foglak kikaparni, akkor is megmentelek és visszahozlak!

Kicsit fölneszelt: az udvarból akkor dobogtak kifelé a lovasok. Aztán föl pattant, szép arca fájdalomra és gyűlöletre vonaglott el s aztán megtörölte a szemét. Nyugodt volt már:

— Megállj, Tokaji Ferenc! Megállj!

... Tokaji Ferenc és Thuróczy Miklós Patak felé kocogott már ekkor. Orgoványi András búslakodott a sarkukban s mögötte valami kilenc-tíz lovasa poroszkált Tokaji Ferkónak. Közömbös dolgokról beszélgetett a két fiatal kapitány. Félúton lehettek már, amikor Tokaji, mintegy véletlenül, odaszólt Thuróczynak:

—Jegyesed ez a leányzó, Thuróczy pajtás?

—Nem. Közeli rokonom — füllentette Thuróczy pajtás.

S Tokaji Ferkónak egyszerre hálásan csillant meg a szeme. Már-már a nyelvén volt: »Ha én neked lettem volna, szépen otthon maradtam volna keveset, Thuróczy pajtás...« De nem szólt semmit, mert ő se akarta elárulni magát. Tehát csöndecskén ereszkedtek le Patak felé...

... S tíz nap múlva ugyanúgy ereszkedtek le a Harangod pusztája felé. De addig nagy dolgok estek közbe s akkor már nem tíz lovas, hanem sötét lovasok hadserege feketedett utánuk. És akkor már közeledett

Ónod felől Vaudemont, a vörös herceg meg Deák Pál ezredes, Bereg felől pedig közeledett Esze Tamás. Fekete földifelhő jött-jött sebes lábakkal, de északkelet felől, az ellenkező irányból. Mint amikor igazi felhők rohannak egymás ellen az égen. És ahogy egymásba keveredtek, olyan égszakadás tört ki a harangodi pusztaságon, hogy víz helyett vér csurgott a patakok árkában. Az Esze Tamás csatája volt ez, amelyet kétszáz esztendő múlva is jajveszékelve átkoztak meg a tiszaháti anyák. Mert olyan csata még nem volt a világon, mint az Esze Tamás csatája.

ÖTÖDIK ÉNEK

ESZE TAMÁS CSATÁJA.

*Erdők két mélföldig testekkel rakodtak,
Mezők két mélföldig vérrel virágoztak.*

Szerencs fölött, a keresztúri domb tetején, kevéssel július közepe előtt megállt egy pillanatra Thuróczy Miklós kapitány, meg Tokaji Ferkó kapitány. A nap gyorsan ereszkedett már a tályai hegyek mögé s eldőlt sugarai furcsán fekvő árnyékokat vetettek az erdők szélén. Meleg csöndbe sülyedt a tájék, élő lélek nem látszott sehol, csak messzebb, a százfelé kanyargó Takta irányában, annak nádasai szélén, mintha egy csapat ember húzódott volna el valamerre. De ez a csapat is eltűnt végkép a nádasban. S még messzebb, Miskolc irányában, egyszerre három-négy ponton is, távoli és gazdátlan tüzek piszkos füstje feküdt az ég legalján. És Thuróczy Miklós a keresztúri domb tetejéről a távoli és gazdátlan tüzek felé mutatott a karjával:

— Ott jön ránk a vörös herceg.

Aztán balkéznek mutatott:

— Onnét siet felénk lóhalálban Esze Tamás. Talán át is kelt már a záhonyi réven. No, sok szerencsét, Ferkó pajtás! — s Tokajinak nyújtotta a kezét.

— Sok szerencsét, Miklós pajtás! — mondta Tokaji Ferkó s mégegyszer kezet fogott Thuróczy Miklóssal.

S kétfelé vált a lovascsapat. Tokaji néhány huszárjával nekivágott a Taktaköz nádtengerének, Thuróczy néhány huszárjával halk neszben húzódott tovább Szerencs felé. S ahogy jött az alkonyat, mind a ketten hamarosan elvesztek a nagy csöndességben.

Messze délről pedig egyre közeledtek ezalatt a távoli és gazdátlan füstfelhők, mindig több-több ponton kanyargott fel a füst s itt-ott már sötétpiros tűznyelvek is kezdtek föl-fölciikkanni a fekete földfelhőkből.

Az utolsó tíz nap alatt ez történt:

Szavojai Eugén, a Zentának indult törökverő hadvezér, hirt vévén az átkozott parasztok gyujtogatásáról, Vaudemont herceget, a dölyfös és lelketlen generálist három lovasezreddel s egy regement infanteriával Eger alól nyomban Tokaj ellen parancsolta előre. A megdöbbszent bécsi haditanács Kiss Balázs huszárezredes több száz lovasa élén már harmadnapra a megveszsett zendülők ellen küldte. Ugyanakkor a Vág tájékán menetelő brandenburgi ezredeket is gyors menetben a Hegyaljára zuditották. Rabutin generális pedig Dévágig tört előre s onnét tartotta szemmel Temesvár gyanús környékét, ahol állítólag Thököli Imre is fölbukkant már a török hadsereg oldalán. De ez nem volt elég! Nigrelli kassai parancsnok csapatai megszállták a szalánci erdők táját, fegyvert fogott Eger és önöd egész dán és morva őrsége, ugyancsak fegyverbe rendelték a Hajdúság minden hadinépét. Riccsán ezredes vasasnémetjei s nagyszájú horvátjai ugyanakkor a Harangod déli részein portyáztak már s velük együtt rohantak a lángbaborult Hegyalja ellen a Deák Pál óbester hires huszárjai. De ez sem volt elég! A megdöbbszent haditanács nagy szorultságában magához kérte Bercsényi Miklóst, a Zichyeket, a Pálfiakat s kétségbeesett könyörgések után rávette e százszor lenézett és megalázott urakat, hogy az Isten szerelmére, ültessék föl minden fegyverforgató emberüket, de azonnal, mert az új Dósa György parasztjai föl fogják perzselni egész Magyarországot. Külön parancs ment azonfelül a vármegyéknek is: »lóra, urak, lóra!« S tiz nap múlva már a világ valamennyi égtája fölül dühös németeknek és morváknak, fosztogató horvátoknak, kegyetlen vallonoknak s megszeppent magyaroknak egy oly gyülevész-keveréke indult meg a tiszaháti részek ellen, hogy meghajlott alattuk a föld, amerre átvonultak s gyujtogatás, pernye,

jajszó és átok maradt el utánuk, ahol átvonultak egyszer. Bécsből, Kassáról, Egerből, Önödről pátensek repültek szerteszét, hogy kegyelmet kap minden zendülő, ha megadja magát. De a szegény rebellisek tudták, hogy nem szabad hinni »az piszkos németnek« és hogy a veres Vadmony kiadta a rettenetes parancsot: karóbahuzni minden rebelist!

És mialatt délről és nyugatról olyan tömegekben özönlöttek előre a németek, hogy elsötétült felük a láthatár, amerre megmutatkoztak egyszer, azalatt nem pihent Esze Tamás sem, hanem ijesztően készülődött, hogy leszámoljon a némettel, Az utolsó tíz nap alatt egymást kergetve jöttek rettentő üzenetei, hol a beregi erdők alól, hol Ugocsából, hol a máramarosi havasok közül: »Öcsém, Thuróczy Miklós öcsém, szüntelenül erősítsétek Patak és Tokaj falait!...« »Öcsém, kedves egy öcsém, ne higgyetek az beste fajtának, hanem serényen forgolódjatok és készülődjétek az büdös németre, ki ellen, hogy magam is ott leszek az végső szorultságban, meghiggyétek nekem!...« És ő maga is egyre küldözgette ezalatt nemcsak dühűtől lángoló üzeneteit, hanem a csapatokat is. Az első napokon csak kisebb csoportokban kezdtek előszívárogni, de Patak és Tokaj nagy veszedelme után már ontani kezdték őket erdők, kősziklák, járatlan utak és nádasok. Jöttek minden hajnalban és minden alkonyatkor e bosszúért lihegő magyarok, akiket nem éltetett már egyéb, csak a Bocskay, a Szuhay Mátyás, a Thököli király buszfényű szerencsétlensége, meg a dühödt hitük, hogy most már itt a napja, amikor egy utolsó leszámolásban vért ihatnak a németből, vagy amikor ők maguk fognak meghalni egy tömegben. A német akkor garmadát rak holttesteiből és nem lesz többet Magyarország és nem lesznek többet magyarok a világon... És jöttek, egyre jöttek kelet felől s Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Majos Ferenc, meg a többi kapitányok egyre küldözgették őket a Harangod felé, mindig a Harangod felé. És ezalatt vad sietséggel készültek az új sáncok és töltések Patak vára körül, meg Tokaj vára körül, a rebellisek cikázó lovasai föl-föl-

bukkantak már a Vaudemont herceg hátában is, tüzet és rémületet gerjesztvén mindenfelé, egyéb lovasaik pedig be-becsaptak Árvába, Liptóba, nem-egyszer pedig Morva szélein is gyűjtogattak már. És ezalatt szállt az Esze Tamás ezredes szörnyű hírneve. Olyan hire lett ekkor Esze Tamásnak, hogy a Tiszahát egy-egy falujában, a Beszkidek pásztorkaiyibái körül még ma is azzal ijesztgetik a rakoncátlan gyereket: »jó légy, fiam, mert jönni fog Esze Tamás és magával ragad az erdőkbe ...«

Ki volt hát Esze Tamás?

Bizonyosat senki sem tudott felőle. Tizenegy esztendővel előbb Buda ormain forgatta még csákányát s török vértől csurogva került vissza nagynehezen Tarpára. Aztán hire vészett esztendőkre. Aztán, ahogy kéimarokkal kezdett fojtogatni a német, megint csak fölbukkant hol itt, hol amott. Egyszer a szabolcsi tanyákon keserítgette a népet, másszor tiszai sószállító-dereglyéken látták állítólag s ilyenkor keresztbefont karral nézett szemközt az alkonyattal, aztán földhöz - vágta báránysüvegét, fölemelte vasökleit, úgy fenyegetőzött szótlanul nyugat felé. Az utolsó esztendőben pedig állhatatosan bujtogatott már Kassától Moldováig s ha a császár emberei ma megszorították Abara vagy Deregnyő tájékán, másnap már a Szernye mocsarai közt látták békés pákásznak átöltözve s csak széles vállairól gyanakodhattak rá, meg arról, hogy este-tájban megemelte hangtalanul csontos ökleit, úgy fenyegetőzött Bécs felé. Mondták róla némelyek, hogy iszonyú-nagy csizmában jár, mert a két lába olyan, mint egy mesebeli óriás lába, meg hogy a bajuszát akár a két fülére csavarinthatná, ha jókedve lenne valamikor. De sohasem volt jókedve. Mindig dühös volt, mindig káromkodott, keselyűorra fenyegetőzve és harsogva kiabált a két lobogó szeme alatt s szüntelenül háborított a népet. Az újhelyi és pataki polgárok azt mondták ugyan, hogy Esze Tamás tisztességtelen ember, mert az urak elvették tőle a sószállítást és mivel sót nem szállíthat, a parasztokat vaditgatja. Bizonyosat senki sem tudott felőle, de a tótok

tudták, hogy jó szíve van az ezredes urnák s tavaly ősszel is a Dargóhegy lábánál elszedvén a kassai németek lisztesszekereit s megnyomorítván a kísérő katonákat, maga köré terelte a Jesztreb Andris éhes tótjait:

»Egyetek, fiaim, eleget éheztek már!...«

S nagy erejét, amellyel hír szerint tölgyfákat tudott kiforgatni, nótákba szedték az Ínséges rusnyákok s édesapjuknak szolongatták az ezredes urat... Hogy ezredes volt-e? Mit tudom én, ezredes volt-e?! Persze hogy nem volt ezredes! De ő úgy hívatta magát és úgy ismerték őt a Tiszahát magyarjai, tehát ezredes volt mégis. És rettentő hite olyan lett az utolsó tavasz óta, hogy csaknem az egekig ért. Hogy hol járt, mit csinált és merre bujkált a tavasz óta, senki se tudta volna megmondani, mert élő ember nem látta többé Esze Tamást. De beszéltek helyette a bujdosók, akik váratlanul soha nem látott karavánokban kezdtek özönlenni kifelé húszesztendős rejtekeikből s a pataki meg a tokaji véres éjszakák után egyszerre csak fölviharzott az egész Felső-Magyarország:

— Vivát Esze Tamás!

És az emberek egy napról a másikra — ki az örömtől tombolva, ki a rémülettől remegve — látták immár, hogy föltartóztatás nélkül közeleg az Esze Tamás napja, amikor őrzöngve ujjong fel az egész ország Esze Tamás szerencséje miatt, vagy fájdalomtól megroskadva jajgat fel Esze Tamás szerencsétlensége miatt. És észvesztő menekülésük közben csakugyan fölajgattak a kurucok és a Harangodnak azt a pusztáját, ahonnét ez az észvesztő jajveszékelés először hasította át az éjszakát, még ma is Jajhalomnak hívják. És az emberek, ahányszor kiejtik Jaj halom nevét, még ma is sóhajtanak egy bánatosat, vagy keresztet vetnek magukra olyankor.

Azon az alkonyaton, mikor a keresztúri domb tetején Thuróczy Miklós kapitány utolszor fogott kezét Tokaji Ferkó kapitánnyal s néhány lovasukkal eltűntek az ereszkedő szürkületben — a mezítlábasok egy csapata menetelt a Gesztelynek haladó országúton. Jobb-

ról és balról fölbukkant már előttük a Harangod zugófás és mocsaras rónasága. Kimerülten, nyakig portól belepve bandukolt előre a mezítlábasoknak ez az elmaradt töredéke- Gönc tájékáról igyekeztek Bocs falu tájékának. Hajdemák legények és nyeboscsikok voltak a Jesztreb Andris bakbüzü tótjai közül. Minden fegyverük egy-szál bunkósbót s vállaikon vitték a bunkót. Maga a vizeszemű Jesztreb Andris bocskor nélkül baktatott a hajdemákok élén, akik egykedvűen és mezítláb poroszkáltak a gesztelyi országúton és ha száraz torkaikat mégjobban eltikkasztotta meleg és por, a nyeboscsikok rágyújtottak a régi és hetyke marsra:

*Mikor míg in leginy vótam
Thekeli-vojnában,
Cifra plahta-zasztavában
Jártam Oravában.*

Most persze nem Orava vármegyében jártak a cifránlengő Thököli-zászlók alatt: most az Esze Tamás nagy csatájába igyekeztek. És a mindig egyoldalba elzengő, félmagyar-féltót ének ütemeire kimerülten, füligporosan masíroztak Bocs falu irányába. Esze Tamás népének utóhadai voltaké sokat éhezett hajdemákfiuk s a hátuk mögött ott csavargott Fecske cigány, Daruláb pikulás és még egynéhány dádétársuk s bajrahívó jel gyanánt tyuktalu volt a hajukba tűzve. A harci zenészek tudvalevően iszonyodnak a harc zenéjétől (a mivész az más!), s így történt, hogy mikor a tótok Taktaharkányhoz közelítvén, átvágtak a falu alatt. Fecske intett a Ikartársaknak s e titkos jelre a négy-öt darab roma eloldalogván ügyesen a tótok hátából, bebujt egy kazal alá. Ott egyet fújtak s Fecske vakarni kezdte a fülét:

— Nagy mahlojká les itt, urfiák! Vegyük le a tálut!

S mialatt a dádék füleik mellől leszedték a tyuktalut s keservesen kezdtek sóhajtozni a kazal aljában, azalatt egyre távolodtak tőlük a Jesztreb Andris tót-

jai s azalatt Tiszaluc felől is Bocs felé törekedtek a Nyúzó Mihály angyalai. S e rongyos alakok, kik a német nagy ijedelmére még jókor délután sárral mázolták be az arcaikat, most szomorú karavánban ödöngtek utolsó csatájukba. És ez utolsó csatájuk előtt magukbaszállván, üres tarisznyáikból előszedegették a zsoltárt s a poros mezei utón harsogva kezdték segítségükre hívogatni az örök Istent:

*Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, Téged tartottunk hajlékunknak ...
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva —*

S riasztó könyörgésüket átvévén valamelyik oldalt menetelő másik csapat, talán a Zöld Demeter mezítlábasai, a visszhang már az erdő mögül jöit rá, ahol ugyanakkor száz meg száz torok zúgta a kálvinisták örökcsodálatú énekét:

*Te voltál és Te vagy erős Isten,
És Te megmaradsz minden időben!*

Igenis, krónikák vannak róla, hogy ezek a szegény rebellisek a XC. zsolttárral mentek bele az Esze Tamás rettentő csatájába. Abba a csatába, amelyben vértől voltak vörösek a fák levelei s két mérföld szélességben haldokló kurucok véréből voltak harmatosak a füvek szálai... De ahogy jött az este, fokonként kezdett halványulni a Jeszíreb Andris hadinéének hivalgó nemzeti marsa, aztán el is halt végleg és elhalt a Nyúzó Mihály angyalainak tetemrehívó kórusa is. Tóiók és magyarok belévesztek a sűrű alkonyatba. Hosszú, ijesztően hosszú órák következtek... Fecske és négyöt szál művészársa vacogva fülelgetett ezalatt a délről előhőmpölygött sötétségbe. Hosszú és keserves órák mentek már el így, amikor egyszerre csak haragos-vörös fény lobbant fel Bocs falu irányából s utána mély bánattal elnyújtott, alig-alig kivehető kiáltás szüremlett át az éjszakán. Valami végtelenül bágyadt

ts végtelenül szo;noru kiáltás. Mintha egyetlen pillanábai sok-sok száz ember mind azt kiáltotta volna: *U-ram Jé-zu-us!...*

Erre a távoli és megrendült kiáltásra Fecske pri-rnás föl pattant a kazal alól s mintha darázs csipte volna meg alulról, összebokázoit a mezítelen lábával, hóna alá csapta a pikulát s vacogva rikkantott egy nagyot:

— Urak, viíézssek, válogatott legények! Most már rúgjuk a fármátringot, mert itt asz Istennyila meg a Heródiás I

S Fecske legelöl, a többi vályogvető a sarkában, kinyújtott lábszárral, hónalj alá kapott pikulákkal és jajveszékelve kezdett nyargalni az ellenkező irány-nak, mialatt egymást túlkiabálva és ijesztgetve csapkodták a fejüket:

— Jáj! Jáj! Kiütött a csatá!

A csata valóban kiütött már ekkor Bocs falu szélső házai táján. Hanem ez aztán csata volt! Esze Tamás ezredesnek a német ellen való legelső és legnagyobb csatája!

Ott fekszik Bocs falu ma is még a Sajó és a Hernád torkolata fölött, egyik fele Zemplénben van, másik fele Borsodban van s áldott kertjei alatt a Bársonyos vize kanyarog.

Ott kanyargott a Bársonyos époly zajtalanul már azon a késő alkonyaton is, mikor a Taktaharká-nak futó széles pázsitán át a Buga Jakab bojnyik-jai kezdtek elősettengetni a szélső házak alá s Buga Jakab maga lábujjhegyen lopózkodott előre. Ám a falu szélső házai alól ugyanakkor fölbukkant egy horvátokból álló marcona gyalogzászlóalj és az első tiszt megpillantván a bojnyikok elejét, magasra emelte kardját és nagyot kiáltott:

— Legyetek dühösek, oszt lűjjetek!

A horvátok erre megcsinálták az ijesztésre szánt dühös pofát s utána sortűz lobbant fel a szakái-lakra fölállított puskákból. Néhány ember jajgatni kezdett a bojnyikok sorában s elvágódott a mezőn, a többi hirtelen belebújt a pázsitszéli füzesekbe, de

csak egy pillantásra. Mert eldörrenvén a sortűz, nagy csönd és még nagyobb sötét következett utána, de mielőtt másodszor is tölthettek volna a horvátok, a hátuk mögött csak kigyulladt egy ház és az éjszakába vöröslő íüz irányából hirtelen csak szakadni kezdtek visszafelé a Buga Jakab bojnyikjai. Buga Jakab hadnagy úr, ez a kukoricásokban és a bágyadt verőfényben sokat tengődött keserű legény, most is legelői fujt és valahányszor meglóbálta félmázsás csákányát, káromkodva fenyegetőzött:

— Ne lűjj német, mert meghalsz!

A hegyesfövegű horvátok pedig másodszor is lőttek volna, ha lőhettek volna. De Buga Jakab akkor már az orrúuk előtt toporzékolt s megforgatván csákányát, egyetlen csapásra leütötte a horvátok kapitányát. Egy jajszó nélkül esett össze a kapitány, elnyúlt a földön, kettőt-hármat tárogott még, aztán egyet rúgott s kiszállt belőle a lelke. Másfélöles, bús-képű horvát állt a kapitánya mellett s látván annak nyomorult halálát, marokra kapta puskáját, hogy azzal csapja szét a fejét Buga Jakabnak. De Buga Jakab balíenyerével torkonragadta a másfélöles horvátot és a horvát is egy jajszó nélkül esett a kapitánya holtteste fölé. És akkor elrikkantotta magát Buga Jakab:

— Csákányra, bojnyikok!

De nem kellett biztatni a bojnyikokat, mert akkor már a tűz repkedő világánál úgy táncoltak, mint az ördögök. Ki csákánnyal, ki villogó fokossal, ki a két tenyerében megforgatott bunkósbottal. És aközben hol itt, hol ott bukkantak fel a szélső házak mögül és ahol fölbukkantak egyszer, mindig egy újabb ház, egy félszer, egy boglya kezdett lobogni a sötét-ségben, mert mesterei voltak a gyujtogatásnak ezek az Istentől elrugaszkodott legények. És aközben, miatt innét is, onnét is égő csóvák emelkedtek föl a íüzvilágnál s újabb tetőket borítottak rémséges világosságba — föl-fölríkkoltott rekedten a sokat-tengődött Buga Jakab:

— Hozzá az némethez, bojnyikok!

De nem kellett biztatni a bojnyikokat, mert már a falu uccájába nyomták be a horvátokat és úgy kezdtek verekedni akkor, hogy a ma élő nemzedék ott helyben szörnyethalt volna, ha látta volna. Ott lihegett és prűszkölt az ucca legközepén Kavcsák Dániel mészárosmester, marhanyuzókés villogott a markában s ahogy mellbedőfött vele egy nekirontott németet, a hátán jött ki a kés és csak elterült a német, vérét pedig mindjárt beitta a föld. De Kávcsák mögé is odaugrott egy nagyszájú horvát s úgy ütötte nyakszirten, hogy Kavcsák Dániel mészárosmester négyfele trombuckálva vágódott el a hasára. Hej, micsoda csata volt ez! Az egyik ház udvarából meglepetésszerűen csak előrerontott a Legényére való Dudás János, vele volt a Mihályiba való Péntek András, úgyszintén a lasztóci Hornyák Péter, hátulról kaptak meg egynéhány németet, de a lábánál fogva, le is vágtak valami négyet, ám Dudás Jánosnak is késsel hasították keresztül a fejbőrét, ketten is belekapaszkodtak dühösen és akkor egy horvát jobbról, egy horvát balról rántotta le a fejbőrét, úgyhogy csak a két füle tartotta még valahogy azt a kobakra-
való bőrt s Dudás János lenyűzött koponyával kezdett üvöltözni és henteregni. De nem sokáig hentergett, hanem talpraszökött azonnal, lehántott fejbőrét jobbról is, balról is visszatolta helyére, belenyomta a süvegét, akkor annyit kiáltott: hejj! és kirántván a hasa mellől egy kettősélű dákost, belevetette magát a hátráló horvátok legközepébe ...

Hát bizony, hátrálni kezdtek a horvátok, de hogy is ne hátráltak volna, Istenem! Embereik fele égnekfordított arccal feküdt már az uccán, az ucca sán-cában, a kertek között és aközben tüzet fogtak már a paticskerítések még a zöldben pompázó gyümölcsfák is. És mialatt sisteregve lobogtak a sötétségben, a tűz beleágaskodott az éjszakába, vörösben lángoltak már a felhők is és ijesztő világuk négy várme-gye földjének küldte a rimánkodó üzenetet:

— Segítsetek! Segítsetek!

Hogyne hátráltak volna a szerencsétlen horvátok,

mikor az öldöklés leghevében az északi oldalon csak előretörtek a tűznyelveken át már a Jesztreb Andris fátrai tótjai is. A vízesszemű Jesztreb Andris megelőzván valamennyi nyeboscsikot, rettentő bunkót zúgatott a félkezében:

— Hlapei, na kijak!

De a hajdemák-fiúknak nem sok biztatás kellett a bunkósbothoz, hisz úgyse volt egyéb fegyverük, csak a bunkó. Hanem ez aztán rettentő fegyver volt és ahogy Jesztreb Andrisék dolgoztak vele, az ellen anyaszült ember képtelen volt védekezni! Horvátoknak, németeknek a koponyáján, a fülén, a lábszárán csattogtak e bunkók. Hátrált már a német, de hogy is ne hátrált volna, Istenem! Mégse adták magukat könnyen. A falunak azon a részén, ahol ma a kálvinisták temploma áll, elesett a széleshátú Benyicsák Mihály, a Szirmay István szökött jobbágya, ugyanott vágódott utolsót Feczera Pál, de olyat, mint egy liszteszák, mivelhogy lábast adtak neki s úgy csapták el tőből a karját és meghalt azonfölül ugyanott Popelyás Jóska meg Reseiár Jóska, aki árvalegény volt és nem maradi senkije, aki megsirassa. Hej, micsoda csata volt ez! Csattogtak, veszettül csattogtak a Jesztreb Andrisék bunkói. A félfalu repkedett már az iszonyú tűzben, helyenkint már a por is égett az uccán s az iszonyú tűz meg a fejszédító forráság legközepén ott lihegett Buga Jakab, kordovánarca lucskos volt a verejtéktől s még ijesztőbb volt a beletapadt koromtól. A horvátok rendetlenül kezdtek özönlteni visszafelé, amikor... Amikor, mintha csak a négy arkangyal fújta volna meg az Ítélet trombitáit, a falu túlsó végén magyar huszárok fújták meg a trombitákat. És előrerobogtak a Deák Pál óbester huszárai piros csákóban, a szélben üsző menteujjaikkal s megfent görbe kardjaikkal. Előrobogtak az uccán, mint mikor a nyári vihar dübörög előre, egy szempillantás alatt átgázoltak a horvátok menekülő maradványain és akkor belevágtattak a bojnyikok meg a Jesztreb Andris hajdemákjai közé. És Buga Jakab abban a szempillantásban csak elkiáltotta magát:

— Tágulni, gyerekek! Ki a rétre, gyerekek!

És abban a szempillantásban Jesztreb Andris szintén elkiáltotta magát:

— Na luku, hiapci! Na luku!

És egy másik szempillantás alatt a Buga Jakab bojnyikjai meg a bakküzű tótok átrepültek a kertek között, kint voltak a széles pázsiton s jobbra és balra menekülve, fölmásztak a pázsitszéli fűzfákra vagy beleugráltak a tulsószéli nádasokba és aközben olyanokat cuppaniak, mint a békák. És a félhomályban vacogva kezdtek fülelgetni: a tótok a fák tetején, a bojnyikok kákatövön lubickolva. Mert a pázsit felé sűrű rohamtömegben kanyarodtak már fel a Deák Pál óbester magyar husárjai és ahogy közeledni kezdtek a pázsiton, lovaik alatt szakadatlanul dübörgött a határ. De ugyanakkor a pázsit Takiaharkány felé elnyúló messzi széléről is dübörögni kezdett a határ. Onnan északról vágatva rohantak Bocs falu felé a Bajusz Gáspár meg a Bakos Gergely első tokaji kapitányok keserű lovasai, de Bajusz Gáspárt is, Bakos Gergelyt is megelőzván, most két fiatalabb kapitány vezette a dühtől remegő lovasokat: a bánattól elszánt Thuróczy Miklós, meg a lobogószemű Tokaji Ferkó. Délről rengett és dobogott már a pázsit, északról rengett és dobogott már a páziit...

Hej, micsoda csata volt ez! Az Esze Tamás csatája volt ez!

Mint amikor ugyanegy pillanatban két szemközi irányból felhők görögnek egymás ellen az égen és összetalálkozáván, egymásba keverednek s mindenki a másikon gázol keresztül: a Deák Pál óbester császári husárjai, meg a fölzendült lovasok is úgy rohantak neki egymásnak s összetalálkozáván, egymásba roppantak s ló és lovas kezdett keresztülgázolni egymáson és kezdett össze-vissza hemperegni a földön. A császár husárjai ezt kiáltották: *rajta!* az Esze Tamás husárjai azt kiáltották: *Uram Jézus!* és úgy vágattak egymás ellen, hogy átvágtattak egymáson, de a fele ott maradt a pázsiton, halálataposva, avagy haldoklás közben jajveszékelve szíveitépőn... És akkor

visszafordultak délről a Thuróczy Miklós megmaradt huszárai és akkor visszafordultak északról is a Deák Pál megmaradt huszárai s megfent kardjaikat megszire kinyújtván a lovaik feje fölött, felhőtrengető *Uram Jézus!-kiaWás&za.*, meg felhőtrengető ra/tó/-kiál-íással dübörögtek fel másodszor is egymás ellen... Hátral ijesztő tüzözönben rőpködött már Bocs falu, égett már a por is az uccán, a bocsi nagypázsit pedig másodszor is rengett és dobogott már... A pirosuló felhők alatt, a félsötétől környezett pázsiton ott rohant előre Orgoványi András is, mindenütt a Thuróczy Miklós lovának sarkában s lapos kardját megsuhogtatván a levegőben, úgy csapott szájon egy bánatosbajszu császári huszárt, hogy a huszár vért kezdett hányni s ott menten lefordult a lova nyakáról... — Mestervágás volt, Andris bácsi! — kiáltott feléje kardok csengésén, csákányok zúgásán, lovak nyerítésén át az úrfi, ám ugyanakkor úgy vágta fejbe buzogánnyal az úrfit is, hogy gyászszinü süvegje lerepült a fejéről, ő maga visszahanyatlott a nyergében, de amire hozzáruगतott a megrémült Orgoványi, Thuróczy Miklós újra keményen ült már nyeregben. Nagy szenvedés látszott az arcán, de azért lekapta nyergéből a csákányt s megforgatván maga fölött, repkedő hajával elzúgott a lovával .arrafelé, ahol legjobban taposták egymást lovak és lovasok. És átzúgván a pázsiton Thuróczy Miklós, nagy fenszóval kiáltotta:

— Mindig csak utánam, Esze Tamás katonái!

Valami tiz-tizenkét vén huszár nyomult erre a Thuróczy sarkába. És akkor odarontottak a legközepebe, hol egy mérges császári lovaskáplár úgy vágta fejbe a Bunkó János zászlótartó lovát, hogy nagyot nyerített a ló, nyakrabukott s maga alá nyomta szegény Bunkó Jánost is a zászlójával együtt. Ott nyöszörgött már Bunkó János lovának hasa alatt, hályog vonult a két szeme elé, de annyi ereje maradt még szegény Bunkónak, hogy elsütötte pisztolyát és a császári káplár is véres fejjel zuhant le a lováról. Prüszkölő huszárai élén akkor ért oda

Thuróczy Miklós kapitány s szédült vágatásában is lehajolt, fölkapta a lovasok zászlaját, magasra tartotta jobbkezevel s föltekintvén az ócska selymén bánkódó Szűz Máriára, könny esett ki a szeméből. De most nem volt idő magát elsírni se, mert a dulakodás legközepéből a nevét hallotta:

— Segíts rajtam, Thuróczy pajtás!

Thuróczy nekivágtaíott mégegyszer s elszorult szívvel látta ekkor, hogy Tokaji Ferkó pajtását vagdalgák a vagdalkozás közepén. Huszonegy cafatban csüngött már a kurtadolmánykája Tokaji Ferkó pajtásnak, őt magát lehúzták a lováról, vér folyt már le az egész arcán, egy pillanatban tiz kard is suhant a fejére, de Tokaji Ferkó gyalogláb is dulakodva verekedett s minden csapásával tágasságot vert maga körül a mezőn...

—Itt a diák! Csípjük le a diákot! — ordították a császári huszárok (mert pataki diák volt ezelőtt vitéz Tokaji Ferkó kapitány), de ugyanakkor hátba kapia őket Thuróczy kapitány s csákánya ahogy fölcsillant a levegőben, a császáriak lehasáltak a lovaikra s Bocs felé kezdtek vágatni lóhalálban.

—Köszönöm neked, Thuróczy pajtás! — kiáltott lelkesülten Tokaji Ferkó s a hátán termett egy gazdátlanul nyerítő lónak. De Thuróczy Miklós ezt már félig se hallotta, mert a döglött lovak hanyattfordult testein, a véres fűben elterült huszárok halott tetemein átugrálva és kieresztett kantárszárral vetette magát a Deák Pál óbester menekülő lovasai után. Lova a szügyébe csapta le fejét, és nagyot nyerített. Hangos nyerítése végigszállt a véres mezőn és Thuróczy Miklós magasra emelvén a csákányát, odakiáltott utánadübörgő lovasainak:

—Hozzá csak, hozzá, Esze Tamás katonái!

És mialatt remegő haraggal dübörögtek át a mezőn harmadszor is az Esze Tamás lovasai, Bocs lobogó házai alatt csak fölbukkant a brandenburgiak egész ezrede, balról meg tömött oszlopban kezdtek fölkanyarogni a visszaverődött horvátok. Puskával rohantak előre. Olyan volt ez a megmozdulás, mint-

ha egy egész erdő indult volna meg egyszerre s puskáknak csövei villogtak volna ki az erdő minden fájának hasából. Thuróczy a mező közepén dübörgött még dühös huszárai élén, egyenesen neki a puskázó gyalogosok erdejének, de késő volt már minden. Mert jobbfelől, a pázsitszáli füzesekből akkor már kitörtek a Jesztreb Andris bakbüzü tótjai s jobbkezükből csúnya üvöltéssel forgatták a furkóst. És balfelől, a mocsarakból, akkor már kitörtek a Buga Jakab bojnyikjai is. S bojnyikok és hajdemákok összekeveredvén a pázsiton, e" zárták a lovasokat s bunkóforgatással, balíavillogtaiással, keserűen káromkodva vetették magukat a németekre. És ugyanakkor, ugyancsak balfelől, egyszerre több ponton is, tüzet fogott a nyári nádas, fekete füst ágaskodott a pirosló felhőknek, véres üznyelv lobbant föl a füst legaljában és akkor a tüzek irányából, a lubickoló ingoványoson át váratlanul csak szakadni kezdtek kifelé a Nyúzó Mihály angyalai. Tetőtől-íalpig csupaszon, sártól bekenve, görbe kard csillogott a kezükben s úgy csattogtak előre a széles pázsiton, mintha az ördög apostolai lettek volna. Nyúzó Mihály maga, hegyes sapkával a fejebubján, de egyébként meztelenül egy honcsikon álldogálván, a rekedésig tüzelte az angyalokat:

-- Vágjátok, angyalok! Szúrájátok, angyalok! Most mu.ássátok meg, kik vagytok! Hejj! — és elordítván magát, két marokra kapta széles fringiáját s három öleket lökvén magán rettentő lábaival, anyaszült-meztelen rontott neki a puskázó brandenburgiaknak.

De hiába puskáztak a brandenburgi legények, mert a csata leghevében váratlanul csak megérkezett a csatába az a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc is, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény rezesorru kapitánya. Megérkezett a csatába szegény Majos Ferenc, vele jöttek az összes latrok s Majos Ferenc mélységes bánatú keserűségében ahogy kieresztette bölömbika-

hangját, az embereknek a saive állt el a rémület íöl:

— Csak most az egyszer még, édes-egy gyermekeim! Ó, be szánlak benneteket, hogy annyit kellett koplalnotok, szegény fiaim! Hozzá az némethez! Hej j!

S megeresztvén lovának kantárszárát, belevágtott a csatába. S rezesorrú Majos Ferenc a csata felé vágtában másodszor is kieresztette szilaj torkát:

— Csak szorítsátok a német kutyát, Thuróczy Miklós öcsém! Csak dúljátok, Tokaji Ferkó druszám! Ne ijedj meg tőlük, Buga Jakab testvér! Csapjátok, nyomorítsátok őket, Jesztreb Andris lelkem, holnaptól kezdve bobálykát fog früstökölni minden tót! Az irgalom ne mozgassa most a szíveiteket! Mindjárt itt lesz Esze Tamás, hogy megsegítsen a végső szorulásban! Vivát Esze Tamás!

És feleletül erre egy olyan ordítás rázta meg Bocs falu széles pázsitja fölött a tüztől haragvó éjszakát, hogy erre az ordításra a véres fűről fölemeltek fejüket a haldokló kurucok s a csatázó kurucokkal ők is elkiáltották mégegyszer:

— Vivát Esze Tamás!

S rezesorrú Majos Ferenc hetven lovasával neki-zutjutván a brandenburgiaknak, kettétörte a közepüket és akkor széles kanyarodással visszafordulván, kétélű pallosával úgy kezdte őket aprítani, hogy rakásra kezdtek dűlni a brandenburgiak, mint ahogy a napszámos kaszája alatt dűlni kezd a csalamádé. Hátral felhőkig vereslett már Bocs falu, oldalt felhőkig vöröslött már a nyári nádas s a Böcstől Takataharkányig elnyúló óriási réten minden fűszál külön meglátszott a túlvilági fényességtől, Hej, micsoda csata volt ez! Már nem lehetett messze az éjfél, délről csak előtörtek váratlan lihegéssel Eger és Ónodán és morva gyalogosai, de őket is megelőzve be-robogtak a csatába Riccsán ezredes egyeneskardú vasasai s olyan harci zaj töltötte meg a levegőt, hogy Tokai várában is hallották a kardok csengését, a szakadatlan jajgatást, meg a lovak vihogását. Thu-

róczy Miklós verejtéktől elborítva, süveg nélkül és összekuszált hajjal hetedízben vitte már lovasait a sáskamódon szaporodó németekre, a Hajdúság felől megjött már akkor Szalontay György is és szőrös-gubájú kanászhai úgy forgatták a baltát, hogy olyan verekedést az Isten sem látott! Hulltak a németek, hulltak a magyarok! Egy óvatlan pillanatban lándzsa szurkát át a torkát Jeszixeb Andrisnak is, hanyatteseit Jesztreb Andris, de odakiáltotta még a tótoknak:

— Bosszuljatok meg, gyerekek!

Búsult haragjában csak ott termett Buga Jakab s megforgatván csákányát, két morvát vert széjjel egyetlen csákánysuhintásra. Hetedízben vitte már rohomra lovasait Tokaji Ferkó kapitány is, kurtadalmánykája száz cafatban csüngött és repkedett, vér csorgott le az összetapadt hajából, de hiábavaló volt minden erőlködés, mert sáskamódon dült, egyre dűli a német.

—Hozzá csak, hozzá, kurucok! — kiáltotta nyolcadszor is a bánattól elszánt Thuróczy Miklós s keserű lovasaival nyolcadszor robogott már bele a császári hadak oldalába. — Senkinek kegyelmet! — üvöltözött a mező túlsó sarkában Szalontay György s a morva koponyákon úgy csattogtak a balták, hogy a nyelük se látszott. Vér volt már a mező, véresek voltak a fák levelei, égig repkedtek a tüzek ijesztő lángjai. A mező legközepén ott fujt és csatázott a lengőhaju és nyakiglábu Zöld Demeter, mellette a csupasz két öklével fojtogatta a németet a zömök Tyukodi pajtás, cölöpszerű lábaival olyanokat rúgott a holtak hasába, hogy csak úgy puffogott s utoljára is nyakánál kapott meg egy-egy haldokló csehet és megforgatván a levegőben, a haldokló cseh lábával kezdte vagdosni a brandenburgiakat. Hej, micsoda csata volt ez! És rezesorrú Majos Ferenc megpillantván a dugótermetű Tyukodi ijesztő kínlódását, nagyot rikkantott feléje:

—Te vagy a legény, Tyukodi pajtás!

De hiába legénykedett Tyukodi pajtás, mert Bocs falu felől sűrű fekete oszlopban vágattak előre

másodszor is a Deák Pál óbester magyar huszárai. És Tokaji Ferkó megpillantván őket, fölsóhajtott magában:

— Uramisten, mi lesz most mivelünk?

És megpillantván őket Majos Ferenc kapitány is, egyet köpött oldalt:

— Hogy vesznétek meg!

És jobbról mintha hátrálni próbált volna már Buga Jakab a bojnyikokkal, meg a bakbüzü tótokkal, ám ekkor a kilencedik rohamra megindult Thuróczy Miklós összeszedte torkának minden erejét és úgy kiáltott keresztül a csatahelyen, hogy a mező túlsó feléről csattanó visszhangot vertek rá Bocs falu zsarátnokba omlott romfalai:

— Itt van már Esze Tamás! Vele jönnek teméntelen katonái! Vivát Esze Tamás!

És ettől a kiáltástól egy pillanatra mintha a csata is megállt volna. Falfehér lett tőle a német, fölörditott rá a magyar, de mielőtt fölördított volna, a szünetnyi csenden át közeli, egész közeli dübörgés hallatszott. Tokaj felől jött ez a dübörgés, szakadatlan ütemre dobogott és rengett már az egész határ, mint amikor ezer lónak patája alatt remeg össze a vidék és akkor szörnyű ujjongás rázta meg a bocsi csatát. A csatázó kurucok torkai zendültek meg a széles mezőn:

— Vivát Esze Tamás!

És e szörnyű kiáltásra fölemelték fejüket a véres fűben haldokló kurucok s mégegyszer és utoljára köszöntötték a közeledő ezredest:

— Vi... vát... E... sze Ta . . .

S visszahajtván fejüket, szótlánul meghaltak a gyepen.

Pontosan éjfél volt ekkor s Esze Tamás valóban közeledett. De hogy közeledett, könyörülő Úristen!

Zúgó tenger hátán ennyi rémséggel közeledik a fekete gálya, ahogy Esze Tamás közeledett egy rengőfaru és csattogó-sörényű muraközi kancán. Jött... És rengőfaru lovának minden dobbanására Szerencsig dobbant meg a határ. És számtalan német marka-

bőí földrehullott a kard, amint a homályos háttérből repülni látta maga felé a rettenetes Esze Tamást. Jobbról az északa sötétje által elborítva, balról a tűz által véresre festve még ijesztőbbnek látszott. És minden pillanattal ijesztőbb lett nagyerejű és kegyetlen alakja. Úgy repült előre, mint a fergeg s talán ezer félvad és marcona lovas is dübörgött rengőfar-u lovának nyomába. És az oldalán ott robogott Kabay Márton tiszteletes úr is. Papi-süveg volt a fejében, megfent kard a jobbkezeben, úgy fenyegetőzött és átkozta a németet. És aközben tisztán lehetett látni már az Esze Tamás óriási, gyászszinű kucsmáját. Lobogó szemeit sötéten forgatta csüngő szemöldökei alatt, varnyuszárnybajusza messzire úszott a szélben, balkarján olyan pajzsot rengetett, mint egy csónaknak a feneke, a jobbkezeben meg olyan csákányt forgatott, hogy négyen sem bírták volna fölemelni. Rengőfaru kancája alatt rengett és dobogott a széles mező. A csatázó kurucok hátában fujt és dübörgött már Esze Tamás és akkor megengedte bánattól keserű hangját, hogy a nyakán olyanra dagadt két ütőere, mint két darab kötél:

— Meggyöttem, édes fiaim! De fáj a szívem értetek, hogy ennyi talpasom fekszik már a fűvön! De itt vagyok teméntelen hadaimmal s gyönnék utánok a beregi hajdúk, meg az ugocsai rusnyákok is! Te hatalmas Isten, adj szerencsét minékünk! Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Majos Ferenc, Buga Jakab, Nyúzó Mihály, Szalontay Gyuri, Tyukodi pajtás és ti, kedves fiaim egytől-egyig: ütött immár a szabadulásnak órája, álljuk meg dühös bosszúnkat! Vágjátok a német kutyát, míg a párát érzitek bennük! Hujj!

És a számtalan lovas úgy zúgott az ezredes után, mint a szélvész:

— Jól beszélsz, nagyapánk, vágjuk hát a német kutyát! Hujj!

Esze Tamás rengőfarú lova két hátulsó lábára

ágaskodott, aztán négy ölet ugrott előre és akkor Esze Tamás is belekeveredett a csatába! Hanem ez aztán csata volt! Esze Tamás halántékáról úgy szakadt az izzadság, mint ereszhéjról az eső és ha egyet kanyarított maga körül a csákánnyal, négy-öt német és morva repült szét szívfacsaró jajgatással. Tágassá lett a mező, amerre egyet rúglatott és amire hármát rúglatott volna, jobbfelől is, balfelől is széles hullámzással takarodtak már hátrafelé nagyszájú horvátok, kapkodó németek, ijedt brandenburgiak. Takarodót fűjtak már a Deák Pál megzavarodott huszárjai is, bojnyikok, kanászok, nyeboscikok s egyéb talpasok pedig egetrázó üvöltéssel vetették magukat a menekülő ellenségre. Hátrált a német, tul volt már a zsarátnokba omlott Bocs falun is, de akkor váratlanul az Esze Tamás torka rengett át az éjszakán:

— Vissza a mezőre, kedves fiaim! Teméntelen lovasok száguldanak reánk Gesztely felől!

Az Esze Tamás kedves fiai gyors iramban viszszaözlöltek ekkor a pázsitra s jobbra és balra oldalognán, eltűntek a füzesek sűrűjében, meg a lobogó nádas hinárosai között. Esze Tamás pedig széles kanyarodással rohant vissza ezalatt a pázsit északi csúcsáig és ott jobbfelől állitván fel a kilenc rohamban résztvett Thuróczy Miklóst és lovasait, balfelől állitván fel a vértől összetapadt hajú Tokaji Ferkót és lovasait, maga a középre állt ki s föl-emelkedvén a nyergében és gyászszinü süvege fölött magasra tartván mázsasulyu csákányát, ordítani kezdett olyan bánattal, hogy a fűvön haldokló kurucok is fölzokogtak mégegyszer és utoljára erre a veszettbáratu ordításra:

— Thuróczy Miklós, Tokaji Ferkó, Bajusz Gáspár, Majos Ferenc, Bakos Gergely kapitányaim, Buga Jakab, Nyúzó Mihály, Szalontay Gyuri hadnagyaim, kedves papom, Kabay Márton tiszteletes, Tyukodi pajtás és ti, édes fiaim egytől-egyig: ütött immár a szabadulásnak órája, hogy lerázzuk magunkról a németek láncát! Isten a szenvedéseinket nem nézheti tovább! Álljuk meg dühös bosszúnkat, vágjátok a

kutyákat, míg a párát érzitek bennök! Előre fiaim, előre, katonák! Hozzá az némethez!

— Jól beszélsz, öreg, álljuk meg hát dühös bosszunkat! Hujj!

Ordításuk végighömpölygött az éjszakán s csendes morajlással halt el a hegyaljai dombok között.

S rengőfaru kancáján megeresztette a kantárszárát Esze Tamás, csákánya pedig megcsillant a feje fölött. Három-négy ölet ugrott egyszerre az Esze Tamás lova s prűszkölve és nyerítve dobogott végig a pázsiton. És jobbfelől ugyanakkor Thuróczy Miklós kapitány, balfelől Tokaji Ferkó kapitány zúgott előre nekieresztett kantárral, nyomukba a többi kapitányok és hadnagyok s számtalan lovas hujjogatva és kardját vagy a szekercéjét villogtatva. S a nappali világosságú éjszakában, a vértől megdagadt mezőn, holtak és haldoklók tetemei fölött repültek előre az Esze Tamás lovasai és velük szemben rettentő *rajta!*-kiáltással s görbe kardjaikat messzire kinyújtva, lovaik fejei fölött repültek már a Kiss Balázs ezredes világhíres császári huszárjai. És akkor egymásba roppantak ...

Hej, micsoda csata volt ez! Az Esze Tamás csatája volt ez!

Egymásba roppantak, úgy kaszabolták egymást. De senki olyan öldöklést nem mivelt a császár lovasai között, mint a kegyetlen és nagy erejű Esze Tamás. És aki a csákánya alá került egyszer, forgács lett annak koponyájából. Ágaskodott és nyerített s fogával tépte a német lovat az Esze Tamás rengőfaru kancája. Esze Tamás maga jobbra-balra osztogatta mennydörgő csapásait s búsult haragjában csak olykor-olykor ordított fel keservesen:

— Pompás volt, Thuróczy Miklós! Nyúzd a kutyákat, Majos Feri, nyúzd! Ne hagyd magad, Tyukodi pajtás!

Ide-odaugratott rettentő lovával s ahol nagy volt a szorultság, kettőt-hármat kanyarított a csákánnyal s német ló és lovas haldokolva esett össze mázsasúlyú csákányának ütése alatt. De egyre szaporodott

a német, már végigrobogtak a mezőn a Deák Pál óbester huszárai is, ezúttal harmadszor. Meglátták és megismerték a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást és valami nyolcvanheten rohanták meg az öreget. Esze Tamás pajzsán úgy csattogtak már a kardok és buzogányok, hogy szikráztak tőlük a pajzs vaspántjai, de Esze Tamás hallatlan erejének tudatában csak nevetett rajtuk és úgy vágta őket, hogy minden csapására halomba dült a német. De az élő németek mindig szaporodtak, mint a hollók. Ontották őket Bocsfalu mögül a bozótosok, a ligetek és az erdők. Körülnézett erre bánatosan Esze Tamás, megrázta gubancos fejét s elordította magát keservesen:

—Hol késtek, beregi hajdúim? Hol késtek, ugoccai rusnyákjaim?

—Itt vagyunk már, öreg! — kiáltottak fel magyarul a beregi hajdúk s oroszul az ugoccai rusnyákok. És Esze Tamás visszakiáltott reájuk:

— Hozzá az némethez, beregi hajdúim! Hozzá az némethez, ugoccai rusnyákjaim!

S beregi hajdúk és ugoccai rusnyákok gyalogszerrel rohantak rá ekkor a császár lovasaira. Hanem ezek tudtak is verekedni! A bocskoros rusnyákok előkapták a hadarócsépet s szemközt mentek a lovasoknak, a bitanghajduk viszont, ezek az Istentől elrugaskodott legények, oldalról rohanták meg a császári lovasokat, miközben vonítottak. Cikázó fokosaikkal villámszerűen csapkodták fültövön a kapkodó huszárokat, egy-két szempillantás alatt lerántották őket a lovaikról, ők maguk pattantak fel a nyeregbe és amire hármat tudtak volna körülnézni a Kiss Balázs ezredes meg a Deák Pál ezredes világhíres huszárai, fele-lovaikon már az Esze Tamás bitanghajdui villogtatták a fokost és az Esze Tamás bocskoros rusnyákjai kalimpáltak a hadarócséppel. Esze Tamás maga könnyekig megindulva dicsérgette őket:

— Nem csalódtam bennetek, beregi hajdúim! Kedvem telik bennetek, ugoccai rusnyákjaim!

Az egész mezőn futott már a német s keletről mintha virradni akart volna. A nyári nádas Tokaj

alatt is lobogott már a tűzben, Esze Tamás magasra emelte csákányát s megint átzúgott a réten veszett-bánatu ordítása:

— Gyilkoljátok a kutyákat!

Menekült már a német, de vissza is fordult még vagy háromszor. Majos Ferenc annyira berekedt már, hogy három hétre elveszítette a hangját, Nyúzó Mihálynak két helyen is befakasztották a fejét, Thuróczy Miklósról az a hír futott szét a csatamezőn, hogy félholtan esett le a lova alá a harmadszor megújult dühöngő kavarodásban. És amire negyedszer is előretörtek volna a horvát meg a brandenburgi gyalogzászlóaljak, a Kiss Balázs meg a Deák Pál ezredesek véres lovasai s Gesztely irányából elődübörögtek a Riccsán vasasai, Esze Tamás nagy szorultságában fejét kezdte csapkodni ökleivel:

—A félelem ne érintse most a szíveiteket, fiaim! Utolsó mérgüket adják ki e ganéjalakok! Hozzá csak, hozzá, Majos Feri kenyerespajtásom, Tokaji Ferkó kapitányom! Ütött immár az óra, hogy megálljuk rettentő bosszúnkat! Csak a sűrűjébe, Buga Jakab testvér, Szalontay Gyuri öcsém! Kardra, csákányra, papocskám, Kabay Márton! Hová lettél, szerelmes fiam, Thuróczy Miklós! Előre, talpasok, előre, hajdúim!

—Megyünk, öreg, megyünk! — zúgtak fel a talpasok meg a hajdúk s Esze Tamás úgy érezte, hogy a megindultság miatt ott, a csata legközepén el fogja magát sirni keservesen.

De visszatartotta könnyeit a nagy erejű és kegyetlen Esze Tamás, ahelyett vértől csurogva száguldott bele ebbe a legutolsó rohamba. Úgy szakadt már róla a vér, mintha vérrel telt dézsákkal öntözték volna a fejét meg a lábát. De nem a saját vére volt az: ellenség vére volt az! És hajnal előtt félórával Esze Tamás mégegyszer és utoljára végiggázolt az ellenségen. S mégis, amire jelentkezni próbált volna a virradat, az ellenség gázolt végig Esze Tamáson.

Mert abban a pillanatban, amikor csak menekülő németekkel, meg üldöző kurucokkal volt tele az egész Harangod, csak előtörtek Ónod felől a vörös herceg

segítőcsapatai. Minden hadereje tört ott előre a dölyfös és szívtelen Vaudemont generálisnak. És hiába ordította immár Esze Tamás, hiába csapkodta a fejét, mert a dühöngő németek halmokat kaszáltak le ijedezve hátráló embereiből s garmadákbá dobálták össze a kurucok halott tetemeit. Még nem volt itt a virradat s a szegény kurucok ezrei váratlanul oly szívszaggató jajgatáshoz kezdtek, hogy ez a jajgatásuk végighangzott az egész harangodi pusztán. E rémült jajgatás emléke most is él még Taktaharkány és Bocs határában. És azt a tanyát, melynek környékén az Esze Tamás nagy csatája után oly keservesen jajgattak fel a kurucok, ma is Jajhalomnak hívják.

És e keserves jajgatás közben Esze Tamás megkövülten állt a csatatér közepén. Bus tekintetét meghordozta az elhullt kurucokon olyan keserűséggel, hogy csaknem elsírta magát hangosan. Aztán föl-emelte ijesztő arcát és látta ekkor, hogy a világ minden tája felé rémüldözve menekülnek szerte az életbenmaradt kurucok. Esze Tamásnak a hajáról, csákánya kampójáról, a csizmája hegyéről szakadt már a vér. És akkor tüzes gránát dobbant le az Esze Tamás lova elé s dühös sistergéssel durrant egy nagyot. Vaudemont herceg küldte hajnali üdvözlét Esze Tamásnak.

És Esze Tamás megfordult akkor arrafelé, honét a vörös herceget sejtette s másodszor is föl-emelvén ijesztő arcát, megrázta hatalmas ökleit:

— Urak! Urak! Leszámolok még veletek! Aztán visszafordult rengőfarkú lovával s szilaj torkát kieresztette utoljára, hogy erre az ordításra megálltak és visszaneztek mégegyszer a szanaszét-züllő kurucok:

— Kapitányom, Tokaji Ferkó kedves kapitányom! Fussál most eszed nélkül Tokajba és tartsd a várat, amíg meg nem segítelek a végső szorultságban! Hadnagyom, Szalontay Gyuri kedves hadnagyom! Fussál most eszed nélkül Patakra és ki ne add a kezedből, amíg ott nem termek teméntelen hadaimmal! És ti, kurucok, fussatok mostan, eszetek nélkül fussatok a

szalánci erdőkbe! Halomba rakjuk még a németek testeit! A hatalmas Isten adjon minékünk szerencsét hozzá! De fussatok mostan, fiaim, merre a két szemetek lát!

És akkor rengőfaru lovának hasába vágta a két sarkantyúja taraját Esze Tamás, mert a vörös herceg dragonysai a hátában csörtettek már. A ló fölnyerített, három ölet ugrott egyetlen szökéssel és akkor menekülni kezdett Esze Tamás is. Olyan menekülést nem látott még a világ! Húsz szökéssel a szerencsi országúton, negyven szökéssel a keresztúri országúton csattogott az Esze Tamás lova. És amire virradni kezdett volna, Ujhely piacterén zúgott már keresztül Esze Tamás s rengőfaru kancája alatt szikráztak a kövek. Olyan volt ez a vágatás, hogy szelet vert maga körül Esze Tamás és bókolni kezdtek tőle az utmenti fák. Még nem jött fel a nap s Esze Tamás lova a mátyásházi országúton csattogott, a csattogást élesen verték vissza a legényei dombok s északról már fölriadt rá a szalánci erdő. Hej, hogy menekült Esze Tamás! Kísérő nélkül, egymagában. Csizmája orráról még mindig ömlött a vér, ez a vér végigfolyt az országúton, kucsmáját elvesztette valahol, varnyuszárnybajusza úszott utána, sörényes üstöke röpködve lobogott a szélben, lováról meg szakadt a tajték s patáinak csattogásától erdők, dombok és hegyek csattogtak vissza ijesztő-kisértetiesen.

De Esze Tamás maga volt a legijesztőbb kísértet.

HATODIK ÉNEK

KIÁLTNAK TOKAJBAN! JAJGATNAK PATAKBAN!

Egy júliusutói délután a pusztafalusi országul szélén heverészett Fecske cigány s a patak vizébe mártogatta a lábait. Ott hasalt mellette Daruláb pikulás s félszemével belepislogott koronkint a napba, mint a liba szokott. Keserves napok óta kódorgott már így a két művész, mert a hangászikar többi tagját világgá fújta a jajhalmi menekülés, mint szél a polyvát. Fecske tehát a sebes lábát áztatgatta, Daruláb a pázsiton hasalgatott s azalatt szótlan sóhajtozgatások közt sütögették magukat a verőfényben. Köröskörül zöldelő rétek, ujjongó erdők, távolbamerengő hegyek mosolyogtak s egész közéről, a nyugati hegytetőről, félig szinte kihajolva, föléjük-rémiettek a füzéri vár sötéten komorodó bástyái. Délről viszont dombok, erdők és hegyhátak fölé ágaskodva, idáig-integettek kúpszerű ormaikkal a Sátorhegyek.

Fecske egyszerre sóhajtott egy keserveset:

— Jó kifásolt a csatába ázs öreg. Mi?

Daruláb legyintett rá:

— Ese Tamás? Ajaj!

Megint elszomorodott darabkát a két roma. Aztán Daruláb vette fel a fonalat:

— Te, Fecske. Faroljunk át á német urákhoz. Itt úgyis éhendeglünk.

Fecske a hajában kotorászott:

— Nem lehet, bibás. A nimetek karót dugnák belénk, mert Patákon erősen pikulázstunk á hájduk tálpá alá ...

S e kétségbeejtő helyzeten újra elkeseregtek da-

rabkát, átkozván a hadiállapotot, mint kerékkötőjét minden komolyabb művészetnek. Csak arra emelték fel orrúkat, hogy a völgykatlan déli zárója felől váratlanul két lovas bukkant fel az országúton. Csendes poroszkálással közeledtek a csülökig-érő porban. És ahogy közeledtek, a két naplopó felkapta a pikulát, hogy széthajítván ösztövére lábszárait, nekilóduljon az erdőnek és megbújjon ott a bokrok között, de szerencséjükre észrevették, hogy az első lovacskán mindössze egy szép kisasszony közeledik az utón, mögötte pedig egy bánkódó szolga baktat, biztosan azért, hogy oltalmára legyen a szép kisasszonynak. Már ott kocogtak el a két pikulás előtt, akik felpattantak s összezsapván csupasz bokájukat, görnyedt hajlongások között kívántak teméntelen jószerekesét a méltóságos kisasszonynak, meg a tekintetes vitéz urnák. A méltóságos kisasszony, meg a tekintetes vitéz úr pedig szótlan szomorkodással igyekezett tovább észak felé, Pusztafalu irányának.

A két roma hosszan elnézett a két magános lovas után. Ahogy eltűntek a völgykatlan északi kapuján, Fecske a társa felé rántotta szemöldökét:

— No, csigány, tudod-e, ki volt ez s a kisasszonyká?

Daruláb vállat rántott, hogy nem tudja.

— Mert párást vágy — legyintett Fecske. — Látsik rajtád, hogy keveset forogtál urak közst. Hát a Thurócsy úrfi szeretője s ázsirt somorkodik, mert ázs úrfi meghált a csatába. De megint muzsikálni kezd a hásám, hát gyerünk, bibás és keressük meg valahol a mágyár vitézseket...

Thuróczy Miklós azonban nem maradt halva a harangodi csatában. A legutolsó lovasrohamnál, amikor saját véréből elborítva esett le a lova alá és amikor Esze Tamás oly szívszaggató jajgatással költögette halott kurucait, — e legutolsó pillanatban ott-termett a lovával Orgoványi András és bár a szívbeli keserősége miatt mindkét bajusza hegyéről csordogált a könnye, leugrott a vértől vereslő pázsitra, felnyalabolta a nyöszörgő úrfit, nyeregbe erőlködött vele

s ölébe-helyezvén, menekülni kezdett vele a tolcsvai dombok felé, hogy legalább a holttestét adhassa vissza az édesanyjának. Virradatra a hotykai völgyben vágatott már Orgoványi András, délután Filkeházán nyargalt keresztül s késő estére bevánszorgott valahogy Pusztafaluba, a Radóczky-kuria udvarába. Ott leemelte halottnak hitt gazdáját, bevitte a hátsó házba, lefektette s rongyokba takarta a fejét, melynek halántéka fölül még egyre szívárgott a vér. És akkor körülnézvén a pusztai udvarházban Orgoványi András, hangosan elsírta magát:

— Szüz-Máriám, de magamra vagyok itten!

Mert üres volt nem-csupán a porta, hanem a falu is. Asszonyok, gyermekek és aggastyánok az erdőkbe bújtak meg, miután a férfiak már napokkal előbb Szerencs irányának vonultak el hetyke énekszóval, hogy meghaljanak az Esze Tamás parancsára. Maga Radóczky Dániel tekintetes úr idejében szekerekre rakatta sírdogáló feleségét, három felnőtt leányát, egy sereg cselédét és kilenc társzekéren megindította őket a lengyel végekre, ő maga pedig szablyát kötött az oldalára, lóra ült és tegnap estefelé eltűnt negyedmagával, hogy vén. karjaival segítsen lendíteni valamit az Esze Tamás nyomasztó ügyén. Ám alig poroszkált még valahol Keresztúr táján, amikor szemberohantak vele a menekülő kurucok. Erre már Dániel tekintetes úr is megfordította lova fejét, oldalába vágta sarkantyúit és úgy elszaladt legelsőnek, mintha ott se lett volna. Késő éjjelre járt, amikor tájékos lován beszáguldott az udvarába s megpillantván ott a kesergő Orgoványi Andrást, odakiáltott neki:

— Hej, micsoda csatából gyövek, a teremtésit!

Thuróczy Miklós pedig véresen-sebesen feküdt ezalatt a hátsó házban. Először azt hitték, menthetetlenül vége, de Dániel tekintetes úr megállapította úgy éjfél tájban, hogy van benne még lehelletnyi élet. És mialatt Orgoványi András súlyos könnyeket hullatott az úrfi után, Dániel tekintetes úr pókhálót markolt le a szoba alacsony mennyezetéről, rátapasztotta az úrfi szívárgó fejsebére. aztán kinézett az istállóba,

lóganéjt hozott be, odanyomta azt a pókhálóra, majd agyagot kerített, rányálazta az egésztestet és akkor kendőbe bugyolálván a halottarcu Thuróczyt, odafordult Orgoványihoz:

— No, szógám, ha ettől el nem patkol szegény, biztosan jobban lesz holnapra.

S kettesben virrasztották át az éjszakát. Reggelre nyöszörögni kezdeti Thuróczy s vizet kért. Dániel tekintetes úr szaladt ki a kútra, Orgoványi András pedig felsóhajtott s potyogni kezdtek a könnyei:

—Szűz-Máriám, de magunkra vagyunk itten!

—El kell hozni az édesanyját, — mondta a visszatérő Dániel úr s óvatos aggodalommal inni adoít a nyöszörgő Thuróczynak. De alig érte egy-két csöpp a száját, oldalt-hanyatlott a feje s úgy látszott ismét, mintha meghalt volna.

Orgoványi a szemét törülgette:

— Nem lehet, tekintetes uram, mert a szegény nemzeti asszony itt halna meg helybe, ha így látná viszont az úrfit. De majd hozok én ide másvalakit, tekintetes uram.

S lóra-ült. Ebédidő-tájban ott ólálkodott már a Sátorhegyek alatt, ám Ujhelybe bejutni istenkísértés lett volna. Az erdők felé özőnlő kurucokkal találkozott szemközt. A kurucok mind a szalánci rengeteg irányába loholtak véresen, porosan, lihegő szájjal s e szerteszúllott emberek elfutóban mind azt kiabálták Orgoványi felé, hogy forduljon vissza, de lóhalálában, mert Ujhely városába benyargaltak már a német huszárok s nyomukban ott vannak mindenütt a kegyetlenül öldöklő brandenburgi zászlóaljak.

Orgoványi körülólalkodoít azért a város szélső putrijai táján, meglapulva a Zsólyomka sziklahasadékai közé, de hiába ólálkodott. Estére Pusztafaluban volt újra, a falut akkor már elárasztották a farkasétvágyu zendülők s amit egyszer meglátott a szemük, a kezük ott nem hagyta. Thuróczy Miklós pedig egyre nyöszörgött még, néha elpihent néhány szünetre, de aztán láz rohanta meg és olyankor magánkívül kezdett kiabálni: »Ne félj, Tokaji Ferkó pajtás!... Vágjátok,

nyúzzátok a kutyákat!... Itt van már Esze... Tamás!... Vívát... Esze ... «

Erőtlenül billent oldalra a feje s Orgoványi András keserves sóhajok közt megint útrakelt másnap hajnalban, de késő estére megint csak egymagában került vissza. A kurucok pedig egyre özönlöttek ezalatt a kajátai utón s szertehullt karavánokban kezdtek szállingózni a szalánci járhatatlan erdők felé, mert ott kellett lennie valahol Esze Tamásnak. Harmadnapon és negyednapon megint csak utrakelt Orgoványi András. Mikor aztán az ötödik hajnal előtt is lóraült, magával vitte a Dániel tekintetes úr apró hátaslovát is, hogy most már lesz, ami lesz, de vagy otthagyja a fogát, vagy magával hozza a kisasszonyt.

Délidőben sikerült elvergődnie a rudabányácskai útig s a két lovat itt megkötette a sűrűben. És a Sátorhegyek lejtői közt most már gyalogszerrel próbált elbukdácsolni a zsólyomkai részig. Sikerült neki. Itt az egyik sziklaüregben ledobta magáról a csizmát, rátette fekete süvegét s innét-kezdvé már a szőlők között igyekezett belopakodni a Szentiványi-kuria kertjébe. Közben-közben, egy-egy magasabb részről, dühösen nyargaló huszárokat pillantott meg a város északi és keleti határában, itt-ott a gyalogosok egy-egy őrszemét a szélső házakon t J. s Orgoványi András ilyenkor négykézláb kúszott tovább a sűrű felé. A délponton állhatott a nap, amikor izzadságtól vízesen becsúszott az alispán gyümölcsöskertjébe. Ott megbujt a bokrok között, hogy körülpillantson először. De ahogy sikerült körülpillantania, veritek verte ki a homlokát, mert Deák Pál-féle huszárok táboroztak a kúria tágas udvarán. Piros köcsögcsákójukról gondolta Orgoványi András, hogy csak a Deák óbester ezredébe valók lehetnek. — No, megkurgattuk őket alaposan, — gondolta magában némi elégtétellel.

Ott hasalगतott tovább is a bokrok között s lihegve várt. Úgy számított, hogy a házbeliek közül estig csak ki fog nézni valaki-ismerős a kertbe, ha pedig nem, hát akkor este majd ő maga fog besurranni a konyhába.

S jól számított. Mert valamivel ebéd után benyitott a kerti kapun az az öreg cselédasszony, aki a pataki ribillió után annyira megijedt Thuróczy Miklóstól, amikor sárosan-véresen megjelent a Szentiványi-ház tornácában. Orgoványi András csatákban megfordult lázadó négykézláb csak kimászott erre a bokrok széléig s onnét próbált integetni susogva az öregnek:

— Terka néni... Terka anyám...

Terka néni felkapta boglyas fejét, odanézett a bokrok felé, de ahogy meglátta a kutyamódjára mászkáló Orgoványit, szinte kővé vált. Ám keresztet vetvén magára, erőt vett háborgásán és mert sejtette rögtön, hogy Orgoványi András nem bujkál ok nélkül a kertben, óvatosan odasettenkedett a bokrok mögé:

— Mária-Szűzanyám, hát te minek fekszel itt, Andris?

Az öreg susogva hadart:

— Itthon van-e még a nemzetes asszonyunk, mármint az úrfi édesanyja? Nem? Hogy tegnap elindult Nógrádba? Biztosan a Horváth nemzetes urékhoz, úgy-e? Annál jobb. De a kisasszonyt csak nem vitte magával? Persze, gondolhattam volna mindjárt, ha több eszem lenne, hogy a kisasszony nem hagyja el nagy bajában a szegény úrfit. De a nagyságos alispán úr itt van már s jókedvibe lehet istenuccse, mert hallottam az imént, hogy felette kiabált kifelé a szobából. A kisasszonyt dorgálta? Mindjárt gondolhattam volna, Terka néni, csakhogy persze a kisasszony se hagyja magát, mert akaratos teremtés a kedves, hogy az Isten tartsa meg a jó szokását! Hát menjen most vissza, Terka anyám, de vigyázzon, mert ha engemet megszorítanak itt ezek a labanchiten levő tetvesek, hát szalonnát fognak pirítani a púpomon. Menjen csak vissza, Terka anyám, de módjával és súgja meg a tekintetes kisasszonykának, hogy itt bujkál a kert végibe Orgoványi András, az a kutya Orgoványi, aki annyi bánatot hozott a kisasszony fejére, de nem a saját rosszakarata folytán, hanem az úrfi rendeletéből, mivelhogy az úrfi parancsol. Oreroványi

pedig engedelmeskedik. Hát csak menjen be most a kisasszonyhoz, Terka néni és súgja meg neki, hogy készítse ki magát sebtiben, mert nagyon szerencsétlenül járt az úrfi, talán meg is halt ma estére és hogy a kisasszonyt a bokrok megett lesi az a kutya Orgoványi, aki úgy verekedett a jajhalmi csatába, hogy még Esze Tamás is elsírta magát tőle. Az Isten úgy adjon nekem étvágyat, meg ennivalót hozzá, ahogy igazat szólok! Ezek a bélpoklos huszárok, akük most itt flangéroznak az udvarba, úgy szaladtak előlem, vagyishogy előlünk, hogy majd megbolondultak. Fúj! Köpnivaló pofák! Csak nyugodjon meg, Terka néni, mert legközelebb rendet fogunk már csinálni ebbe a hazába, a kisasszonynak pedig csak annyit mondjon, hogy siessen, de azonnal, mert magammal viszem valahová. De lakat legyen a száján, Terka néni!

Terka néni egyik ámulatból a másikba esett. Sőhajtozva nyögött egy nagyot s a szemét törülgette, hallván a tekintetes úrfi hatnapos haldoklásáról s hideg borzongatta meg, mikor az Orgoványi András haditényeiről nyert közvetlen tudomást. És elsírván magát, megnyugtatta a hetvenkedő szolgavitézt:

—Mindjárt szólok a galambomnak, Andris fiam. De hogy mit nem kell megérni vénségére az embernek! Hát te is csatába jártál, Andris? Lám, ki hitte volna, mikor oly szelid, jó arcod van, mint egy kis bornyunak. Embert is öltél talán? — faggatta kíváncsian.

—Vagy százat ütöttem le, Terka néni. Több is lehetett ugyan, ki győzte volna számolni őket! Vagyis-hogy rosszul mondtam, ám ne ijedjen meg azért, mert először a szekercémme dolgoztam, de annyi kitartással, hogy szikrát szórtak alatt a német kobakok, a fojtogatásnak pedig csak akkor láttam neki, amikor már olyan csorba volt a baltám, mint egy fűrész. Ne tátogjon, Terka néni, már mink ilyenek vagyunk, katonák, ha megharagszunk egyszer. Most pedig siessen, mert ha ítfognak ezek a verescsákósok, hát menten négyfele rapesztének s hitvány

testrészeimet a kapura fogják kiszégezni, hogy száradjak egy kicsit a napon ...

— Sietek, Andris fiam, hogyan sietnék! — szipogott a vénasszony. — Hogy miket nem ér meg vénségére az ember! Andris te, Andris, hogy lakoznak annyi kegyetlen gerjedelem tebenned! Istenem, az a szegény úrfi! A szemét fogja kisírni miatta a kisasszony, mintha nem is epesztette volna magát eleget! De megyek már, Andris fiam, csak húzódjál be a bokor tövébe ...

S Terka néni eltotyogott a ház felé, Orgoványi András pedig meglapult óvatosan, de most már nem ijedezett annyira. Ahelyett valami soha nem tapasztalt jóérzés áradt szét benne, hasonló valami a néma káröröm s a kegyetlen indulat vegyülékéhez, hogy ő is foghatott egyszer valakit, aki előtt ha nem is tombolhatta ki magát kedvére, de legalább eldicsekedhetett valamicskét. Nem a szíve szerint ugyan, de annak is megjön egyszer a napja, ha Isten segítségével sikerül kilábolni valahogy ebből a sorvasztó állapotból.

Orgoványi András lehasalt tehát a bokrok közé és leskelődni kezdett. Telt-múlt az idő, lehetett már két óra is ebéd után, de Orgoványi ezt alig vette észre, mert ismét saját-magával kezdett foglalkozni. Csak arra kapta föl a fejét, hogy a kerti ösvény felől halk szoknyasuhogás csapja meg.

Horváth Annus kisasszony közeledett ott az udvar felől s Orgoványi András önkénytelenül összeremegett, ahogy megpillantotta a szép leányt.

Térdenalul-érő piros cipőben jött, gyöngyös-szoknyája bokáig takarta el a piros cipő szárát, atlaszmentéjét a balkarjára vetette, mintha csak azért nézett volna ki a kertbe, hogy a napra akassza ki a menícskét s meggyzínű bársonysüveg szorította le hájának szőke koszorúját. Jött az ösvényen át, látszólag közömbösen, csak a nyílt arca volt riadt egy kicsit s csak fekete szemei csillogtak, mintha éjszaka-kon át könnyeztetett volna csöndeskén. Végigment a kerten, már a hátsó kiskapunál állt meg tanács-

talantul, mikor a bokrok mögül előbujt Orgoványi András. Előbújt, ránézett a bánatos kisasszonyra s úgy összeszorult valamitől a szíve, hogy szó nem jött ki a torkán. A bánatos kisasszony pedig hátrapillantott mégegyszer a kert végéből, hogy nem jönnek-e utána és akkor Orgoványinak adta át a menétskéjét:

— Siessünk, Andris bácsi... Az Istenért, siessünk ...

S kilépvén a kiskapun, nekivágtak a hegyoldalnak. Orgoványi elől, a kisasszony mindenütt a nyomában. Gyorsan haladtak át a szőlők között, már a Zsolyomka szikláinak közt bukdácsoltak, a kisasszony kipirult és lihegett, itt-ott tüske akadt meg a gyöngös-szoknyájában, a bokrokon túl meg úgy bele-gázolt egy vadrózsasövénybe, hogy képtelen volt kievickélni. Orgoványi András átfogta tehát két hatalmas tenyerével és úgy emelte ki a kisasszonyt, mint a kislányokat szokás s elállt a lélegzete és szédülni kezdett, mialatt a tekintetes kisasszonykát volt kénytelen átölelni.

— Siessünk, Andris bácsi... Az Istenért, siessünk ...

Elérték már a sziklaüreget is. Orgoványi András itt mély tisztelettel engedelmet kérván, kapcba gyűrte a lábát s felkapta az itthagyt csizmáját (hogya a németek kezébe esik, legalább a csizmája ne vesszen oda!) s fejébe nyomván süvegét, kezét adta a leánynak:

— Kisasszonykám-lelkem, most partos résznek kell menni egy darabkát, hát adja ide azt a jószágos kezét!

S szinte az ölébe vitte a kisasszonyt. Másfél-órai küszködés után kint voltak a rudabányáicskai útnál s a sűrűben megtalálták a két lovat. Itt megpihentek kevéssé s Orgoványi András ekkor az alacsony hátslóra emelvén fel a kisasszonyt, lassú poroszkálással rátértek a Pusztafalunak haladó keskeny útra. Ujjongó erdők és magas hegyormok szegték

be kétfelől az utat s Orgoványi András most először fűjt szabadon egy nagyot:

— Kisasszonykám-lelkem, biztos helyen vagyunk már.

Eddig alig szóltak egymáshoz egy szót, de itt már hátrafordult a leány. Olyan sirással-küszködő volt a hangja, hogy Orgoványi András ott helyben csaknem feljajgatott szívettépő gondjai miatt.

—Most pedig beszélje el, Andris bácsi, mi történt magukkal *azóta*? De semmit el ne hallgasson előttem!

—Ó, kisasszonykám, meggyónok én mindent, mert sok bűn terheli rút lelkemet...

És beszélni kezdett Orgoványi András, a saját tetteiről se feledkezvén meg alkalmas helyeken. Tájéképek válogatták egymást számtalan fordulatban. Itt-ott szánalmas külsejű bujdosókat értek utói az utón, kik a jajhalmi veszedelemből vonszolták magukat a szalánci erdők felé. Éles verőfényben fürdött a nap s itt-ott sárgulni kezdtek már a cserfák. Északról kékes-szinben merengtek idáig a füzéri vár bástya-tornyai s Kajáia falu alatt kocoghattak, mikor a végeére ért mondókájának és itt egyszerre lassú lépésre fogta lovacska járt a leány. Orgoványi András hátul dőcögött ugyan, de jól látta azért, hogy a kisasszonynak meg-megremeg a válla, sejtette ennélfogva, hogy alighanem csendesken zokog magában ..,

Rézsut álltak már a napsugarak, amire belovagollak Pusztafaluba. A Radóczky-kuria udvarán lepattant Orgoványi András s leemelte óvatosan a kisasszonyt. Dániel tekintetes úr akkor bujt ki a tornác felől:

— Jó estét, kishúgom, hozott az Isten! Radóczky Dánielnek hívnak becsületes nevem szerint. Horváth Annus meghajolt kecsesen:

—Köszönöm, kedves bátyám. Thuróczy Miklós-nak vagyok a menyasszonya. Vagy talán — és itt küszködni kezdett a szájával —, talán csak voltam...

—No, nem kell mindjárt úgy megijedni — simogatta meg kedélyesen Dániel úr —, jobban lesz az

úrfi. Én mondom, tehát jobban lesz, te pedig a felesége leszel, csak ne pityeregj már, kishúgom, mert fölötte kemény a szívem egyébként. No, menj csak be hozzá!

Horváth Annus bent is volt már akkor c vadszőlőtől elborított tornácban. Aztán lábujjhegyen benyitott a hátulsó házba s pillanatra megállt a küszöbön.

Ott feküdt Thuróczy Miklós a szegletágyban, hanyatt, haja szétterült a vánkoson s széles kötés látszott a homlokán. Az alkonyodó sugarak átvágtak itt-ott a vadszőlőn s fénykarikák táncoltak a feje fölött. Nesztelenül feküdt Thuróczy Miklós, csak a szoknyalibbenésre mozdult meg, de a szemhéját nem bírta fölemelni:

— Ki az?

A felelet az volt rá, hogy Horváth Annus elsírta magát csöndeskén, odaszaladt az ágyhoz, leborult az úrfi felé, átölelte a két karjával, mialatt könnyeivel sűrűn megöntözte a vánkost:

— Miklós... Kedves Miklós...

Thuróczy Miklós fölnézett nehezen s szájához emelte a leány kezét:

— Köszönöm, Annus... Nagyon köszönöm neked...

S visszahanylott a vánkosra.

A hegyek felől jön az este. És amire megérkezett volna a sötét is, Horváth Annus ott serénykedett a beteg úrfi körül. Tiszta kötést tette forró fejére, apró kezeivel megigaziította a párnáját s könnyek peregtek le a kedves arcán:

— Jobban leszel, Miklós, csak nyugodj meg. Nem foglak elhagyni, amig magammal nem vihetlek innét. Feküdj csak szépen és hallgass rám.

Éjjel volt már, amikor belépett Dániel úr is:

— No, kishúgom, én most már itthagylak benneteket, mert a kötelesség szólít. Rádbizom a házat, ellehetek itt nyugodtan, az Andris szolga ittmarad melletted, holnap estére pedig katonákat küld majd a faluba Esze Tamás, hogy ne kelljen ijedezne-

tek. Mert Esze Tamáshoz készülök, aki új riadót fűvat Regeteruszka tájékán valahol. Isten veled, kishúgom!

— Isten vele, bátyám! — felelt elfogódva a leány.

Dániel úr eltűnt tehát az éjszakában, Orgoványi András pedig kikészítvén baltáját, lefeküdt a küszöb elé. Korvát Annus ott virrasztóit ezalatt az ágy fejénél s nem volt messze már a virradat, amikor álomra hajtotta le fáradt fejét ő is és rövid félórára ledült a heverőre, a szemközti sarokban. A mécses halvány fénnel pislogott s kint ijesztő csendben leskelődött a sötétség. Olykor-olykor széízüliött kurucok karavánjai vonszolták el magukat a kapu előtt s nesztelenül húzódtak tovább, a szalánci erdők irányának. S itt-ott, nagy közökben, ha nyugtalankodva mozdult egyet a beteg, Horváth Annus lábujjhegyen sietett az ágyához, új kötést tett a fejére s kis kezével megsimogatta forró homlokát.

Déltájt annyira magához jött Thuróczy, hogy kedve lett volna kicsit elbeszélgetni:

—Hát az édesanyám hol maradt?

—Mama nem bírt eljönni — csillapitgatta a leány. — Ellenség veszi körül a hegyeket, Miklóska. Majd jóra fordul minden, csak hallgass énreám és bizzál meg bennem ...

—Bizom benned, Annus — suttogta megindultan a fiú. — Jobb vagy te egymagad, mint az összes angyalok együttléve s a jószágodat sohasem felejtem el. Add ide a kezedet, mindjárt megkönnyebülök. Csókolj meg, Annus ...

Orgoványi András ott forgolódott hiven beteg gazdája körül. Azalatt este lett másodszor is és most már nem jött a faluba senki. Hirtelen csak elmaradtak a menekülő kurucok is és a leány nyugtalankodni kezdett. És nem jött semmi hír az egész világból. Thuróczy Miklós hol elaludt, hol felébredt. De valahányszor magához tért, erőtlen mosolygással nézett fel a leányra, mert Annust mindig ott találta az ágya szélén:

—Ketten vagyunk csak, Annus. Ki vigyáz reád, amíg jobban leszek?

—Majd vigyáz reám Andris bácsi — mondta félénk mosollyal a leány. — Csak nyugodj meg, Miklós!

De harmadnap volt már, aki vigyázzon rájuk. Mert harmadnapra teméntelen katona lepte el a falut az Esze Tamás beregi hajdúinak sorából. Esze Gábor, a rettenetes Esze Tamás unokaöccse vezette őket s tisztelegvén a kisasszonynál, megnyugtatta, hogy maradjon az úrfi körül, mert evégett küldte őket a nagybátyja, aki különben holnap vagy holnapután személyesen is itt lesz, hogy kezet foghasson Thuróczy Miklós öccsével. Mert bizony holthalálát hitték valamennyien.

— Köszönöm a hozzánkvaló szívüket — felelt a tornácban Horváth Annus. Magában pedig ezt gondolta: — Most már fogoly lettem magam is.

De legalább megnyugodott. S vidám arccal tért vissza a hátsó házba:

— Jobban vagy, Miklós? Kurucok jöttek a faluba. Esze Tamás küldte őket, hogy bajunk ne lehessen — és furcsán mosolygott hozzá. — Holnapra itt lesz az öreg is.

Másnap délutánra valóban megjött Esze Tamás. Valami negyven toronysüvegű alakkal nyargalt be az udvarba s vele jött Dániel úr is. Lovaik dübörgésétől megrendült a Radóczky-kuria. De csak akkor rendült meg igazán, amikor Esze Tamás leugrott a lováról s nehéz csizmáival végigdöngött a tornácon. Aztán belökte maga előtt az ajtót s mire a gyöngye Horváth Annus ijedt arcát hátrafordította volna az ágy széléről, a szoba közepén ott állt már előtte a nagyhírű Esze Tamás.

Ot állt előtte a kegyetlen öreg, gyászszínű kucmája tetejéig ért a boltíves mennyezetnek s rut gondok gyötörhették, mert úgy csüngött a szemöldöke, mint az ereszhéj. Odaállt az ágy fejéhez, keresztbefonván nagyerejű karjait...

— Hát jobban vagy, fiam? — kezdte aztán. —

Jólesett hallanom, mert azt hittem már, hogy téged is megettek azok a madarak. Hej, fiam, fiam, rettentő napok jönnek reánk, de ott leszünk idejében és megálljuk könyörtelen bosszúnkat! Tokajt öt nap óta, Patakot három nap óta töreti a német olyan ágyukkal, mint a bivaly háta. Ám Tokaji Ferkó kedvemre tartja magát s Szalontay Gyuri két éjszaka tört ki már a bűdösökre. Ma éjjel magam is segítségükre megyek teméntelen lovasaimmal! No, csakhogy jobban vagy. Ez a hír megvidított némileg, mert nem csalódtam benned, fiam. Láttam, hogy verekedtél! Csak feküdj most magadnak, szükségünk lesz még egymásra. Rettentő igazságot kell tennem Tokaj és Szalontay között, amiért egymást ölték a rakamazi révnél...

Itt megfordult Esze Tamás, meglátta a leányt, de mielőtt nagyot nézhetett volna, már mosoly rándult át a lompos bajusza hegyén:

— No lám, nem is vagy olyan magadra! Hát te kifia vagy, szépséges húgom? Hogy nem a Radóczky lánya vagy, azt gondolom, de hogy kerülsz te ide, honnét a madár is elrepül? Ejnye, ejnye!

Meg volt lepve Esze Tamás, szívesnek is akart látszani, tehát megsimogatta kedveskedve a leányt. Horváth Annus megszeppent, ahogy maga előtt látta a kegyetlen hirű embert és bár mosolyogni szeretett volna, összehúzta magát, mint egy didergő madár.

— Horváth Annusnak hívnak... — kezdte akadozva.

Thuróczy közbevágot:

—Rokonom, Tamás bácsi. Nógrádból szaladt hozám. Úgy-e, derék leány?

—Derék leány vagy, húgom — bólintott komolyan az öreg. — De mégsem értem...

S furcsát nézett itt Esze Tamás, mert mintha gyanút fogott volna. Thuróczy Miklós és Horváth Annus fölváltva kezdett beszélni tehát az öregnek, aki érdeklődve figyelt oda minden szavukra. Semmit sem hallgattak el az öreg előtt, csak éppen any-

nyit, hogy tavasz óta az «gyik a vőlegény, a másik a menyasszony.

Esze Tamás eltöprengett maga elé, később hosszasan tekintett ki az ablakon:

— A kisasszonynak tehát rokona Szentiványi alispán úr... A kisasszonyt ennél fogva azonnal vissza fogom kísértetni az alispán úrhoz. Ne ijedjen meg, olyan hibátlanul fog visszakerülni, mint a himestojás. No, mi az?

Horváth Annus ugyanis odaállt Esze Tamás elé s nyugodt-csendesen annyit mondott a rettenetes öregnek:

— Én pedig nem azért jöttem ki, hogy visszamenjek, tehát nem is fogok visszamenni. A katonáinak parancsolhat, de nekem nem! S hogy hagyhatnám most egyedül Thuróczy Miklóst, kedves bátyám — és itt már mosolyogni kezdett az öregre —, mikor a jegyese vagyok Thuróczy Miklósnak...

Erre nyílt csak a szeme Esze Tamásnak. Ránézett a leányra, ránézett a fiúra, káromkodni akart egy igen nagyot, de észrevette, hogy Thuróczy Miklós nem bír szólni egy szót, ahelyett könny csillan meg a szeme sarkában... Esze Tamás meglátta azt a könnycseppet, tehát ahelyett hogy iszonyú káromkodásban tört volna ki, erőt próbált venni magán s összeharapta a száját. De úgy harapta össze, hogy hallatszott a fogai csikorgatása. így telt el néhány súlyos pillanat. Ám ezalatt mégis sikerült legyőznie magát Esze Tamásnak. És ahogy újra megszólalt, csendes, jó ember volt már, csak mintha szemrehányás remegett volna a hangjában:

— S te ezt sohase mondtad nekem, fiam.

Thuróczy helyett azonban a leány vágott vissza az öregnek:

— S kérdezte ezt tőle valaha, kedves bátyám?

— No, ez igaz! — bólíntott Esze Tamás. — Ez igaz...

De amire egyet birt volna fordulni, a kis Horváth Annus ott csüngött már az öregem, átölelte a

nyakát, a fejét pedig odatemette a széles mellére s elsírta magát csöndeskén:

—Köszönöm magának, bátyám...

—Ugyan mit köszöngetsz annyira? — ütődött meg az öreg.

—Hogy ilyen jó szíve van — simult hozzá a leány. — Hogy nem fog elküldeni innét...

—Nono, azt még nem mondtam — mentegetőzött zavartan, de akkor már megsimogatta a leány fejét. — Azért nem bánom, maradj itt. De ha lábraállt az úrfi, neked azonnal vissza kell menned, húgom! Az unokaöccsémét hagyom itt, ő vigyázni fog rátok s ő fog majd átadni az alispán urnák is egyszer. A vőlegényre pedig várni kell még egy kicsit, mert most nekem van szükségem az összes vőlegényekre. No, ne piszmojj már, nem állhatom a rücskölést, mert még azt hinnék, hogy szívem van, pedig azt nem szabad megtudnia senkinek. Úgy bizony. Most pedig — és itt magához emelte a leány könnyektől gyöngyös arcát — csókolj meg, húgom. Nyolc esztendő óta úgyse csókolta meg senki ezt a mocskos pofát. Igenis. Nyolc esztendővel ezelőtt nekem is volt egy ilyen szép kisjányom, de németek törték akkor Tarpára, embertelen dolgot miveltek vele is, az anyjával is és amire én hazatértem, holtan úszott már lefelé a Tiszán mind a kettő. Úgy bizony: megölték magukat. Ilyen lehetett akkor, mint te vagy mostan — sóhajtott egy igen nagyot. — Nekem is van szívem azért, húgom, de azt magamnak sem áru-lom el. No, maradj csak itt. Majd visszavittelek egyszer.

Elengedte a leányt, ki a könnyein át mosolygott reá s taszított egyet gyászszinű süvegén! A régi, a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás volt megint. Kiáltott az udvarba:

— Nyergeljetek!

Visszalépett Thuróczyhoz, talán hogy kezét adjon neki a viszontlátásig. Odakint alkonyodni kezdett, idebent mélységes szünet támadt. De csak két pillanatig tartó. Mert Thuróczy Miklós a csüggedt

kezét szerette volna fölemelni éppen, hogy búcsúzóul odategye az Esze Tamás markába, amikor váratlanul lovasok dübörgése hallatszott a falu felől. De amire fölocsúdtak volna ők hárman, az ismeretlen lovasok bevágattak már az udvarba és akkor ordítani kezdett valaki odakint annyi keserűséggel, hogy átzengett a portán és megremegtek tőle az ablakok; hogy Thuróczy Miklós felnyöszörgött a fájdalomtól, mert erről a kétségbeesett ordításról ráismert azonnal szegény Tokaji Ferkó pajtására. Hej, micsoda kétségbeesés volt a szegény Tokaji Ferkó ordítása! — Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Három nap és három éjszaka kereslek kinlódó fejemmel. Héj, Esze Tamás! Esze Tamás! Tokaj helyén csak füstölgő hamu van már, Kabay tiszteletes urat most töri kerékbe a német, Bajusz Gáspár kapitány Temesvárnak menekült néhány emberével, Bakos Gergely kapitány a gömöri hegyekben bujkál valahol, mert vége, mindennek vége! Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Lángokban áll az egész Hegyalja, Tarczal városa elpusztult a föld színéről s Vadmony herceg a Tiszába fojtott minden öreget, asszonyt és csecsszopókat. S jajgatás és siralom hangzik Patakon, mert az a hitetlen Szalontay megszökött a bitangjaival, a vörös herceg karóba huzattá rabjainkat s garmadába rakatta fiaink, leányaink holttesteit, akik a templomban imádkoztak és akkor fölgyújtatta a templomot is. Az égre kiáltanak fel Tokajban és jajveszékelve sirnak Patakban! Szánandó fejemmel ötvenkét huszárom élén bujkáltam a Bodrogközön, de a mocsarak közt csak megrohant tegnap este az a bitang Szalontay s hajnalig verekedtem vele, amíg ki birtam vergődni e dühös paraszt karmaiból. Nem az ellenség vére szakad rólam, testvérmagyarok vére szakad rólam! Hol vagy, vezér, az Istenért, hol vagy? Mert árulás van itten! Munkács felé szökött meg előlem az a hitehagyott s ellenünk uszítja most a menekülő népet! Árulók vannak közöttünk, vezér! Jaj, hogy számoljak le velük nyomorult állapotunkban!

S elordítván magát a lóhalálban menekülő és testvér-magyar vértől átitatott Tokaji Ferkó kapitány, Esze Tamás szinte megingott a szobában. Csüngő szemöldöke alatt egyszerre csak ijesztő fényben lobbant fel a két szeme, arcának színe elváltozott, alsó ajka pedig remegni kezdett. Vihar tombolt benne, de nem árulta el magát. Megindult az ajtónak s döngő csizmáival kint volt már a tornácban. Hanem ott aztán kiengedte a torkát:

— Nyergeljetek, kurucok! Gábor öcsém, vágts most mindjárt Majos Ferenchez, ott lesz a regéci erdőkben, hogy minden katonájával rohanjon rohanvást Regeieruszká alá! Tyukodi pajtás, nyargalj most azonnal a toronyi hegyekbe, ott lesz Zöld Demeter, meg Buga Jakab, hogy induljanak meg lóhalálban a szalánci erdők felé! Orgoványi szolgám, loholj most íziben a Nagyerdő irányába, hogy holnap estére az Izra-tó mellé várom Nyúzó Mihályt összes legényeivel! A Jesztreb Andris bakkbüzü tótjai közül futva induljon meg valaki Bakos Gergely után s térítse vissza a gömöri kősziklából! Rettentő harag emésztí bensőmet s jaj lesz a németnek, jaj lesz az uraknak, jaj lesz mindenkinek, ha még egyszer megindulok ellenük! A hatalmas Isten adjon minékünk szerencsét hozzá! Nyergeljetek, kurucok, nyergeljetek!

S indu¹ attól lobogó szemeit meghordozván a zilált-haju és véres Tokaji Ferkó kapitányon, intett neki, hogy kövesse. És Esze Tamást követvén, csak befordult a hátulsó házba Tokaji Ferkó kapitány.

Befordult a hátulsó házba, de ahogy meglátta Horváth Annust, meghökkent a küszöbön s karikára nyílt a szeme. Ott ült a leány a Thuróczy ágya végében összekuporodva, két könyökre támasztva a csöpp állát s ijedten nézett fel a züllött külsejű Tokajira. Tokaji Ferkó elámult először, aztán vérhul-i ám ömlött el a csontos képén s még-aztán zavartan lépett oda a leányhoz:

— Kisasszony... Hát maga hogy került ide?

A leányt lenyűgözte valami ösztönös félelem s szótlán mozdulattal mutatott rá az ágyra. Tokaji

Ferkó csak most látta meg Thuróczyt. Odaszaladt hozzá, megölelte:

— Thuróczy pajtás, csakhogy láthatlak még egyszer! Megköszönöm neked most, hogy kihúztál a németek kardja alól, amikor megrohantak Bőcsnél a kutyák. Hej, pajtás, de megsirattalak, mikor holthalálod hírét hozták meg utánam Tokajba! Az Isten adjon nekünk egyetértést és tartson meg bennünket ezután is! És tartsa meg esendő hazánkat. A kisasszonynak pedig — fordult a leányhoz — szeretném megcsókolni, a kis kezét, hogy nem feledkezett meg nagy bajában az ő fölötté vitéz bátyjáról...

Horváth Annus szóltanul adta oda kezét s Tokaji Ferkó lehajolt a leány keze fölé. De akkor már közbemordult Esze Tamás is:

— Nincs most ideje a fecsegésnek — s félkönyökre dült az asztalon. — Állj elém, Tokaji, mert a rakarnazi villongás miatt iszonyú igazságot teszek köztetek, mihelyt markomba kaphatom Szalontayt is, azt a nagyszájú parasztot! S akit hibában érek, az öt ujjammal fogom megfojtani!

Tokaji hebegni próbált, de Esze Tamás ráordított:

— Fogd be a szádat, mert olyan pofot adok, hogy kirepülsz!

Tokaji falfehéren állt meg az öreg előtt.

— Mért hagyta el Tokajt, amikor rettentő parancsot adtam neked?

— Vezér! — kezdte a fiatal kapitány. — Egy nap és két éjszaka tartottam magamat, de úgy szakadtak ránk a tüzes bombák, hogy világos napnál világosabb lett az éjféli, Vadmony herceg katonái pedig olyan fekete tömegekben rohanták meg a kapukat és a falakat, hogy fekete lett tőlük a világos éjszaka. Úgy verekedtünk, mint a sátánok, de nyolcszázötven emberemből csak ötvenketiővel birtam kiszökni a Tiszán keresztül! Az utolsó lábíg verekedve halt meg a többi, csupán Kabay Márton tiszteletest hurcolták élő állapotban a vörös Vadmony elé, de azért az ő fejéből is ömlött a vér. A herceg akkor

előhozatta a kínzókereket, hogy azon töreti össze a csontjait, de a tiszteletes úr csak mosolygott rá s mosolyogva mondta a szívtelen generálisnak: *dulce est pro patria mori...*

Itt már elakadt Tokaji Ferkó és könnyek csillogtak a szemében. És Esze Tamás nem nézett fel többet:

—Hát Patakkal mi történt?

—Vezér — folytatta könnyezve a fiatal kapitány —, két napot és két éjszakát bujkáltam már a Bodroghöz mocsaraiban, hogy hírt adhassak neked Patak nagy szorultságáról, de nem bírtam átszökni a hegyek felé, mert az utak, a gázlók mindenütt tele voltak már németekkel. S azalatt folyt Patak várának vívása és olyan ágyukkal lödözte a vörös Vadmony, hogy a recsegő bombáktól jobbra-balra dültek el a falak. Mi pedig ott szorongtunk az ingoványok között, mint féreg a fában s nem mehattunk a Szalontay segítségére s neked se bírtunk üzeni, vezér! De odabent keményen tartották magukat. Hogy verekedtek, Szent Isten! Két délután kétszer törtek ki a síkságra, csúnya mészárlást tettek a Vadmony embereiben, ám a herceg mindig visszanyomta őket. Olyan kiáltozással volt telve a levegő, hogy meghallottuk a mocsarakban és sirni szerettünk volna a tehetetlenség miatt. Halott kurucok feküdtek a vár előtti mezőn, a megmaradt élők pedig mind a kétszer eszüket veszve futottak vissza a kapukon. Harmadnap alkonyatkor aztán kiszökött Szalontay a várból, csak valami háromszáz embert vitt magával, a többi visszahagyta a szorultságban s e szerencsétleneket az utolsó lábíg halombaöldöste a vörös herceg. Szomatorig hallatszott el fülettépő jajgatásuk. A mocsarakban még akkor este ránbukkant Szalontay s ellenünk uszította a baltásokat. — Itt vannak — kiabálta mindig —, itt vannak az árulók, akik öt pajtásunkat húzták fel Rakamaznál, számoljunk le velük, testvérek! — És megrohantak bennünket. Ők háromszázan voltak, mink ötvenhármán összesen. És úgy fojtogattuk egymást a térdigérő sárban, hogy

jajgatni szerettem volna szörnyű szégyenemben, de ahányszor meghallottam annak a gyalázkodó parasztnak uszítását, a düh megkétszerezte kétségbeesésünket. Éjfélre aztán szétvertük a nyomorultakat, ők pedig szétverték bennünket. Mi a szalánci hegyeknek szöktünk el, hogy kisírijam magamat neked, vezér, az a mocskosszáju pedig Munkács felé kezdett futni valami kétszáz káromkodó kanással, de még akkor is fenyegetőzött utánam: »Megállj, te kutya, kitekerem még a nyakadat!«

Itt megállt Tokaji Ferkó kapitány, egyet fujt könnyei pedig sebesen kezdtek hulldogálni. Esze Tamás szélesen eldőlve nézett maga elé s arcának színe olyanra változott ekkor, mintha hamuval hintették volna meg. Tokaji Ferkó sóhajtott, úgy folytatta:

— De nagyobb bajok is következnek reánk, vezér! Kisasszony — fordult egyszerre Horváth Annushoz —, menjen ki most az elsőházba, mert ilyen dolgokat nem jó végighallgatni egy ifjú leányszónak.

Horváth Annus szó nélkül föllált és kiment. Tokaji Ferkó másodszor is sóhajtott:

— Ma reggel óta tűzben állnak az összes falvak s ha kinéznél az udvarról, vezér, a hegyek háta mögül nagy füstoszlopot fogsz látni Gálszécstől Szerencsig s Mikóházától Ungvárig. A dühöngő németek rávetették magukat az otthonszorult védtelen népre, az öregeket csalánban forgatják meg csupaszon, tűzbe hányják a csecsszopókat s az asszonyokról meg leányszókról letépdesik a ruhát. És röhögve biztatják őket: »Kell még nektek Esze Tamás?« — Ébredj, vezér, ébredj! Egyetlen jajkiáltás ma egész Felső-Magyarország s két nap óta rettentő síralmak között Esze Tamást átkozza már mindenki. Megállj, vezér, nem jutottam még a végire! Tegnap este tájban parancs érkezett a szavojai hercegtől, hogy a zentai tábor felé siessen Vadmony herceg minden katonája, de azonnal, mert nagy csatára készülnek odalent a hatalmas török ellen. S a török tábor előtt iszonyú hadak élén rohan a németek elibe maga Thököli király. A bécsi császár erre erős parancsot küldött a

vármegyékre, hogy Esze Tamás kiirtására üljön lóra a hét tiszaháti vármegye. Hallgass meg, vezér, az Istenért, hallgass meg! Ma reggel óta fegyverkezni kezdenek ránk a hét vármegye urai összes szolgálataikkal együtt és ha nem sietünk, egy hét múlva a nyakunkon lesznek. Nyergelnek immár a Lónyayak, a Forgáchok, a Sennyeyek, a Szirmayak, a Klobusitzkyak, a Dókusok, a Szentiványiak, a Bernáthok, hadba szólítják minden emberüket, bűnbocsánatot hirdetnek a fölkelők számára s ötezer tallért tűztek a fejedre, vezér! Ketté akarnak szakítani bennünket, hogy külön-külön szörnyű bosszút álljanak rajtunk. Ébredj, vezér, ébredj! Mert ha ránkjönnek egyszer, legyilkolnak minden kurtanemest és minden parasztot. Az urak és a parasztok csatája lesz az s olyan csatát nem látott még a világ! Düh égeti a grófokat s közlük a legdühösebb, a méregtől jajgató Bercsényi Miklós vezeti ellenünk a vármegyéket. Csapjunk le rájuk idejébe és öljük meg őket, vezér! Ne legyen irgalom a németek cinkosainak!

Itt megállt Tokaji Ferkó s lihegve lélegzett. Esze Tamás pedig szélesen eldűlve, moccanás nélkül nézett maga elé s arcának színe egészen fekete volt már. Odakint ereszkedni kezdett az est szürkülete, idebent halálos csönd feküdt a szobára. Esze Tamás még egyre mozdulatlanul nézett maga elé.

Tokaji Ferkó törte meg elsőnek a csöndet:

— Nem tudni, mi következik reánk, a kisasszonyt tehát vissza kell vinnünk innét.

— A kisasszony — szólalt meg most Esze Tamás, de olyan elváltozott hangon, mintha álmában dörögött volna —, a kisasszony itt marad, amig lábra nem áll Thuróczy Miklós. Itt fog maradni, megígértem neki, mert az árulók sokasága között ez a leány maradt meg utolsónak, akinek hűséges szíve van. Itt lesznek ők ketten, de nem Gábor öcsémet hagyom vissza, hanem te magad fogsz vigyázni rájuk, Tokaji Ferkó. S ha lóra bír majd ülni Thuróczy Miklós öcsém, a te gondod lesz, hogy a leányt sértetlenül juttasd vissza Szentiványiékhoz, Thuróczy Mik-

lóst pedig te magad fogod elkísérni hozzám. Regetuszká táján fogtok megtalálni.

— Értem, vezér — mondta rá halkán Tokaji Ferkó. Thuróczy Miklós azonban nem felelt rá semmit. Lélegzett és moccanás nélkül nyúlt el az ágyban.

Nagy csönd állt be.

De a csöndön át hirtelen lónyerítés hallatszott az udvar felől. És erre a nyerítésre kábult álmából egyszerre magához tért Esze Tamás is. Fölugrott az asztal mellől, rácsapott háromtenyényi kardjára, döngő csizmáival végigment a szobán, bevágta maga után az ajtót, hogy csörömpölni kezdett tőle a ház s gyászszínű süvegében megállván a tornácon, kieresztette szilaj torkát és ordítani kezdett olyan veszett bánattal, hogy odabent egyszerre sírásra csuklott le a feje a két fiatal kapitánynak. Hej, micsoda ordítás volt az Esze Tamás ordítása!

— Nyergeljetek, kurucok, nyergeljetek! Az urak jönnek reánk piszkos szolganépeikkel, de igaz hitemre fogadom tinéktek, hogy a csizmám sarkával fogom széttaposni hitvány fejeiket! Fúj, hogy utálom a németet, hiszen tudjátok, fiaim! De köpni szeretnék, mikor a nevük kerül számra e saját hazájukat eladó uri lancknehteknek! Nyergeljetek, kurucok, nyergeljetek! Jövendő héten teméntelen hadaim élén ki fogok törni a hegyekből és úgy szétszórom őket, mint a pelyvát, akit pedig utóíérnek közülük hatalmas kezeim, a tulajdon markaimmal fojtom beléjük a lelket! Utolsó csatájára készül immár vén nagyapátok! A hatalmas Isten adjon szerencsét minékünk! Lóra, kurucok, lóra!

Iszonyú torka átdörgött a völgyön, megcsapta az erdőket és a hegyek oldalait s visszaverődván, tízszerez visszhanggal hömpölygött visszafelé a mezőn s megzörgette a falvak ablakait. A hegyeken tul pedig, kelet felé, ijesztő füsttenger látszott az égen. Fekete volt ez a füsttenger, de véres színbe borult az áldozó nap sugaraiban.

És a Radóczky-kúria udvarán rávetette magát

ekkor rengőfarú kancájának széles hátára Esze Tamás. És akkor elvágattak észak felé, Szalánc irányának, olyan dübörgéssel, mint amikor felhők szakadnak le az égből. Félóra múlva elhalt lovaiknak csattogása s szelid béke pihent le a pusztafalusi völgybe.

Este volt már, mikor a homályos szobába vissza mert lopódzni Horváth Annus. Lábujjhegyen odament az ágyhoz, letérdelt az ágynál s hideg arcát odaszorítván a Thuróczy Miklós égő arcához, susogva biztatgatta:

— Én vagyok itt, Miklós és soha nem foglak elhagyni többet. Csak ne ijedj meg, kihallgattam mindent és ha elvisz is magával Tokaji Ferkó, ne félj, meg foglak menteni, ha a két kezemmel kell is kikaparnom téged. Elmegyek magához Bercsényihez és térdre fogok esni előtte. De ne mukkanj egy szót, mert az udvaron járkál az a féleszű Tokaji és ne felejtse el, hogy nálánál nagyobb ellenséged nincs a világon. Csak bizzál meg bennem s engedelmeskedj neki. Én is engedelmeskedni fogok minden szavának. Istenem — és itt már pityeregni kezdett s égő könnyei megáztatták a fiu arcát —, Istenem, de rossz vége lesz ennek a szegény Esze Tamásnak!

Thuróczy Miklós egyetlen szóval sem felelt Horváth Annusnak, mert maga is az Esze Tamás sanyarú állapotján jártatta gyötrő gondolatait. Pedig kár volt már előre sajnálkozni a nagyhírű öreg sorsa fölött. Mert Esze Tamás oly riasztó sietséggel készülődött azalatt, mintha magát az eget akarta volna megkísérteni.

És ha ezekben a napokban a legényei dombok vagy a lasztóci dombok tetejéről ráért volna valaki, hogy szemmeltartsa a szalánci erdőket meg a Dargó-hegy tetejét, észrevette volna, hogy napok óta szüntelenül borzonganak a szalánci erdők meg a Dargó-hegy fái. Mint amikor váratlan vihar szánt végig a rengeteg hátán s olyankor hajlongani kezdenek a háromszázestendő bükkfák koronái, a színük pedig szakadatlanul változtatja egymást. így hajlongtak és kergették most is a színeket az erdők, de nem a nyár-

végi vihar játéka volt ez. Az erdőkben és bozótokban vágató kurucok ezreitől remegtek meg a bükkfák és kezdtek hajladozni a sűrű cserjék. Mert az Esze Tamás utolsó üzenetére úgy özönlöttek mindenfelől, mint a felhők földi árnyékai, mindig észak felé, mindig a szalánci erdők legközepének. S ott, Regereruszka és Szalánc között várta őket a kegyetlen és nagy erejű Esze Tamás, hogy egy ködös virradatkor kitörjön a hegyek közül s megindulván az urak ellen, megvívja velük legnagyobb csatáját.

HETEDIK ÉNEK

ESZE TAMÁS

FÉKTELEN HARAGRA GERJED.

Azalatt pedig sárgulni kezdett a szalánci erdő.

Ezalatt pedig gyűltek-gyülekeztek hét vármegye nagyurai teméntelen szolgahadaikkal. Elálltak az abauji kijárókat, fegyveres népeik ott táboroztak már a középzempléni hervadó síkságon, az ungi kastélyok is egyre ontották a fényes daliákat. Kassa felől viszont a vén Nigrelli generális csapatai tartották szemmel a Dargó nyugati hátát.

De Esze Tamás cseppet se ijedt meg tőlük. Sőt most, amikor tapasztalnia kellett a németek rut ármányát, amikor magyarokat ültettek lóra magyarok ellen, mély keserűség szállta meg szívét a varjuszárnybajszu ezredesnek. De nem kesergett sokáig, ahelyett egy nagyot csapott hétpántos kardjára:

— Nem baj, katonák! Az urak a bécsi császárt szolgálják piszkos szolganépeikkel, hogy kiirtsanak bennünket a föld színéről. Mindenki meg fog halni ezért, aki a császárral szövetkezett, mert ne felejtsetek el, katonák, hogy e nagy világon csak mi maradtunk meg már az egyetlen magyaroknak. Haljanak meg hát az urak is! Haljanak meg összes zsoldosaik! Velem jösztek-é, katonák?

— Veled megyünk, öreg! — kiáltották egytől-egyig a vezérek.

És Esze Tamás e naptól fogva nagy sietséggel kezdett készülödni utolsó csatájához, mert a vármegyék lovasai is úgy szaporodtak köröskörül, mintha a föld alól bújtak volna elő. De jöttek, egyre jöttek az Esze Tamás keserű legényei is a világ minden irányából.

Jöttek lyukas gubáikban a Verhovina rusnyákjai, cserjéken és bozótokon át lopództak el idáig a fátrai tótok, szaporodtak, mindig szaporodtak a nagyerdei kanászok, tele volt már a szalánci rengeteg a Szernyemocsarak meg a bodrogekői lápok szegénylegényeivel s megjelentek újra Esze Tamás leghivebb testőrei, a beregi talpasok. S jól tudta a kegyetlen és nagy erejű öreg, hogy közeledik immár az utolsó óra, amely vagy jószerencsét, vagy irtóztató pusztulást fog jelenteni a szalánci hegyekbe szorult lázadó magyarokra. Kiadta tehát kemény parancsait, hogy kapjon lóra minden kuruc és szüntelenül háborgassa az ellenséget, amíg ő maga személyesen fog rájukrontani az erdőkből. És Esze Tamás parancsai nyomán kiújultak másodszor is a csaták, amelyekből annyi gyász és keserűség szakadt az egész Felső-Magyarországra, hogy az inségbe taszított nép még félszáz esztendő múlva is átkok közt emlegette az Esze Tamás nevét, ahelyett hogy áldást mondott volna siratatlan emlékére. Kiújultak másodszor is a csaták, amelyekben nem volt kegyelem egyik félnek se, hiszen magyar harcolt itt a magyar ellen. Hanem ezek csaták voltak! Micsoda szerencsétlenségnek kellett tehát elkövetkeznie, ha egyszer majd Esze Tamás is fölveti magát szélesfaru kancájára s bus haragjában személyesen indul meg, hogy lova alá teperjen mindenkit, aki szembe mert fordulni rettenetes haragjával! Csaták voltak ezek, micsoda csaták! Buga Jakab egyik hétfői hajnalban valami kéiszáztiz bojnyik élén csak Gönc irányának lopódzott ki az erdőkből s Gönc városka házaiban halálra-csapott tizenkét nemes urat. Zöld Demeter és csüngőhaju mezítlábasai alkonyattájban csak kitortek az Ondava-lapályra s fölgyűjtván az összes kastélyokat meg udvarházakat, csúfot űztek az urak otthonhagyott feleségeivel és leányaival s végigfosztogatván az Ondava síkját, teméntelen zsákmánnyal vágattak vissza a hegyek közé. Nyúzó Mihály és angyalai Ujhely tájékát tartották ezalatt szakadatlan rémületben, az a lator, tökéletlen, országpusztító és eretnek Majos Ferenc, huszonhét esztendőt bujdosott szegény rezes-

orrú gyalogsági kapitány pedig csak kiszáguldott a Hernád felső tájékára és mialatt Nigrelli katonái hanyatthomlok menekültek előle Kassa várába, Majos Ferenc megrohanta a várat is. És mikor az őrség közékük ágyúzott, Majos Ferenc csak lecsúszott lova hátáról, beugrott a vár egyik külső sáncába és mialatt ágyúgolyók csapkodtak körülötte, Majos Ferenc butykost kapott a jobbkezebe, először fenékig itta a németek vesztére és akkor messzire hajítván el a csutorát, elröhögte magát csúfolódva és Kassa várának sáncárkában, a körülcsapkodó ágyú tekék zenéjére, röhögő gúnnnyal kezdte eldobogni a vad hajdutáncot, hogy az egész őrségnek elállt a lélegzete ennyi vakmerőség előtt.

És köröskörül, az erdőkön és hegyeken tul fölcsattogtak újra a Thököli király rongyos Máriás-zászlói s Esze Tamás nevének rémületével volt tele ismét a Tiszahát és a Verhovina tájéka. És mialatt a hegyekből itt is, ott is ki-kitört a féktelen magyar düh, a lóra-ült nemesség visszafojtott ingerültséggel nyergelt, mindig nyergelt a megveszett lázadók ellen. Esze Tamás pedig, valahányszor hirt kapott az urak kegyetlen fenyegetéseiről, egy nagyot nevetett:

— Jól van, katonák! Egészen a kedvem szerint van minden!

S a vezérek olyat nevettek ilyenkor, hogy jókedvű nevetésüktől széles visszhangot vert a szalánci erdő.

Pedig Esze Tamás itt már elszámította magát s ezért következett el siralmas veszte. Mert az erdőkön kívül szorult nép, mely az újhelyi vásár napjaiban az ő nevével indult még meghalni, most már egyetlen nagy jajgatásban siratta gyászos állapotát Kassától Munkácsig. Űszök és pernye alatt hevert a legtöbb falu, az öldöklő németek a paraszt feje alól húzták ki az utolsó gyékényt s boldog lehetett, ki a mezítelen életével menekülhetett meg valahogy. Haju-kat tépték a szerencsétlen hajadonok s feleségek és anyák két hónap óta tébolyult szemmel futkostak fel és alá a Bodrog meg a Tisza partjain s keserves zoko-

gással bolyongtak apró gyermekeik után, akiket Vadmony herceg dán, német és vallon katonái százával hajigáltak a vizek közepébe. S ó jaj, amiatt a lelketlen Esze Tamás miatt következett el ez az utolsó ítélet! Dánok, németek és vallonok hiszen eltakarodtak aztán, de a jajgatás csak nem szűnt meg Kassától Munkácsig. Mert most az urak kezdtek fegyverkezni s Kassától Munkácsig éjszakánként újból égni kezdtek falvak és majorságok, de a németek helyett most már Esze Tamás gyűjtogatott s a parasztokkal együtt most már hajukat tépve kezdtek jajgatni uri-anyák és kisasszonyok is. A szomorú és elkeseredett urak, kiknek legeien a magábói-kikeit Bercsényi Miklós toporzékolt a lovával, könnyörülő szívvel hajoltak le a néphez:

— Lássátok, ezt is Esze Tamásnak fogjátok megköszönni!

S a sanyargatott és könnyen hajló nép másodszor is fölajajgatott:

— Az Isten verje meg Esze Tamást!

Esze Tamás az erdők sűrűjében készülődött ezalatt, ám fülébe jutott azért az ő népének átka s először megrendült egész belsejében. De aztán oda-csapott gubancos fejéhez, vértől dagadt ki az arca, a nyakerei meg csaknem szétpattantak az indulattól:

— Hát a szegénységet is ellenem uszítják, amelyért tizenegy nyomorult esztendőmet pazaroltam el! Lóra, kurucok, lóra, mert iszonyú harag emésztí belső-részeimet! Urak, urak, megálljatok! Fúj, hogy reszketek minden tagomban, ha csak a nevét is kell számra venni e bélpoklosoknak! A jövő héten rajtuk-ütök teméntelen hadaimmal s holttesteiket a dögmadarak fogják megenni a mezőkön! Nyergeljete, kurucok, nyergeljete!

És erre az ijesztő ordításra nyergelni kezdtek az Esze Tamás kurucai. De nyergelni kezdtek az urak is.

Azalatt pedig bágyadtan csillogott az őszutói nap s hullatni kezdték levelüket a szalánci erdő fái...

Ó, ezek között a fák között néhány esztendővel ezelőtt, elszállt ifjonti-koromban, ott andalogtam nem

egyszer magam is! A magános kupon álmodozó szalánci vár romfalainak árnyékában, a Dargóhegy sötét bükkfái alatt és az Izra nevű tengerszem partjain bus merengéssel kerestem olyankor az Esze Tamás lábanyomát! Mert nagyon megfeledkezett mindenki az öreg ezredestől. Most aztán, hogy elveszett számunkra a szalánci erdő, hogy nem hallhatjuk többé a Dargó fainak titokzatos zúgását és hogy három esztendő óta csak álmainkban kereshetnek fel immár az Izra-tó szélbensuhogó páfrányai — most keserű búval emlékezem imé Esze Tamásról. Mert ma már nincs senki a hazában, talán csak a költő, aki hosszú éjszakákon át próbálja költögetni a halottszáju talpasok emlékét. És kétségben van a költő, nem végez-e fölösleges munkát, amikor szerény bánattal ébresztgeti e mindenkitől megvetett, éhenkórász bujdosókat? Akad-e még valaki, aki fölriad a szegény Íródeák szavára? Keserű lehetne rá a felelet. Hiszen megromlott végleg a Kis-Magyarország egyik fele, elaludt végleg a Kis-Magyarország másik fele és maholnap nem lesz már magyar, aki fülébe venné az éjszakai sikoltozást:

— Emberek, halljátok meg és esetek kétségbe, hogy harmadszor hullatja már leveleit reménytelenül a kassai meg a szalánci erdő!

Így hulldogáltak akkor is a levelek. Októberi délután volt, tompa verőfényben fürdött a tájék s a gazdátlan mezők fölött messzire csillogott az ökörnál. És a szalánci erdő egyik szegletéből ezt a verőfényben úszó tájéket meg a csillogó pókhálókat szemlélgette már jóideje Thuróczy Miklós kapitány meg Tokaji Ferkó kapitány.

Lóháton ültek mind a ketten s hosszú idő óta nem szóltak egymáshoz egy szót. Mindegyik a gyötrő gondolataival volt elfoglalva. Thuróczy Miklósnak piros esik vonult át a félhomlokán, kísértő emléke a gyászos bocsi csatának, az arca sápadt volt még s csak lehajtotta a fejét. A zilálthaju Tokaji Ferkó pedig nyugtalanul szimatolt ezalatt s vad indulat lobogott a szemében. Éi káröröm vonaglott el a szájaszélén, ahogy megszólalt:

—Látod, pajtás, hogy mégis csak ránkjöttek urak és papok! Hogy veszne mind a pokol fenekére!

—Mink is hibásak vagyunk benne — felelt csöndesen Thuróczy.

Tokaji Ferkó hátravetette szélescsontú arcát:

— Félrebeszélisz! De hát mindig mondtam én, hogy e nyomorult emberek a császár cinkosai! Pajtás, pajtás, ha rájukmegyünk egyszer! Hejj! — és dühre torzult el az arca.

Thuróczy Miklós megfordította lova fejét s elindult az erdőszélen, hogy megtekintse a vigyázó strázsákat. Tokaji Ferkó az oldalán ügetett. Már csöndesebb volt:

—És te mit fogsz csinálni, pajtás?

—Én, pajtás? — s akaratlan sóhaj szakadt ki belőle. — Én a mai éjszakán meg akarom látogatni az édesanyámat. Orgoványi András szolgám tegnapelőtt kiszökött a falunkba és ma reggel azzal jött vissza hozzám, hogy haláloságyán van szegény. Még ma este megkérem az öreget, hogy eressen el. Csak egy éjszakára eressen el!

Halk szomorúsággal mondta mindezt, mintha magához beszélt volna. De Tokaji Ferkónak egyszerre tágranyilt a szeme attól, amit most hallott. Mégis uralkodott magán s tettetett közönnnyel mondta rá:

—Nem jó hír, pajtás. Hát az édesanyád odahaza van már?

—Odahaza van — mondta egykedvűen Thuróczy s maga elé nézett.

Így kocogtak darabkát. Tokaji Ferkó ijesztően kezdett mosolyogni s később annyit kérdezett:

— Az az Annus nevű rokonod Ujhelyben van még?

S édes emlékek szálltak a szegény Tokaji Ferkó szívére, amikor ezt kérdezte ...

— Már hazavitték Nógrádba — mondta Thuróczy Miklós. — Nem tudom biztosan. Nekem így beszélt a szolgám...

Tokaji Ferkó ismét félremosolygott. De volt még némi kérdeznivalója:

—És ha el találsz menni ma este, hajnalra gondolod, hogy visszakerülsz, pajtás?

—Hallod-é, Tokaji Ferkó! — kiáltott fel egyszerre Thuróczy s itt már visszafogta a kantárt és úgy nézett szembe Tokaji Ferkóval. — Hallod-é, Tokaji Ferkó, azt mondom én teneked, és ezt jól jegyezd meg magadnak, hogy hitvány ember az, aki esküjét meg nem tartja! Azt hiszed, nem vettem észre, hogy szünetlenül a sarkamban vagy?! Szegyeid magad, pajtás és jól jegyezd meg másodszor is, hogyha reggelre nem kerülnék vissza, akkor én már halott vagyok!

Tokaji Ferkó zavartan nézett Thuróczy szeme közé. Aztán odanyújtotta neki a kezét:

— Bocsáss meg, pajtás, soha nem kételkedtem tebenned. De lásd, annyira kell ma vigyáznunk egymásra. Értsd meg: egymásra! Énnkem terád, teneked Majos Ferencre, Majos Ferencnek énrám! Egy-másba se bízhatunk már maholnap. Lásd, itt is, ott is eltűnnek az emberek: árulók kezei dolgoznak közöttünk. De jaj lesz nekik! Jaj lesz annak a hitetlen Szalontaynak is!

Thuróczy Miklós nem haragudott már Tokaji Ferkó pajtására. Mert tudta, hogy Tokaji Ferkó igaz katonája az elhagyott ügynök. Ahelyett kíváncsi lett:

— Hát Szalontay egyre késik még?

Tokaji fölnevetett keserűen:

— Késik? Nem is akar visszajönni! Először azt izentgette és azzal áztatgatott, hogy beszorult a toronyi erdőkbe s nem tudja magát keresztülvágni az ellenségén. De ha rámegyünk egyszer az urakra, Esze Tamás csak rohanja meg őket elülről, ő majd hátulról fog közéjük vágni, úgy segítse őtet az Isten! A gézen-gúz! Olvasd, itt az áruló levél, amelyet tegnapelőtt küldött át az Ujhelyben szállásoló Bercsényi Miklósnak. Jaj, az a piszkos paraszt, a két öklömmel fojtom meg, ahol találom!

Thuróczy átvette a levelet s mély bánattal csóváltgatta hozzá a fejét, mert Szalontay György, az izgága végárdói bíró, aki két hónap óta a toronyi erdőkben

bujkált valami háromszáz emberével, de két hónap óta nem mert a szeme elé kerülni Esze Tamásnak — valóban levelet küldött a lóra-ült urak generálisának, a mindig bosszús Bercsényi Miklósnak. — »Mink ugyanis szavahihető emberektől vettük tudomásul — irta e levelében Szalontay —, hogy Lipót császárnak az egész keresztyén világ, de különösképpen Magyarország úgy örvend, mint a nap ragyogó sugarainak. Mink nem a német katonák miatt rebelláltunk, sőt megvalljuk kész akarattal, hogy a császár vitézei csupán megszabott porciójukat kérték a magyaroktól és még áztat sem kapták meg. Henyélő szívvel kártévő gondolatokat mink sohase fungáltunk az ő Felsége szentséges személye ellenében...«

Thuróczy Miklós visszaadta a levelet:

—Borzasztó... Mit csináljunk most e szerencsétlennel?

—Mit csináljunk? — nevetett fel Tokaji. — Holnap karóbahuzzuk a bitangot. A mai éjszakán száz-harminc lovassal átbújok az ellanségen, a toronyi erdők közt kikutatom azt a hitványát, odakötözöm a lovam farkához s úgy hozom majd az öreg elé. Halál az árulókra, Thuróczy pajtás! — kiáltott fel könnyes keserűségében.

—Halál az árulóra, Tokaji pajtás... — mondta rá csöndesen Thuróczy Miklós.

Esteledett már. A Vihorlát felől őszi ködök kezdtek aláereszkedni, mire befordultak a Dargó-hegynek hajló Kapoveny-szakadékba. Lovaik lába tompán dobogott a hervadt leveleken s ők ketten szótlan dobogással igyekeztek az Esze Tamás erdei tanyája felé.

Ekkor csak szürkülni kezdett még. De vaksötét-ség borult már erdőkre és hegyekre, amikor Tokaji Ferkó kapitány teljes fegyverzetben benyitott az Esze Tamás szállására. Ott ült az ezredes a Kapoveny-szakadék egy félignyiított barlangjában, egész egyedül. Lámpás füstölgött az összetákoltt lócán, e lóca végében könyökölt az öreg s rút gondokban kinlódó fejét leeresztette a félkarjára.

Tokaji Ferkó merevre húzódott ki az ezredes előtt.

Csönd, félelmetes csönd feküdt a Kapoveny-szakadék fölött, csak az őszi csillagok tündököltek hideg fényben. De e félelmes csöndességen túl, napijáróföldre, dühösen lappangó lázadókkal volíak tele cserjék, bozótok és sziklaüregek, akik csak az utolsó intést várták, hogy szó nélkül meghaljanak az Esze Tamás parancsára.

Tokaji Ferkó megmozdult:

— Készen vagyok, vezér ...

A váratlan hangra Esze Tamás is megemelte bozontos fejét. De milyen volt ezen az éjszakán Esze Tamás, könyörülő Isten! Szemeinek két ablaka tétován csillant meg szemeinek két bolthajtása alatt, mintha földöntúli álomból próbált volna fölrévlőni az öreg, mély bánattól csüngött alá varjuszárnyhoz hasonlatos bajusza s toronysüvege lecsúszott a homlokába. Olyan volt ezen az éjszakán Esze Tamás, mint egy félig-szunyókáló medve. S eszébe-vevén Tokaji Ferkó kapitányt, fáradt-rekedten így szólította meg:

— Jól van, Ferkó öcsém, tebenned kedvemet találom még. Indulj mindjárt, virradatra idehozd nékem azt a szemtelen Szalontayt. Rettentő bosszúm várja a nyomorultat. Rut gondolatok gyötörnek, Ferkó öcsém, mert árulások hire jön hozzám mindenfelől. Leszámolok mindenkivel, de nagyon kell sietni, mert ellenünk fordult az egész világ. Ma délután vettem hirt, hogy Zenta alatt még az elfolyt hónapban szétverték a törököt, Thököli király is alig birt kivergődni a német ebek karmaibul s e német ebek most ellenünk igyekeznek a Duna felől. Köröskörül pedig az urak leskelődnek ránk. Sietni kell, Ferkó öcsém, nagyon kell most sietni. Indulj meg hát s virradatra itt légy nekem azzal a kártékony bitanggal. Rettentő igazságot fogok szolgáltatni holnap reggelre.

Ilyen nagy szomorúsággal beszélt ezen az éjszakán Esze Tamás, mert érezni kezdte, hogy közeledik immár az ő sajnálnivaló vége is. Tokaji Ferkó kapitány pedig végighallgatván a kegyetlen és nagyerejű Esze Tamást, így szólt hozzá:

— Hát Thuróczy pajtásom hová tűnt el, vezér?

— Hazaeresztettem — dörmögte kelletlenül az öreg s vén fejét visszaengedte csontos tenyerébe. — Hazaengedtem, mert halálos ágyán van az édesanyja... Kedves fiam ő énnekem, sose csalódtam benne.

De itt már fölkiáltott Tokaji Ferkó.

— Ne higgy neki, ezredes, az Istenért, ne higgy! Thuróczy Miklós kapitánynak két egész hónap óta Nógrád megyében van az édesanyja! Becsaptak vezér, becsaptak! Olyan árulás történt itt, amilyen még nem történt sose! Ébredj, vezér, az Istenért, ébredj!

Szegény Tokaji Ferkó keserves jajgatására felzörrent a lócáról Esze Tamás is. Felzörrent és kari-kára nyiltak ijesztően forgó szemei:

—Miket fecsegsz itt össze? Hogy Thuróczy Miklós is elárult volna engemet? Hiszen a kezét adta, hogy virradatra itt lesz ...

—Vezér! Vezér! — jajgatott fel Tokaji Ferkó. — Napok óta vigyáztattam már Thuróczy Miklós pajtást és megtudtam, hogy szüntelen üzeneteket küldözget neki az a Pusztafaluban járt leányrokona...

Esze Tamás nagyot nézett:

— A jegyese, öcsém! A jegyese!

De erre már szegény Tokaji Ferkó nézett még nagyobb, aztán följajgatott harmadszor is, de a fájdalomtól most már úgy szakadtak a könnyei, hogy még legnagyobb ellensége is megsajnálta volna szegény Tokaji Ferkót, Esze Tamás ügyének holtig-hüségese katonáját:

— A jegyese!? Akkor meg éppen nem látjuk többet Thuróczy Miklós pajtást! Jaj, az a kis szoknya, hogy túljárt az eszemen! Ellopta tőlünk, vezér, ellopta! De nyomban indulok s reggelre itt leszek azzal a piszkos paraszttal és ha reggelre nem jönne vissza magától Thuróczy pajtás, őt is magammal hozom, de a lovam farkához kötve! Megmondtam neki, vezér, hogyha egyszer el tudná hajítani magától az Esze Tamás kardját, ezzel a kardommal fogom őt megölni! Meg fogom ölni, vezér, meg fogom ölni! —

s keserves zokogásba fűlt el a hangja szegény Tokaji Ferkónak.

Nagy szünet támadt erre a Kapoveny-szakadék barlangjában, csak a Tokaji Ferkó könnyei hulldogáltak szüntelenül. Esze Tamás sokáig nézett maga elé, de egyszer mégis megszólalt. A régi, a nagy-erejű és kegyetlen Esze Tamás volt már újra:

— Rosszul beszéltél, Ferkó öcsém, mert Thuróczy Miklós sohasem fog elhagyni engemet. De most már indulj, mert jön az éjfél. Mégis jól teszed talán, ha őt is szemmel tartod ezen az éjszakán, a faluja úgyszólván közbeesik a toronyi erdőknek. Nem hiszem el, sohase hiszem el — s kedvetlenül rázogatta hozzá őszülő haját. — Indulj azonnal! Az Isten adjon minékünk sok szerencsét!

S kedvetlenül rázogatta tovább is a fejét, Tokaji Ferkó pedig eltűnt az éjszakában. És az éjszakában nemsokára távoli dobogás hallatszott, mintha legalább százharminc sötét lovas vágatott volna neki valahol a sötétségnek. A könnyesarcu Tokaji Ferkó dobogott ottan százharminc huszárja élén, hogy kézrekaparintsa virradatig a pizskos Szalontay Györgyöt és hogy a Horváth Annus karjai közül kiszabadítsa mégegyszer és utoljára szegény Thuróczy Miklós pajtását. Aztán elhalt a lovak dobogása, nagy hallgatásba burkolózott a sötétség, csak a csillagok sziporkáztak hideg fényben.

S nem volt még éjfél se és Tokaji Ferkó kapitány sötét csapatával ott húzódott már el az újhelyi országút mentében. Balról idáig-rémlett a toronyi erdő, az újhelyi országúton pedig magános hintó görgött-görgött sebtiben, valami tizenhat Bercsényi-huszár kocogott a hintó mögött s bent a hintóban ott szótlanzkodott ezalatt Thuróczy Miklós kapitány. S messze-messze a hintó hátában egyre gyakrabban kezdett sóhajtozni szegény Tokaji Ferkó:

— Miklós, pajtás, *ezt* még én sem hittem volna terólad...

...Mert Thuróczy Miklós csakugyan elvergődött valahogy a falujáig s mögötte kitartóan bukdácsolt

Orgoványi András. De csak akkor nézett először furcsát, mikor a vaksötétben befordult a portájukra. Mert üres volt a régi ház, sötét volt a nagyudvar meg az istálló, de amire körülnézett volna, váratlanul egy sereg lovas fogta körül őket. És Thuróczy Miklós a kardjához kapott azonnal, de akkor halkán odaszólt a lovasok vezetője:

— Csendesedjen, úrfi, mert békés szándékkal vagyunk itten.

A nagy Bercsényi Miklós huszáraiból való volt ez a tizenhat lovas. A meglepett Thuróczyt meg a nagyokat sóhajtozó Orgoványi Andrást mély csendben az istálló mögé vezették el. Ott az istálló mögött fedeles hintó várta őket. És Thuróczy Miklós amire fölocsudott volna, már bent ült a hintóban és a sötétben egyszerre csak érezte, hogy két leánykar fonódik a nyaka köré, az arcára meg szabadjára hulldogálnak a Horváth Annus könnyei:

— Miklóska ... Miklóska...

S ujjongó örömében elfúlva sírdogált Horváth Annus. Messze jártak már az országúton, a hintó repülve görgött, Orgoványi András fönt szótlankodott a bakon s a Bercsényi tizenhat legénye gyors igyekezettel kocogott a hintó két oldalán. Thuróczy Miklós kínlódo gyötrelmeket állt ki ezalatt.

— Hát az édesanyám nem odahaza fekszik? — kérdezte egyszer a leánytól. — Hiszen nékem azt izented...

A leány megnyugtatta:

—Ujhelyben van, Miklós. Már nem tudtuk hazahozni. Csak uralkodj magadon, nem lesz semmi bajod. Háromszor is voltam Bercsényi előtt... Istenem, hogy könyörögtem neki, amig beleegyezett. Most éppen nálunk van ...

—Kicsoda? — riadt föl Thuróczy. — Bercsényi Miklós?! De hisz akkor én rab lettem!

—Dehogy is lettél rab! — kacagott föl halkán a leány s hosszan elhallgatott utána. Aztán hozzátette: — Ha pedig rab lettél, hát én vagyok a rabtartó gazdád.

— De hisz nekem virradatra Esze Tamásnál kell jelentkeznem! — kiáltott föl ingerülten Thuróczy.

Horváth Annus erre már nem felelt. A hintó kü-lönben is átzörgött a Ronyva hidján. Itt már lépten-nyomon fegyveres strázsák, cirkáló lovasok álltak az utjukba. A kísérő-huszárok vezetője ilyenkor csak oda-szólt valamit félhangon, amire továbbgördült a hintó. Már a fehérbarátok háza mellett húzódtak el, már bent zörögtek a városban. Egyszer csak megálltak: ott csillogott előttük a Szentiványi alispán kúriája, fényözönben.

Horváth Annus szállt ki elsőnek a hintóból, za-vart és kipirult arccal s kézenfogta és úgy vezette maga után Thuróczy Miklóst, aki olyan volt, mint az alvajáró. Már ott állt a leánnyal a világos tornácon, amikor úgy rémlett neki, mintha Orgoványi András ezt súgta volna a fülébe:

— Megfogtak bennünket, úrfi... Ha baj lesz, csak kiáltson utánam, a ködmön alatt hozom a sze-kercét ...

S Thuróczy bizonytalan léptekkel ment tovább a nagy ebédlő felé. A leány most már remegve vitte maga után, de a kezét egy pillanatra sem engedte el...

A nagy ebédlő pedig telisteli volt vendéges-néppel. De nem a németek vesztére, hanem a lá-zadó és gyűlölt parasztok, meg az Esze Tamás vesztére itták most az áldomást. A dühtől-veres Bercsényi mindjárt vacsora után kiadta utolsó parancsait, hogy negyednapra meg kell rohanni a szalánci erdőket és ha a parasztok nem törnek ki rájuk, köröskörül föl kell gyújtani az erdők szélét. És este óta nagyokat ittak az urak. A velencei zöldselyem-kárpitokkal tele-aggatott ebédlőpalotában, a karos gyertyatartók és a fényszóró csillárok alatt ott kesergett már este óta a kettőstokára elhízott Szirmay István, mert a veszett parasztok minden éléskamráját fölverték s minden jószágát elhurcolták az öregnek. Ott fenye-getőzött Vay Ádám, akinek ezüstveretű görbe kard csillogott az oldalán, hogy ezzel a tulajdon ősi kard-

jávai fogja kettévágni a koponyáját annak a zsvány parasztvezérnek. Nemes, nemzetes és vitézlő Radics András ellenben megleégedett annyival, hogy tizenhatodszor emelte már kupáját az Esze Tamás boldogtalanságára, aki ellen hogy lovasnépével megindul negyednapi virradatra, az Isten ötet úgy éltesse! S a két boltíves ablak nehéz függőyei közt ott állt összefont karral a mindig-dühös Bercsényi Miklós s haragra-vont szemöldökkel felelt valamit a rengőhasu Klobusitzky főispánnak, meg a csendesszavu Szentiványi alispánnak. És a pipák füstje alatt, a csatára készülő haragos urak között ijedt mosolyával itt is, ott is feltűnt egy pillanatra a szíves alispánné. Kedves volt mindenkire, de egy-egy óvatlan pillanatban, amikor nem figyelt rá senki, növekvő aggodalommal kezdett figyelgetni kifelé, mintha nagyon várt volna valakit. Már éjfélén túl járt az idő, hangos vitatkozás, rekedt énekszó és sűrű vivát volt a kúria, amikor váratlanul föl pattant az ajtó s rémült csend állt be erre az ajtó pattanásra ...

Mert a váratlan csenden át a zavart és kipirult arcú Horváth Annus lépett be harmattól-csillogó atlaszmentécskéjében s akit maga után vont be a fényes palotába, nem volt senki más, mint Thuróczy Miklós nemes úrfi, az Esze Tamás lázadóinak legelső alvezére ...

Belépett a leány remegve és reménykedőn s belekarolt a fiatal lázadóba, aki az első pillanatban lehunyta a szemét. És ahogy beléptek ők ketten, a gyöngyvirágarcu leány, meg a tépettsüvegű úrfi, a csend még ijesztőbb lett... Mert hogy Thuróczy Miklóst ezen az éjszakán magával fogja hozni Horváth Annus: csak a dühös Bercsényi tudta s azonfelül Szentiványi alispán, meg ijedtmosolyu felesége. Éjfél óta minden külső neszre figyelgetett már az alispánné s ezért hallgatódzott kifelé és rezzent össze minden pillanatban.

Mindenki fölgrált, ők ketten pedig kart-karba téve álltak meg az ajtóban. S a fülcsendítő csendben, ahogy ott álltak ketten, még a haragtól bibircsókos

Bercsényinek is mosolyra rándult el a bajusza szeglete. És a fülcsendítő csöndet Thuróczy Miklós törte meg először. Thuróczy Miklós ugyanis, ahogy körül nézett az urak seregén és megismerte mindnyájukat, zavartan kérdezte:

— Hol az édesanyám?

Újabb csend lett a felelet. De ezt a második csendet már Horváth Annus törte meg először. A kis Horváth Annus ugyanis ott, mindnyájuk szemf előtt, átölelte Thuróczy Miklóst és úgy mondta neki félíg-ijedten, félig-mosolyogva:

—Édesanyád Nógrádban van... Ó, én Istenem! Ne haragudj rám, de megfogadtam neked, hogyha a két kezem ujjaival kaparlak ki, akkor is megmen-telek és hazahozlak ...

—És kelepcébe csalsz! — kapott a homlokához Thuróczy Miklós.

A leány könyörögve kulcsolta össze a kezét, ám akkor előlépett a dühös Bercsényi Miklós is. De most nem volt dühös többet. Most még e fenekedő nagyúrnak is barátságos lett az arca:

— Ne sokat lamentálj, öcsém! Sőt, ha eszed volna, meg kellene csókolnod a kishúgom cipőjét, hogy kihozott a nyomorult pusztulásból. Reggelre elküldelek innét, menjetek, merre a szemetek lát! Én húzlak ki a bajból, én, gróf Bercsényi Miklós, aki szeretnék felrúgni, öcsém, mert utolsó komisz ember lettél, de parolámat adtam reá a húgomnak. Fúj, hogy esz a méreg!

De erre már Thuróczy Miklós is föl vágta a fejét. Föl vágta a fejét, sötét haja pedig hátralendült a válláról:

— Gróf úr! Köszönöm a parolát, de nincs szükségem reá! Reggelre én már valóban messze leszek innét, de nem fogok megszökni gyáván, hanem viszsza megyek a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamáshoz...

Hej, micsoda düh és káröröm tört ki erre a palotában:

— Még a fenébe!... Vasba kell veretni a lá-

Thuróczy Miklós állt az ajtóban, visszavetett fejjel, keményen, Horváth Annus pedig belekapaszkodott a gyöngé két karjával és most már nem eresztette el magától. Szentiványi alispánné Bercsényi elé ugrott s úgy könyörgött neki, hogy könnyekbe fúlt a hangja. Thuróczy Miklós pedig, ahogy végignézett mégegyszer a fényes urak során, hirtelen csak megtántorodott, mert az asztal végében egyszerre meglátta Szalontay Györgyöt, a szökött végardói bíró is. Meglátta és fölajgatott keservesen:

— Héj, Gyuri bátyám, hát magát is itt kell találnom! Hát mégis igaz lett, hogy elhagyta az Esze Tamás szánandó ügyét! Hát így tartottad meg az esküdet, Szalontay Gyuri! Fúj, de szégyellem magamat, hogy mégis csak bűdös paraszt vagy! Menekülj előlem, menekülj, mert a két öklömmel fogom szétverni undok fejedet!

És magáról megfélekezve jajgatott most már szegény Thuróczy Miklós pajtás, hogy fájdalmas jajgatása fölverte a palotát. Nem állt már körülötte senki, csak a megrebbent Horváth Annus, aki szétárt karjaival könyörgött feléje. Mindenki más elhúzódott a közeléből, ahogy oly szívrehatóan kezdett jajgatni mélységes fájdalomában. Am akkor fölállt dülöngve Szalontay György is, keresztbefeledt már a szeme, úgy próbált mentegőzni:

— Miklós úrfi... Az Istenre kérem, Miklós úrfi...

De Thuróczy Miklós magánkívül volt féktelen haragjával. És amikor fölemelkedett a tántorgó Szalontay, hogy eldadogjon valamit a mentségére, a jajgató Thuróczy Miklós nagy fájdalomában odakapott a kardjához, kirántotta hüvelyéből s féktelen keserűségében úgy vágta Szalontay felé, hogy a meztelen kard átzúgott a palotán, levágódott az asztalra s cserepekben repültek szét a csészek, korsók és palackok:

— Ebadta parasztja!

De erre már vérbeborult a feje Szalontay Györgynek is és csak megrohanta Thuróczy Miklóst. És fe-

léje rontott a vércseképű Radics András, meg a dühöngő Szirmay István is. Bercsényi Miklós felindultan kiabált közbe valamit, de nem hallgatott rá senki többet, az alispánná odalobbant Thuróczy Miklós elé, de még az alispánnét is megelőzte a kis Horváth Annus, aki eléjefutott egyedülhagyott vőlegényének s kitárta előtte a liliom-két karját, mint gyöngye szárnyait a megriadt madár:

— Ne bántsák!... Ne bántsák!...

De e kavarodás közben egy másik kavarodás tört ki odakint az éjszakában. Ám ezt a második kavarodást csak akkor vették észre valamennyien, mikor váratlanul belökték az ajtót és az ajtóban csak fölbukkant a kuszálthaju és lobogószemű szegény Tokaji Ferkó pajtás. A hátában ott tolakodott magasraemelt baltájával Orgoványi András, Thuróczy Miklós úrfinak hűséges szolgáltszolgabere és még valami húsz keserű lovas a szegénylegények rendjéből. Váratlanul fölbukkant a betaszított ajtóban Tokaji Ferkó, kirántott kardját fogta a két markában és megpillantván a szoba közepén a fegyvertelen Thuróczy Miklóst, a fényes urakat, meg a remegő Horváth Annust, nagy dühtől eltorzulva kiáltott föl:

— Hát így kell most viszontlátnunk egymást, Thuróczy Miklós pajtás! Hát mégis csak elhagytál bennünket! Ő, a jószágos Isten legyen most irgalmas tenéked!

És ahogy ezt kiáltotta, fölkapta rettentő kardját, hogy megölje vele Thuróczy Miklós pajtását. És abban a szempillantásban meghalt volna Thuróczy Miklós pajtás, ha ugyanakkor Tokaji Ferkó elé nem szalad a leány. Elibeszaladt Horváth Annus s gyöngye két karjával lefogta a Tokaji Ferkó sujtásralendült két karját:

— Mit akar, szerencsétlen? Meneküljön innét, az Istenért, menekülj ön!

Tokaji Ferkó, ahogy ijedtében átölelte a leány, fájdalom és szégyene miatt sirni kezdett, hogy ilyen tehetetlen maradt ebben a régóta lesett legutolsó pillanatban. Úgy sírt, hogy zápor módjára hulldogáltak

a könnyei, hogy még a nagyurak közül is nem egy zokogni kezdett a nagy részvét folytán, mert megéreztek valamennyien, hogy elkövetkezett immár rettentő veszte vitéz Tokaji Ferkó kapitánynak. Csak a haragos Bercsényi Miklósban nem volt semmi részvét. A haragos Bercsényi végső veszedelmében föltépte a vaskarimás ablakot s harsány torokkal kiáltott ki az éjszakába:

— Fegyverbe! Fegyverbe!

Erre az ijesztő kiáltásra magáráremült szegény Tokaji Ferkó is. És kitépven magát a leány ölelő karjaiból, másodszor is két marokra kapta rettentő kardját, de most már nem sirt többet. Mert az asztal végében meglátta a félig-elázott és csúfondáros Szalontay Györgyöt. És mielőtt egyet birt volna félreugrani Szalontay György, a kardrakapott urak tömegén át csak keresztülgázolt a veszettmérgű Tokaji Ferkó kapitány s rettentő kardjával olyat vágott a Szalontay fejére, hogy véresen bukott le az asztal alá. És azalatt bus szégyenében oly keservesen ordított a szegény Tokaji Ferkó, hogy kétségbeesett hangja áttört a palotán:

— Ó, te bestia! Ó, te koszos paraszt! Ez a csapás az embereim kinhaláláért! Ez a csapás az Esze Tamás elárulásáért! Ez a csapás...

De nem csaphatott le harmadszor is, mert akkor már Thuróczy Miklós rántotta le őt magát hátulról. És mialatt a fölzendült urak a földre teperték, az udvarra betörtek a Bercsényi Miklós gyalogos és lovas legényei és az ajtóknban, a tornácon, meg a pitvar körül példátlan kegyetlenséggel kezdték gyilkolni Tokaji Ferkó bennszorult huszárjait. Alig menekültek meg ötvenen ebből a véres éjszakából, de az az ötven szörnyű haraggal vágta magát keresztül a városon és akkor szörnyű átkok között rohant-rohant a mikóházi hegyek felé...

A szegény Tokaji Ferkó azonban ott maradt a palotán, megkötözve és mély sebektől elborítva. Szalontay Györgyöt is fölszedték valahogy, de szájából-orrából neki is csordogált a vére. Olyan fölzúdu-

lás támadt a palotában, meg az egész városban, hogy nem lehet azt elmondani. És Thuróczy Miklós kapitány hiába bocsátkozott térdre a méregtől-fuvó Bercsényi előtt, mert a nagyúri hadak fővezére magánkívül rikácsolt:

— Kotródj, mert négyfele vágatlak! Hol tanak a Szalontay lovasai? Azok majd elbánnak ezzel a jómadárral — s kirohant a tornácra és úgy rúgott egyet a véres és nyöszörgő Tokaji Ferkón. — Hé, ti Szalontay katonái, lökjétek lóhátra ezt a taknyost és vágatva vigyétek Andrássy Istvánhoz Szendrő várába. Parolámat adtam neki, hogy megajándékozom ezzel a csiszlikkel, ha megkeríthetem egyszer. Fúj, te gyalázatos! — s másodszor is rúgott egyet a szegény Tokaji Ferkón, miközben fogait csikorgatta.

És amire utánarohant volna a tornácra a szegény Thuróczy Miklós, meg a kezét tördelő Horváth Annus, Tokaji Ferkót éppen a"kkor lökték fel egy gazdátlan lóra a Szalontay durva legényei. Fáklyáknak füstös lángjai imbolyogtak a szerteszt elhullt katonák tetemei fölött...

—Pajtásom, kedves pajtásom! — kiáltott föl Thuróczy Miklós. — Miért tetted ezt velem? Miért nem bízta meg bennem?

—Tokaji Feri, kedves Tokaji Feri! — kulcsolta össze kezeit Horváth Annus s édes arcán úgy gördültek lefelé a könnyei, mint a gyöngyszemek. — Jaj, mi lesz most magával, szegény Tokaji Feri?

Szegény Tokaji Ferkó nyöszörgött ugyan iszonyú kínjaitól, de azért föl tudta vágni mégegyszer a fejét:

— Hej, Thuróczy pajtás, de csúnyán viselkedtél!... Jaj, kisasszony, de elárult engemet!... Ha egyszer igen boldogtalan lesz, gondoljon nyomorult sorsomra!

De nem jajgathatott tovább Tokaji Ferkó, mert a Szalontay durva legényei akkor már odakötözték a lóhoz s kirobogtak vele az éjszaka sűrűjébe, hogy nyargalva vigyék el Szendrő várába és átadják őket ottan a reá-fenekedő Andrássy István bárónak. A

pulykatorkú Bercsényi Miklós pedig kiadta ujjab parancsait:

— Fegyverbe katonák, fegyverbe! Nem a mától számított negyedik napon, hanem már holnap lóra ülünk, hogy leszámoljunk az utonállókkal! Fegyverbe! Fegyverbe!

És kigyúltak erre Ujhely házainak ablakai és készülődni kezdtek Bercsényi Miklós katonái. Fegyverek csörgése, hajdúk és huszárok futkosása, lovak nyerítése verte föl az éjszaka szomorú csendjét. Mert soha még egy olyan éjszaka nem borult rá Ujhely városára, mint amilyen volt ez az éjszaka!

Thuróczy Miklós ott állt ezalatt az ebédlopótében, a vakító csillár alatt és miközben odakint csatába készülődtek az urak s teméntelen szolgáépeik, hogy kiirtsák a világ színéről Esze Tamást, Thuróczy Miklós összekulcsolta a kezét, zavaros fejét pedig leengedte a mellére. A palota sarkában akkor kezdtek kötözetni Szaloníay Györgyöt, de Thuróczy Miklós ezt alig hallotta már. Ott állt előtte a remegő Szentiványi alispánné, úgy simogatta a haját: » Miklós fiam, Miklós fiam...« És a karjába kapaszkodva ott reszketett a kis Horváth Annus: »Holnap hazamegyünk...«

De Thuróczy Miklós semmit nem hallott többet.

Hanem egyszer mégis meghallott valamit az éjszakában. Messzi-messzi, de egyre közeledő csörtetést. És erre az egyre közeledő csörtetésre fölemelt falfehér, gyűrött arcát, összerendült tőle és megvacogott. A szemei meg karikára nyíltak, ahogy suttogva mondta maga elé:

— Most jönnek értem...

Csakugyan érte jöttek. Jött pedig érte senki más, mint az a lator, eretnek, országpusztító, bitang, rezessorú Majos Ferenc gyalogsági kapitány, csakhogy ezúttal valami négyszáz legény vágatott utána az éjszakában. Mert szegény Tokaji Ferkónak valami ötven megmenekült huszára nagy kínok között csak elszárgultott még a Mikóháza felé sötétedő Hallgatóhegy alá, de ott aztán össze is esett a lóva mind

az ilyennek. A Hallgatóhegy fái közt állt azonban szigorú strázsát Majos Ferenc s megbizonyosodván Szalontay György rút árulásáról, de különösképp szegény Tokaji Ferkónak sanyarú állapot járói, semmit se késve, lóra vetette magát s valami négyszáz dűhtől éj szegyéntől vonagló lovasa legeién úgy kezdett nyargalni Ujliely felé, mint a szél. És bevágatván Ujhelybe, keresztülgázolt mindenkin s halálra csapott mindenkit, aki szembe mert volna fordulni vele. És az erre kitört kavarodásban berontott a Szentiványi-kuria udvarába s ott lecsúszván a lováról, rettentő talpával berúgta az ajtót s öles alakja ahogy bedobbant a 'félig üres ebédlőpalotába, keservesen eljajgatta magát:

— Itt vagy hát, Szalontay Gyuri, hogy vert volna meg az Isten! — s odalépvén a vérző Szalontay - hoz, félkarjával olyat lóditott rajta, hogy a szélesvállu Szalontay csak úgy repült kifelé. — Fogjátok meg, szerelmes fiaim s kötözzétek lóra!

És másodszor is körülnézván a szobában Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő t bujdosott rezesorrú gyalogsági kapitánya, megint csak eljajgatta magát keservesen:

— Hová lettél, édes druzsám, Tokaji Ferkó? Az Istenért, mondd meg, melyik táján keresselek a nagy világnak?...

És körülnézván, nem találta többé a palotában Tokaji Ferkó druzsáját, de meglátta Horváth Annust. Horváth Annus könnyektől fuldokló szemekkel lépett a torzonborz óriás elé:

— Elvitték, bátyám... Elvitték ...

Hej, erre tántorodott meg Majos Ferenc! De olyat, hogy félig megfordult maga körül. És megfordulván maga körül, észrevette Thuróczy Miklóst, aki még mindig úgy állt a csillár alatt összefont karral, mel-Tére bocsátott fejjel, mintha meghalt volna és meghalván, állva maradt volna. Hej, erre tört ki csak Majos Ferenc!

— Hát így kell találkoznunk, szerelmes-egyöcsém! Hát így kellett megcsalatkoznom tebenned!

Hát így csúfoltad meg Esze Tamást! Ó, de szánlak, kedves öcsém, mert tudom, hogy holnapra a varjúk fogják megenni ifjú testedet! Huszárok, köztözzétek lóra!

S Majos Ferenc dühtől fuldokló legényei már hurcolták is magukkal a szánandó Thuróczy Miklóst. Rémült csönd borult a meglepett palotára, csak a kis Horváth Annus sikoltott föl váratlanul, mikor vinni kezdték Thuróczy Miklóst. Majos Ferencnek maradt még annyi ideje, hogy mély szánakozással oda-tekintsen az összeesett leányra:

— Sirjál csak, húgom, sirjái, most legalább okod van rá... De sokan fognak sirni még itten, Szűz Mária Anyám!

És sóhajtván egy nehezet, eltűnt az ajtón s pillanattal rá valami négyszáz lovas dobogása hallatszott már az éjszakából, de egyre távolodva. Ilyen éjszakát se ért meg soha Ujhely városa! És alig hogy kirobogtak a vakmerő lázadók, egyszerre magáriadt az ájult város. És toporzékoló lován a fehérbarátok rendháza felől csak elévágatott a dühtől-tajtétkzó Bercsényi Miklón is és fejét csapkodva adta ki utolsó parancsait:

— Csatára, katonák, csatára! Nem a holnaputáni napon, de most mindjárt rajta-megyünk a szemetenszedett gyujtogatón! Nyargalólovak, lóhalálban vigyétek meg mindjárt e legutolsó parancsomat! Csatára! Csatára!

És riadót kezdtek verni mindenfelé és felülőre kezdtek riogni a trombiták köröskörül. És a kivilágított város utcáin csatarendben kezdtek fölvonulni a fényes daliák, mialatt nyargalólovak lóhalálban vágattak már Helmecnek, Pataknak, Terebesnek, egyéb lovasok pedig a Dargóhegy irányába kezdtek előnyomulni, hogy jókor-virradatra lángragyujtsák mindenfelől az erdők szélét. Hanem az a virradat messze járt még!

És messze járt még a virradat a Kapoveny-szakadékban is, mikor a nyugtalanul hánykódó Esze Tamás elé rezesorrú Majos Ferenc odaállította a gúzsba-

vert Szalontay Györgyöt meg a halotthalvány Thuróczy Miklóst. S a nagyerejű és kegyetlen öreg értesülvén Tokaji Ferkó siralmas vesztéről, nyakán olyanra dagadtak ki az erek, mint egy kötél s rettentő talpával ott mindjárt olyat rúgott a megátalkodott Szalontayn, hogy puffant a hasa, ő maga pedig nyoszörögve vágódott el a barlangban.

— Vigyétek! — hördült fel az öreg. — Holnap négyfelé repesztetem az egész sereg előtt!

Aztán Majos Ferenchez fordult:

—Ferenc komám, végy magadhoz ezer lovasembert, de hamarjába, verd magadat keresztül a hegyeken, erdőkön, utakon, mezőkön át és Szendrő városából holnap ebédidőre itt légy nekem a sebei-ben hörgő vitéz Tokaji Ferkóval! Az Isten adjon tenéked szerencsét hozzá!

—Igenis, ezredes — dörmögött vissza keményen Majos Ferenc s eltűnt a sűrűségben.

Esze Tamás egyedül maradt Thuróczy Miklós kedves-egy-fiával. Thuróczy Miklós csak állt a barlang falánál zúgó fejjel, megkötözött csuklókkal, halóvanyan. A kegyetlen és nagyhírű öreg egészen közel lépett hozzá s nagy fájdalom remegett a hangjában:

—Hát el tudtál hagyni engemet is, kedves fiam...

—Tamás bátyám — rezzent föl a fiatal kapitány. — Nem hagytam el soha, de az Istenért, hallgasson meg...

A nagyhírű és kegyetlen öregnek vérbeborult a feje:

— Kuss, te takony! — s arculköpte féktelen indulatában. — Terólad majd külön gondoskodok. Száz esztendő múlva is irtózva fognak beszélni undok végedről... Gábor! — kiált ki a sötétbe.

Két pillanattal rá kemény tartásban jelentkezett Esze Gábor.

— Hajnalig te felelsz érte! — kiáltott rá a rettenetes öreg. Mert ekkor már testének valamennyi tagja reszketett iszonyatos haragjától.

Kint az erdőkben nagy sötétség neszelgetett ez-

alatt. Esze Tamás pihenővackára ereszkedett vissza megint, nyughatatlanul forgott maga körül, csak a mécsvilág sercegett a barlang túlfelőli falánál. S nyugtalan és zavaros félálmában egyszerre úgy rémlett a kegyetlen és na gyere jü ezredesnek, mintha gyenge szoknyasuhogás ütötte volna meg a fülét. Megemelte a sarokból rut gondoktól megszántott homlokát s döbbenettel látta ekkor, hogy a kis Horváth Annus áll a barlang ajtajában. Ott állt Horváth Annus harmattól ellepett meggyszínű süvegecskében, megtépett atlaszmentécskében, víztől-átjárt, csatáktól-behányt piros cipőcskében. És az elnyilt szeme! Sötétebb volt az éjszaka sötétjénél s ijedt csepp arca fehérebb volt a gyöngyvirágnál... De még a kis Horváth Annusnál is jobban megijedt a kegyetlen Esze Tamás. A nagyhírű és kegyetlen öreg csak fölugrott erre az édes látomásra...

— A vőlegényemért jöttem — mondta csendesen a leány.

Esze Tamás hirtelen krákogni kezdett s odakapdosott az ádámcsutkájához. A leány mögött a félhomályban észrevette Orgoványi Andrást, meg a bános szemöldökét. S Esze Tamás körülbelül mindezt értett már.

— A vőlegényemért jöttem — mondta másodszor is a kis Horváth Annus csendesen, de határozottan. — Thuróczy Miklós kapitányért jöttem...

A leány édes-szomorú hangjára mély szívbeli fájdalom kezdte hasogatni belülről az öreget, de összeszedvén erejét, sikerült legyőznie magát. Tehát megköszörülte a torkát s így felelt a leánynak:

— Rossz helyen keresed, húgom. Mert Thuróczy Miklós elhagyott engemet, Thuróczy Miklós tehát meg fog halni.

De Horváth Annusnak csak rebbenés se látszott az éjszakánál sötétebb szempilláin. Csendes volt, szomorú volt, mégis nyugodt maradt:

— Thuróczy Miklós mindig becsületes ember volt. Én csaltam ki magam után, én akartam magammal vinni, de még engemet is ott akart hagyni, hogy

visszajöhessen. Még Bercsényi Miklósnak is szemébe vágta, hogy haláláig igaz katonája fog maradni Esze Tamásnak...

És itt egyszerre könyörögve tárta szét gyöngé karjait a rettenetes öreg felé:

— Én akartam elvinni, mert az övé akartam lenni. Tamás bátyám, engedje szabadon Thuróczy Miklóst! Az övé akartam lenni!

De az öreg most lett csak igazán rettenetes:

— Késő már, húgom. Ha pedig az övé akartál lenni mindenáron, hát ma éjszakára az övé lehetsz. Mindenfelől elárulnak leghívebb embereim. Elég volt! — s olyat dobant hozzá, hogy megremegett tőle a Kapoveny szakadékja.

Horváth Annus erre az utolsó Ítéletre lehajtotta halovány fejéi, s csöndesen suttocta maga elé:

— Köszönöm, így is jól van. Ma éjszakára tehát az övé leszek...

S lehajtott fejjel megindult kifelé. Orgoványi Andrásnak akkor már a bajusza hegyéről potyogtak lefelé a könnyei. A kegyetlen és nagyerejű öreg intett a kesergő szolgának:

— A kisasszonyt kísérd el az urfihoz, Esze Gábor öcsém pedig jöjjön hozzám izibe! Te magad is gyere utána!

Esze Gábor jelentkezett. Az öreg végignézte:

— Véremből való édesöcsém! Most mindjárt lóra fogsz ülni s gondod legyen rá, hogy jókordélelőtt csatára készülődjenek összes seregeim. Ez rettentő parancsom tenéked!

— És Thuróczyra ki vigyáz? — vetette közbe a fiatal Esze.

Hej, erre hördült Esze Tamás! Ökölbe roppant a két marka, úgy ordított:

— Mars!

Esze Gábor esze nélkül tántorgott erre kifelé, Orgoványi András pedig nagy bajában ott lábatlankodott újra a barlang szájában. A lehelletét visszafogva figyelt a dühöngő ezredes minden mozdulátára, akiben tombolt a lelke, ő maga pedig tom-

bolva döngött fel és alá a barlangban. Hosszú, igen hosszú idő telt el, amire lecsendesült valahogy az öreg s összefont két karjával megállt Orgoványi előtt. S szegény Orgoványi András reszketni érezte a lábát, ahogy csüngő szemöldökeit feléje fordította Esze Tamás. Pedig az ezredes nem haragudott már senkire, sőt most már szomorúnak látszott:

— Hallod-e, Andris szolgám, igazat besz ált-e énnekem a te kisasszonyod? Való-e, hogy Thuróczy Miklós nem feledkezett volna meg énrólam? Esküdj meg nekem erre, Andris szolgám, az édesanyád siri nyugalmára!

Orgoványi András ijedten tartotta föl a két ujját.

— Tekintetes ezredes úr! Az Isten úgy adjon nekem étvágyat, ahogy igazat szólok. Minden szava színvalóság a tekintetes kisasszonynak!

Esze Tamás ráeresztette ekkor széles tenyerét Orgoványi András vállára s a szeme közé nézett erősen:

— Hát akkor figyelj most reám, Andris szolgám! A mai éjszakán, ha kimozdul innét valaki, úgy szét-tépik az embereim, mint a farkasok. Csak egy utón lehet még kibújni: a Kapoveny-szakadék déli végén. De sietni kell, mert virradatra azt is elállják. Onnét szabad még az ut Pelejte falujának. Megértettél?

Szegény Orgoványi András nagyon is megértette, mert hirtelen lehajolt és megcsókolta az Esze Tamás balkezét. A nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás kezét adott neki:

— Jó katonám voltál és becsületes ember voltál mindig. De siess, nagyon siess, mert közeledik a virradat. Aztán, ha jó dolgok lesz valamikor, emlékezzetek meg rólam ...

Ezen az éjszakán harmadszor is visszaereszkedett pihenővackára Esze Tamás. A mécesst is elfújta már, de csak forgott maga körül nyugtalanzkodva, mert aludni nem birt. Egyszer aztán úgy rémlett neki, hogy óvatos neszt és halk suttogást hall kívülről. Zúgó fejével fölemelkedett s kihajolt a barlang nyílásán. Sötét volt még, a csillagok hidegzöld színben tündö-

költek a szakadék fölött, de itt-ott mintha derengeni próbáltak volna a cserfák csupasz koronái. És e fél-derengesben úgy rémlett ekkor a kegyetlen Esze Tamásnak, hogy a Kapó vény-szakadék déli kijáró ja felé két ködszerű árnyék távolodik, mindig távolodik tőle, imbolyogva. Egy magasabb ködszerű árnyék és egy kisebb, karcsú árnyék. Távolodtak, mindig távolodtak tőle s olykor-olykor mintha összesimultak volna. És egy harmadik árnyék is bandukolt a nyomukba s ez a harmadik árnyék felette hasonló volt az Orgoványi András botorkáló alakjához. Nézte-nézte őket a kegyetlen Esze Tamás, míg a három árnyék el nem tűnt a ködben. Ott állt Esze Tamás a barlang s*ájára könyökölve s amikor végleg elvesztek a ködben, egy nagyot sóhajtott utánuk.

Ekkor már jelentkezett Ungvár felől a virradat. De magasan állott a nap, amikor pihenővackáról ijedten szökött talpra Esze Tamás. Ijedten szökött talpra, mert iszonyú ordítással rontott rá a vértől csurgó s három helyen is beszakított süvegü Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő bujdosott szégyen rezesorru gyalogsági kapitánya. Berontott Majos Ferenc s felüvöltött keservesen:

— Ébredj, Tamás, ébredj! Szendrő alatt piszkos szolganépeikkel megleptek az urak és úgy vertek széjjel, mint szél a töreket! Hogy verekedtünk pedig, Krisztus-Máriám! Kétszáztíz lovasom maradt el halva vagy esett rabságba s magam is alig birtam megmenekülni az uri dögök karmaibul! Vértől vagyok lucskos, Tamás, de az ellenség vére csorog rólam...!

Esze Tamás villámló szemekkel hallgatta végig Majos Ferenc ijesztő jelentését és ahogy végighallgatta, csüngő szemöldöke még lejjebb csúszott a szeme fölé. De uralkodott magán:

— Tokaji Ferkó tehát odaveszett. Híjd csak elé a kapitányokat!

És jöttek az összes kapitányok. Félkörbe álltak meg a vezér körül, lebocsátott homlokkal.

— Híveim! — kezdte szárazon az öreg. — Ütött immár végső szabadulásunk órája. Délig állítsátok

csatához a kurucokat, mert ebédidő után ki fogunk törni az erdőkből. Ez rettentő parancsom tinétek! Majos Ferenc hü komám fog megindulni balrul tőlem, Esze Gábor vérszerint való édes-öcsém fog kirontani jobbrul tőlem, magam pedig a szalánci dombokról fogok megereszkedni az urakra!

— Halál az urakra! Vivát Esze Tamás! — kiáltottak föl a vezérek és kapitányok.

Ekkor aztán Esze Tamás is fölvetette magát rengőfaru kancájára, hogy körülvágtsa az erdőkben és hogy kileskelődjön itt-ott az erdők széléből. És vágatni kezdett ekkor Esze Tamás az erdőkben s csak Majos Ferenc kapitány meg Esze Gábor nyargalt lóhalálban a mélyen elbúsult ezredes után. De Esze Tamás nagy vágatása közben hirtelenül visszarántotta szélesfaru kancáját és megállt. Megállt és összerendült. Mert a Bogota-hegy irányából oly szívszaggató vonítás remegett át az ezeresztendősen, hogy még Esze Tamás is megütődve kapta föl rút gondoktól meggyötört fejét. Az öccsére nézett:

—Mi ez?

—Most tépik széjjel a Bogotát tisztán Szalontay Gyurit — mondta Esze Gábor. — Két fának a tetejét hajtották le először a katonák, úgy kötözték oda kezét-lábát a két fatetőhöz és most engedték csak szét a két lenyomott fatetőt. Kemény parancsa volt ez Esze Tamásnak.

—Helyes, fölötte helyes — bólintott rá Esze Tamás s továbbnyargaltak az erdőkben.

Azalatt pedig másodszor is átzengett a rengetegen az üvöltés, de még szívemarkolóbban. És hörögésbe fulladt a vége. Aztán csönd támadt, iszonyatos nagy csönd. Ó, jaj, ilyen halála lett a Bogota-rengetegen Szalontay Györgynek, amiért el akarta hagyni Esze Tamásnak szánandó ügyét!

Esze Tamás maga ott állt már ekkor a Krizsán-hegy legtetefjén, egy vadkörtefa alatt. És szélesfaru kancája hátáról, hegyes toronykucsmájában, amint szétnézett a vén ezredes, messziről olyannak rémlett fel, mint egy szálfá. És amint szétnézett utoljára

az öreg, látta a határmenti havasokat, a Magura és a Beszkidek hótól-elborított vállait s havas vállaik fölött hamuszínű felhők rengetegéi... Aztán dél felé bámult el és tul a Sátorhegyeken, tul a tokaji kupon, látta a Bodroγκöz nádibuzogányait, látta az Alföld karimáját, ahol még csillogva bujdosott az őszi nap-sugár. És Esze Tamás fölsóhajtott magában:

— Ó, te szépséges Magyarország!

De aztán elkomorodott s arcának színe olyanra vált, mintha hamuval hintették volna be. Mert a Kriszánhegy tetejéről észrevette ugyanakkor, hogy szemközt, tul a hegy lábánál, az ellenség katonái vonulnak fel az erdők ellen az izsépi ut felől, Terebes és Kázmér irányából, a Helmec-patakon és a Ronyva vizén keresztül. Nézte-nézte őket Esze Tamás és másodszor is fölsóhajtott magában:

— Ó, te szomorú Magyarország!

És ahogy másodszor is elsóhajtotta volna magát a kegyetlen és nagyhírű ezredes, váratlanul olyan indulat rázta meg, hogy azt hitte, menten darabokra fogja szétvágni testének minden tagját. Mert a kegyetlen öregnek ekkor, amidőn a saját két vén szemével kellett meglátnia az ellene megindult urakat és szolganépeiket, eszébe jutott minden nyomorult kínlódása, melyet az urakért, szolgálkért, a nemesekért, az elesett népért szenvedett át tizenegy szörnyű esztendő óta s látván most az urak, szolganépeik, a nemesek és az elesett nép rut hálátlanságát, olyan keserűség szállta meg, hogy csaknem elsírta magát a Kriszánhegy legtetején. Nézte-nézte a közeledő ellenséget a kegyetlen és nagyhírű Esze Tamás és eszébe jutott legjobb embereinek iszonyatos veszte: hogy a németek ármányának esett áldozatul Kabay Márton tiszteletes, hogy a gömöri hegyek közt nyolc golyóval a testében esett össze Bakos Gergely lovaskapitánya, hogy darabokra szaggatva szárad már a fákon a nyomorult Szalontay, hogy szégyenletesen menekül most valahol Thuróczy Miklós, hogy temetetlenül széthullt kurucaival vannak tele az erdők bokrai meg a mezei árkok... És ahogy mindezt meg-

jártatta eszében a nagyhírű öreg, fokról-fokra remegni kezdett a szája, mert tudta, hogy az uraknak ármánya mindez és hogy az urak segítségére napok óta gyors lábakkal sietnek immár a császár teméntelen dán, német és vallon katonái. És Esze Tamás végiggon-dolván magában rut állapotját, reszketni kezdett, mintha a hideg rázta volna s módfölötti haragjában ordítózni kezdett a Krizsánhegy legtetetjén, hogy még rezesorrú Majos Ferenc, meg a kemény Esze Gábor is megrendült erre az orditozásra. Hej, hogy kezdett ordítani Esze Tamás! Úgy kezdett ordítani, hogy a szemei forogtak s megeresztvén szilaj torkát, hangja átzengett az őсреnetegen s zúgó visszhangot vert tőle a Dargóhegy, a Kapoveny-szakadék teteje, a Hajaskő, meg a Bogotá. A szalánci dombok felé ordított Esze Tamás, mert ott álltak immár csatára készen kurucai:

— Híveim! Utolsó híveim! A világ minden oldalából megindultak reánk, hogy kiirtsanak bennünket! De a hatalmas Isten az ő vesztükre fordítja meg fegyvereiket! Jaj lesz nekik, ha kivonom rettenetes kardomat! Készen vagytok-é, kurucok?

És a szalánci dombok felől harsogva kiáltottak fel a Krizsán tetejéig a kurucok:

— Készen vagyunk, nagyapánk!

Esze Tamás megeresztette ekkor rengőfaru lo-vának kantárszárát s úgy dübörgött át az erdőkön, mintha legalább százhatvan ördög csörtetett volna a rengetegen át. Majos Ferenc és Esze Gábor döbbenet-től fakó arccal száguldoztak a végigdübörgő ezredes után, mert megsejtették, hogy elkövetkezett immár az Esze Tamás nagy csatájának legutolsó pillanata. Esze Tamás pedig, csatarakész kurucái felé dübörögvén át a szalánci rengetegen, vad száguldása alatt másodszor is kiengedte harsányerejű torkát:

— Csatára, fiaim, csatára! Ütött immár az utolsó óra, amikor vagy megszabadulunk a németek jármá-bul, vagy meghalunk egy rakásban és Magyarországon nem lesznek azontúl magyarok! Vonjátok ki megfent kardjaitokat, markoljátok meg buzogányaitokat, kap-

játok meg csákányaitokat, Majos Ferenc kenyerespajtásom, Buga Jakab, Nyúzó Mihály, Zöld Demeter hadnagyaim, édes öcsém, Esze Gábor! Botra, fokosra, dákosra, fátrai tótjaim, szatmári hajdúim, ugocsai rusnyák)aim és ti, szívemhez nőtt leghívebb fiaim, beregi talpasok! A könyörület ne mozgassa most a szíveiteket, álljuk meg iszonyatos bosszúnkat minden ellenségeinken! Hej, hogy esz a méreg! Vágjátok az urakat, míg a párát érzitek bennök! Csatára! Csatára!

És a szalánci dombok tetején megemelték erre csákányaikat, furkósaikat, dákosaikat, buzogányaikat és úgy ordítottak vissza az erdőkön át dübörgő ezredesük elé fátrai tótok, szatmári hajdúk, ugocsai rusnyákok s beregi talpasok:

— Csatára! Csatára!

NYOLCADIK ÉNEK

ESZE TAMÁS KITÖR A HEGYEKBŐL.

*Menjünk, menjünk Munkács felé,
Már eleget sírtam ...*

Ady.

És mikor a szalánci erdők legközepén, ama kopár fensik tetejéről egytől-egyig azt kiáltották a vérszomjas kurucok, hogy: csatára! csatára! — ugyanakkor a messzi síkság pereméről s a lankák oldalairól, az izsépi ut felől, Terebes és Kázmér irányából, a Helmec-patak meg a Ronyva vize tájáról nagy fenszóval zendültek fel az urak és csapataik is:

— Csatára! Csatára!

És erre a fölzendült kiáltásra megindultak a fényes daliák és hűséges népeik, hogy megöljék Esze Tamást és szerencsétlen katonáit.

Hanem ez sereg volt aztán! Terebes irányából nyomultak előre a Forgách grófok, Varannó féktelen urai, mellettük a Gersei-Pethők, akik csupán Sztropkó körül ötvenegy falunak parancsoltak, aztán a gálszécsi Szemerék, kifeszített ijvesszővel a sisakjuk elején, kékezüst-vörösarany zászlók alatt, úgyszintén a dölyfös Barkóczyak, Abauj, Árva, Szabolcs, Ung és Zemplén kiskirályai, akiknek angyalfő és oroszlán látszott a címerpajzsukon s ők maguk kettős sisakot húztak a fejükre minden csata előtt. A szélesnyaku Klobusitzky Boly és Zétény falu minden jobbágyságát hozta maga után s ott csattogtak a hátuk mögött Kazinczy Andrásnak, híres Zemplén vármegye későbbi hadbiztosának, azonfölül a Füzesréknek és az Isépyeknek sok csatákon meghordott családi lobogói. De ki győzné előszámolni e nagy-

úri daliákat egytől-egyig! Kázmér falu irányából ez alatt egy másik sereg kezdett előretörni nagy elszántsággal. A gögös és nagyhatalmú Lónyayak vágattak e sereg legeién, tépett hadizászlók alatt, sisakjaik pereme fölött pedig magasra kiszökellt hirneves címerük: az egyenes kardot fölnyújtó páncélos kar. Ott jártatta fényes pejlovát a szőke Sennyey István s balkarját negédesen helyezte a csípőjére, úgyszintén a Zichyek, akiknek pajzsáról messzire csillogott a többszázados jelmondat: *Remélve tenni/* Nem hiányoztak a deli tartású Viczmándy-fiuk sem, akiknek vadgalamb röpködött a sisakjuk fölött s a Szeníiványiak jöttek utánuk tömött hadirendben. De ki gyözné fölsorolni e fényes vitézeket mind! S mialatt Terebes felől a féktelen Forgách grófok nyargaltak már előre és mialatt Kázmér felől a gögös Lónyay grófok kezdtek előretörni szaporán, az alatt a hatalmas földi urak seregeinek legközepén, a derékhadban is mozgolódás támadt. Lasztóc és Izsép táján állt fel ez a derékhad még hamar-délelőtt. Most aztán, hogy elkövetkezett az utolsó pillanat, maga a fővezér, a méregtől fúvó és súlyos vasakba öltözött Bercsényi Miklós ugrott ki a derékhad legeiére. Kiugrott a mezőre, repkedőfarkúcsődörén fel- és alárohant a ragyogó sereg előtt, csatára szeretett volna tüzelni a méregtől fúvó Bercsényi Miklós, de oly düh emésztette a lázadók ellen, hogy a hang belefulladt pulykabőrös torkába. Elbúsult haragjában csak kirántotta hát és magasra emelte feje fölé buzogányát, aztán nekieresztette csődörét a szalánci hegyek irányának s erre a jeladásra egy szempillantás alatt csak zúgni és dübörögni kezdett a széles derékhad. Sárga lován ott dübörgött legelői csabacsüdi Dókus Mihály, aki lelki jelességei folytán a nagy Rákóczi Ferencnek lett később az udvarbirája. Messziről meg lehetett ismerni csabacsüdi Dókus Mihályt, mert kardot suhintó vitéz ágaskodott sisakjának rostélyá fölött s vörösarany-kékezüst színű lobogója ott csattogott mögötte egyik hajdúja markában. Ott zúgtak előre nyúlánk paripáikon a ber-

náthfalvi és sztrippai Bernáthok, tizenhárom falunak birtokosai s pallos ágaskodott ki vaspántos pajzsaikból. Rengő hasával ott fujt és káromkodott a kettőstokájú Szirmay István, akinek minden jószágát fölprédálták a parasztok s ezért káromkodott annyira a nagyeszű Szirmay. Kék és vörös zászlóján hátrafelé mászó rák virágos koszorút tartott a két ollója között ... Ott vágattak e hatalmas nagyurak és hűséges szolganépeik halálbazúgó soraiban a Bessenyeyek, a Garanyba való jobbaházi Dőryek, a Körtvélyessek, zászlójukon a búsuló féllábú fekete daruval a legényei Pintérek, a márki Stépánok, a múlt lapjain oly ragyogó és dolyfös nevek egytől-egyig!

És mialatt e nagyúri seregek, egyszerre három irányból, repülve rohantak a szalánci erdők ellen, azalatt repülve rohant felénk a szalánci rengeteg is. Azalatt pedig felhők kezdtek ereszkedni a Magura és Beszkidek havas vállairól. Mert messze-messze, a határmenti hegyormokon napok óta havazott már s úgy látszott, hogy még ma délután vagy holnap virradatra itt is darát kezdenek szitálni a felhők. És mialatt észak felől görögtek, egyre görögtek a havasfellegek, azalatt idelent az urak és csapataik valóságos földfellegei repültek előre, észak felé, a szalánci rengetegnek.

Hej, micsoda csata lesz még itten, ha egyszer megmozdul az a halott szalánci rengeteg is! A kegyetlen és nagyerejű Esze Tamás legutolsó csatája, aki négy hónappal azelőtt a haldokló Magyarország nevében parancsolta legelső csatájába édes-egy-fiát, a kedvesszemű Thuróczy Miklóst. De hová lett azóta a nyár és hová lett azóta a sok bánattól elszánt Thuróczy Miklós kapitány?

Ó jaj, messze-messze volt már ekkor Thuróczy Miklós! Jókor délelőtt a gesztelyi országúton repült már vele a hintó, mert menekült Thuróczy Miklós, ifjú kapitánya a vén Esze Tamásnak, mint ahogy menekült július elején ugyanezen az országúton a szegény Rákóczi Ferenc, mialatt szívéből megsiratta nyomorult népét. Menekült már Thuróczy Miklós is

és dehogy látta többet, hogy mellette az őszi levegőtől megcsípett arcával gyönyörködik az elsuhanó tájék fölött a kis Horváth Annus s hogy előttük és mögöttük Bercsényi Miklósnak tizenhat kísérőhuszája nyargal lóhalálban. A harangodi síkság hosszában fut el a gesztelyi széles országút s Thuróczy Miklós nem merte kelet felé fordítani a tekintetét, mert megremegett a gondolatára is, hogy a bocsi mezőn netán fölriadnak a hintózörgésre s fekete csontkarjaikkal utánafenyegetőznek a negyedfél-hónapja temetetlenül heverő kurucok:

— Jaj, de elhagytál bennünket, kapitány!

Köpönyege gallérját ráhajtotta a fülére, de a bocsi mező felől még így is utánakiabáltak kerengő hollók dandárjai: kár!... kár!... S másodszor is megremegett és halovány lett Thuróczy Miklós, amikor ebédájában a szendrői erdők szélén itt is, ott is karóbahuzott kurucokat vett észre és bár iszonyattal akarta félrefordítani a fejét, elborult szeme nem bírt elszakadni e kísérteti látványtól. Ezen az útrészen lehajtott fejjel vágattak már a Bercsényi huszárai is, mert keserűsége csordult ki a szívük. Horváth Annus tágranyilt, kíváncsi szemmel nézegette a Aaróban száradó kurucokat, Thuróczy Miklós meg Kínlódva rázogatta tőle a fejét, mintha rosszbetegség szállta volna meg váratlanul. Mert ott ültek a szegény kurucok, végig-végig a szendrői erdők ritkás bükkfái alatt, ültek a karók tetejére rányomva s félig lehunyt pillákkal, szemrehányás nélkül, de mégis alattomos sunyisággal pislogtak rá a maga elől menekülő Thuróczy Miklóstra. Rezesorrú Majos Ferenc lovasai közül valók voltak e kurucok, kiket az éjszaka vontak nyársba az abauji fölkelte urak, mialatt a szegény kurucok vitéz Tokaji Ferkót akarták kiharagadni a dühös ellenség karmaiból. És most, hogy félig karóban sütkéreztek a bágyadt napocska alatt, legtöbbjük régen halott volt már. Aki pedig még életben kínlódott volna közülük, csöndes gúnnyal röhögött Thuróczy Miklóstra, avagy zúgolódás nélkül szívogetta utolsó pipa dohányát. És Thuróczy Mik-

lós egyszerre csak szörnyűt kiáltott, mert jaj, az erdő sarkában s egész közel az országúthoz egyszerre csak meglátta és megismerte Tyukodi pajtást is, egy karó hegyén lovagolva. A »legény« Tyukodi pajtás is megismerte a menekülő Thuróczyt, de ahelyett hogy kínlódása közben legalább a nyelvét mutatta volna rá, dudolgatni kezdett nyöszörgő haldoklással:

*Egy szegénylegény az Esza Tamás,
Magát megvonó Bonohó András...*

S Thuróczy Miklós másodszor is fölkiáltott és eltakarta a szemét. Mert emlékezett rá, hogy ezzel a panaszkodó nótával indult meg nyár közepén a német ellen ő maga is. Eltakarta a szemét és följjajgított hangosan. Repült-repült a hintó, már bent zörgött velük Szendrő várának tágas piacterén, de itt, a tér legközepén egyszerre mélységes bánatú karban zendült meg a haldokló Tyukodi pajtás énekének riasztó folytatása:

*Uruk mellett voltak ketten
Mintegy lelki-más,
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak, mint darázs ...*

És erre a mélységes bánatú énekre Thuróczy Miklós megrendülve ugrott fel a hintóban és ahogy körülhordozta szájalmas arcát a téren, német katonáktól körülvéve Tokaji Ferkó egykori lovasait ismerte meg a piactér közepén. Rongyokba takarva, megkötözött csuklókkal énekeltek Szendrő várának piacterén e kegyetlen lovasok, de e szerencsétlen kurucok előtt is lehajtott homlokával mosolyogva töprengett maga elé Kabay Márton tiszteletes úr és előtte ott kuporgott a földön a sebhelyektől elborított és a saját véréből vöröslő Tokaji Ferkó kapitány, súlyos vasakkal kezein-lábain. Jaj, megismerte Thuróczy Miklós

pajtását a szegény Tokaji Fsrkó, fölerőlködött valahogy sajgó lábaira és vad indulattói lobogott a szeme, ahogy fölemelte és megrázta bilincses karjait:

— Ó, kisasszony, Annus kisasszony, megvert az Isten, hogy annyira szerettem magát! Ő, kisasszony, emlékezzen meg a szegény Tokaji Ferkóról, ha nagyon rossz dolga lesz valamikor!

A hintó csak lépést döcögött már s Horváth Annus kelleetlenül fordult oda bájos arcával a rabok csoportja felé. Ám a híres-vitéz Tokaji Ferkó akkorra másodizben is megemelte bilincsekben csörgő karjait és úgy rázta meg őket Thuróczy Miklós felé:

— Jaj, pajtásom, Thuróczy Miklós egyetlen pajtásom, hát mégis elárultál engemet! Megesküdtünk pedig egymásnak a legényei temetődomb tetején, a holdvilágnál, hogy aki elhagyná egyszer az Esze Tamás kardját, az árulót meg fogja ölni a másik! Jaj, pajtásom, Thuróczy Miklós egyetlen pajtásom, te elhagytál bennünket és én nem ölhetlek meg mostan, mert te ölted meg ifjú életemet! Az Isten verjen meg, egyetlen pajtásom!

Erre a feneketlen átokra fölugrott a hintóban is a halovány Thuróczy s a két kezét könyörögve tárta ki Tokaji Ferkó sebekben kínlódó pajtása felé, miatta a maga elé mosolygó Kabay Márton tiszteletes azt suttogetta szünetlenül:

— Dulce est pro patria móri.

Fölpattant a hintóból Thuróczy Miklós:

—Pajtásom, Tokaji Ferkó egyetlen pajtásom! Az Istenre kérlek, hallgass meg...

—Nem hallgatlak meg! — ordított rá szegény Tokaji Ferkó, miközben láncos kezeit összecsattogtatta. — Halld meg hát, hogy ott fogok elevenen megrothadni egy bécsi börtönlyukban, te pedig nagy úr leszel. Az Isten verjen meg, ahányszor az eszedbe jutok! De vigyázz, jaj, nagyon vigyázz magadra, mert egyszer még bosszút fog állani értem Esze Tamás! Fussál, mindig fussál előre, merre a két szemed lát!

Szegény Thuróczy Miklós már-már le akart szökni a hintóból, hogy odarohanjon és magához ölelje még-

egyszer szegény Tokaji Ferkó pajtását, mert Tokaji Ferkó akkor már úgy csattogtatta bilincses karjait, hogy szavát nem lehetett hallani. De Horváth Annus ugyanakkor odakiáltott Orgoványi Andrásnak:

— Hajtsunk, Andráskám ... Az Istenért, hajtsunk! Orgoványi András mély bánattal odacsapott a lovak közé... Messze jártak már a nógrádi országúton, amikor Horváth Annus kis kezét odatette a Thuróczy Miklós vállára, aki Szendrő óta tenyerébe lehajtott fejjel könnyezett:

— Hallod-e, Miklós? Nyár óta türtem már, de most azt mondom: elég volt! Mit jajgatsz ezek után a zsványok után? Rászolgáltak! A hazád pedig ott van, ahol én vagyok!

Messze látszott már a hátuk mögött Szendrő vára, de Thuróczy Miklós még egyre a két tenyerében tartotta lehajtott fejét. És a Nógrád felé futó országútról egyszer-egyszer visszatekintett még Horváth Annus és aközben Szendrő várán is tul, a végtelen messzeségben, mintha a ködbeborult Dargóhegy rémlett volna feléje. Ködök és felhők borongtak már a Dargó fején, úgy tetszett, hogy havaseső szakad a messzi-messzi Zemplén vármegye határán s Horváth Annus, ahogy nehéz szívvel visszanezegetett a Dargó felé, könnyek csillantak meg az éjszakánál sötétebb szemeiben és csak föl-fölsóhajtott magában:

— Szegény Esze Tamás...

... Kár volt pedig sajnálni a nagy erejű és kegyetlen Esze Tamást! Mert Esze Tamás talán ugyané pillanatban vetette rá magát rengőfaru kancájának széles hátára, mialatt csüngő bajuszáról csakúgy szakadt lefele a hólé. Mert ömlött már a havaseső s az esőtől és hótól lucskos szalánci erdők legközepén Fecske cigány meg Daruláb nevű dádétársa egyszerre csak szájába dugta a pikula sipját és a következő pillanatban a szalánci erdők legközepén fölvisitott a szívettépő harci ének, amelynek lázadó ütemeire annyit, de annyit sirtak valamikor a felsőmagyarországi édesanyák:

*Hát az anyád él-e még?
Hát a fia ép-e még?*

S meghallván a régi dalt az utolsó csatájukba induló kurucok, igen sokan hangosan fölzokogtak. Fecske cigány viszont és Daruláb nevű dádétársa, mihelyt megadták a hadrariogató jelet, fülük mellől kitépték a tyuktalut, pikulájukat a hónuk alá csapták és akkor kinyújtván ösztövére lábszáraikat, az erdők legsűrűjében vacogva próbáltak iszkolni Terebes irányának. És közbe-közbe, ha megállapodtak egy-egy szempillantásra, rémülten hallották, hogy a szalánci erdők alatt lovak nyerítenek már, emberek jajgatnak, kardok csengenek és meg-megremeg a föld a havaseső zuhogásán át is és közben-közben átrendül a hegyeken az Esze Tamás ordítása ...

Mert ekkor állt már Esze Tamásnak az urak ellen való legnagyobb csatája!

Mert mialatt az urak fényes seregei szilaj robogással száguldoztak, egyszerre három irányból is, a szalánci rengeieknek, hogy megöljék Esze Tamást, váratlanul csak megeredt a hideg eső és az erdők sűrűjében fölrikoltott az Esze Tamás új csatákra lelkesítő indulója. És a hideg esőben, a szélső fák közül csak kibukkant ugyanakkor az első szegénylegény. A kordovánképű és sokat kódorgott Buga Jakab volt ez a szegénylegény, meg-megdidergett sovány gebéje hátán s néhány szünetig sűrű pislogással bámult rá a balszárnyra, melynek legelején a gögös Lónyayak vágattak peckesen. Fölbukkant a szélső fák mögül a savanyúszájú Buga Jakab, ám mögötte fölbukkant a csüngőhajú Zöld Demeter is egy másik gebén, de mezítláb és ahogy elrobogtak előttük a Lónyayak daliái, Buga Jakab csak hátrafordult az erdőbe és megemelte csákányát:

— Gyerekek! Csókoljon meg homlokon az islen!
Huj j!

És erre a kiáltásra csak kitörtek az erdők alól a Buga Jakab meg a Zöld Demeter árva legényei. Ki lovon hadonászva, ki a csupasz talpaival csat-

togva a sárban, ki csákányt forgatva, ki bunkósbottal mindössze és csak neki, neki az uri seregek oldalának! És amire fejhez kaptak volna a Lónyayak, a Sennyeyek, a Viczmándyak, meg a Ziehyek, már ott fujt és prüszkölt és irtózatossá válva csapkodta őket Buga Jakab, csapkodták őket és a lovaikról lefelé ráncigálták őket a bojnyikok, a Zöld Demeter árva meztelbasai, meg a Mtrai hajdemákok. A Bányaerdő cserfái közül pedig ugyanakkor lefelé zúdult a dombok oldalain az a hamis, istentelen, tolvaj, ördögi praktikájú, eretnek, országpusztító, tökéletlen, bitang Majos Ferenc is, rebellis latroknak huszonhét esztendőttől bujdosott szegény rezesorrú gyalogsági kapitánya. Ám ezúttal lóhátról kurjongatott ő is, valami négy százhetven bánatos lovas csattogott a nyomában s rezesorrú Majos Ferenc csak belezúdult a jobbszélről fölkanyarodó Forgách grófok oldalába, mialatt szabadjára eresztette kétségbeesett hangját:

—Fiaim, éhes szép fiaim! Gyilkoljuk le e bítangokat, kik a ganaj németek oldalán akarják megölni híres kis hazánkat! Hujj!

—Huj-rá! Hujj! — kiáltották vissza Majos Ferenc bánatos lovasai és úgy szakadtak rá a Forgách grófok dölyfös daliáira, hogy fél-szempillantás alatt szétforgácsolták őket. Meglátta azonban Forgácának nagy szorultságát a pulykatorku Bercsényi s a derékhadból mindjárt hatszáztíz huszárt indított a segítségükre. De szemközt, pontosan Szaíanc irányából akkor már megmutatkozott Nyúzó Mihály is. És féligcsupasz mezei lödörgői úgy repültek előre, mint a sebes szél! S a szaporán hulldogáló esőben, a megdagadt ugarháton gyaloghajduit és a puskás mezei hadakat parancsolta a halálba a méregtől fúvó s ide-odavágtató Bercsényi Miklós:

—Meg kell ölni az országháborító latrokat! Az utolsó lábíg öljétek meg őket, katonák!

Gyaloghajdúk és puskás mezei hadak a latyakban csattogó talpakkal indultak meg a Nyúzó Mihály féligcsupasz, lödörgő legényei ellen. A derékhad részéről ugyanakkor seregének egész harmadát küldi

a csatába a pulykatorkú Bercsényi, mialatt förtelmesen káromkodott. Szemközt pedig megmutatkozta már az ugocsai rusnyák is, kiknek a hadarócsép volt egyetlen fegyverük, ám e hadarócsép ellen anyaszült ember képtelen volt védekezni. És Buga Jakab mögé ugyanakkor lelkendezve rohantak segítségül az Esze Gábor nagyerdei kanászhadjai, mert az erőskaru Esze Gábor vezette az egész jobbszárnyat. És a rekedtorku Majos Ferenc mögé ugyanakkor a sárban csattogó csupasz talpaikkal rohantak segítségül a szatmári bitanghajdúk. Micsoda csata volt ez! A Kozmától Cseleiig elnyúló szántásokon, a Helmec-pájak és a Ronyva vize partjain fojtogatták egymást urak és parasztok s magyarok haldokoltak mind a két párton! Az eső meg a hó oszlopban zuhogott már ekkor, már-már kiöntött partjai fölött a Helmee-patak, meg a Ronyva vize és a Helmec-patak is, meg iá Ronyva vize is halott magyarokat rengetett a habjai fölött. S e megszorult és legutolsó pillanatban maga Bercsényi Miklós ugratott hadainak legeiére s magasra vágta fel fringíáit:

— Utánam, magyarok!

Es belevágtatott a dühöngő kavarodás legközepébe...

De amikor Bercsényi Miklós belevágtatott volna a kavarodás legközepébe, hirtelenül megrázkódott a széles mező s legalább félezer nyerítő lónak patáitól rendültek meg köröskörül a hegyek és az erdők. És szemközt, de messze-messze még, félezer dübörgő lovas lelegején, csak feltűnt egy gyászszüvegű óriás és ahogy a csatahely felé dübörgött vele vihógó kancája, csattogó patái alól toronymagasra csappant fel a sár és a kurucok megszorult ezrei ugyanakkor fölharsantak a halottaktól feketedő mezőkön:

— Itt van már Esze Tamás! Vivát Esze Tamás!

Csakugyan, Esze Tamás ezredes közeledett ott a Kapoveny-szakadék irányából... De hogy közeledett, könyörülő Úristen!

Zúgó tenger hátán ennyi rémülettel vágta felénk a fekete gálya. Hegyes kucsmája az összekuszált feje-

búbján ágaskodott a nagyhírű ezredesnek, bus szemöldöke úgy csüngött immár, mint az ereszhéj, lobogó szemeit sötéten forgatta bus szemöldökei alatt, varnyuszárnybajsa messzire úszott utána, a balkarján meg olyan pajzsot rengetett, mint egy ladik feneke. Hát még a csákánya! Hát még a csatacsiliag, mely a jobbcsipője fölött zörgött! Hát még a buzogánya! S a csata felé való vágatásában mégegyszer kiengedte keserű torkát Esze Tamás:

— Uram-Jézus! Itt van immár a legutolsó óra, hogy minden árulóinkon megálljuk hihetetlen boszszunkat! Te adj minékünk szerencsét hozzá! Halál az urakra! Halál a németekre! Hujj!

A kurucok ezrei pedig föltekintettek mégegyszer a könnyező égre és azt kiáltották egyakarattal:

— Jól beszélsz, öreg! Segítsen meg hát mibenünket az Úr Jézus meg Szűz Mária édesanyánk! Hujj!

És ekkor Esze Tamás is belekeveredett a csatába. Ott hánykolódott és bukdácsolt Esze Tamás feje körül a Szűz Mária kopott libertás-lobogója s amikor vészett lovasaival meg beregi talpasai élén a vén ezredes belezúdult volna ebbe a legvéresebb csatájába, egyetlen roppanással áttörte az urak katonáinak legközepét...

De ki tudná elbeszélni ezt a csatát! Bercsényi Miklós tizenkétszer rohanta meg a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást, ám az ezredes tLenharmadszor is a lova patái alá teperte őket. Zúgott a szél, csapkodott a havaseső, Esze Tamásról csorgott a véres hó, rengőfaru lováról szakadt az eső meg a tajték, de estetájban már Legénye dombjai fölött hajszolta és kaszabolta a menekülő urakat Esze Tamás.

És mégis, amire elősettengett volna az alkonyat, mégis Esze Tamás ezredesnek kellett menekülnie a csataterről. Mert az alkonyat leple alatt csak megérkeztek a csatahelyre a Zenta alól rohanvást-rohant német csapatok. Megérkeztek a brandenburgi zászlóaljok, Kiss Balázs ezredes világhíres császári huszárai, nagyszájú horvátok és kegyetlen vallonok. És az egyre

ereszkedő szürkületben, mialatt köröskörül kilenc falu égett már röpködő tűzözönben, a szitáló eső alatt, a legényei dombok legtetején, elhunyt talpasainak holtteste fölött csatázván harcolt Esze Tamás, hogy úgy zuhogott róla a hólé meg az ellenség vére, mintha dézsával öntözgették volna nagysüvegű fejét.

De hiába erőlködött Esze Tamás, hiába duzzadtak ki halántékain az erek, mert estetájban a legényei dombok alatt már őt magát is lehúzták a lováról, a csizmáit lehúzták hatalmas lábairól, ködmönét meg leráncigálták a nyakából. Legalább hatvanhárom nagy úr, kegyetlen vallon és dühös brandenburgi rohanta meg a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást s ladikhoz hasonló csatapajzsának vaspántjain úgy csattogtak már az ütések, hogy tűz csapott fel a kardok, csákányok és buzogányok iszonyú csapásai alatt. Menekült már mindenki. Messze bujdosott már rezesorrú Majos Ferenc is, valahol Barancs puszta földjein s halott kurucok feküdtek szanaszét a legényei dombokon meg a lucskos szántások alján. És Esze Tamás, közeledni látván immár nyomorult végét, mégegyszer kiengedte bánattól hörgő torkát. Ez a legutolsó ordítása végigszállt a velejteit halmok meg a gercselyi erdők fölött, hogy meghallotta a Barancs határában menekülő Majos Ferenc is:

— Pajtásom, Majos Ferenc pajtásom! Ha élsz még valahol, fordulj vissza és vágtsass felém teméntelen lovasaiddal! Ha pedig meghaltál volna valahol, ugorj talpra a túlvilági sírodból és rohanj ide eszed nélkül, avagy ess kétségbe és halj meg másodszor is, mert most akarják megfogni Esze Tamást, hogy megpirítsák elevenen! Majos Fe-re-enc! Ma-jos Fe-re-e-enc!

Ó, jaj, meghallotta ezt a bánattól hörgő ordítást Majos Ferenc! Barancs határában bujdosott már ekkor kemény lovasaival, de mégegyszer és utoljára visszafordult az Esze Tamás ordítására. Visszafordult Majos Ferenc, visszafordultak vele összes lovasai és nagy félkört futván be a széles mezőn, riasztó sűrűségben kezdtek csattogni és dübörögni a csata-

téren, hogy az urak meg a német ebek buzogány-csapásai alól kiráncigálják mégegyszer Esze Tamást. Éjszaka volt immár, kilenc falu égett köröskörül. Esze Tamás akkor már a Ronyva vizéig leszorítva verekedett ijesztőn. És amikor Majos Ferenc mégegyszer és utoljára berobogott volna a csatába, Esze Tamás gyalogláb dulakodott már. Az egyik Szemere éppen akkor úgy csapta álkapcsán, hogy ettől a csapástól kitörött az egyik zápfoga, ám Esze Tamás kiköpte véres zápfogát, de olyan erővel, hogy arculköpvén Szemerét, kiütötte vele a Szsmere balszemét. És nagy szorultságában odaugorván Esze Tamás a Ronyván álló vízimalomhoz, fölemelt egy malomkövet és akkor megfeszítvén karjait, a malomkövet annyi méreggel zúdította a ráfenekedő urak és németek legközepébe, hogy legalább kilencen haltak meg ott a lovaikkal együtt. Am meghalt volna Esze Tamás is, mert egyedül harcolt immár uraknak és németeknek sáskasokasága ellenében. De e nagy szorultságában megérkezett a csatahelyről rezesorú Majos Ferenc s Esze Tamásig törvén magát, kiengedte feneketlen torkát:

— Menekülj, ezredes!

És akkor Esze Tamás ezredes is fölívta magát rengőfaru kancájára s bus tekintetét meghordozván mégegyszer a csatahelyen, kiengedte bánattól hörgő torkát:

— Munkács felé, fiaim, Munkács felé!

És akkor rengőfarú lovának hasába vágia széles sarkantyúit Esze Tamás. De nem menekült sokáig, mert nem engedte égő haragja. Barancs és Gercsely határán túl, a Tapoly és az Ondava folyók nagy síkságán még azon az éjszakán új csatába bocsátkozott. Hej, hogy harcolt Esze Tamás és hogy harcoltak a kurucok! Verekedtek a terebesi országúinál, Kazsu és Bodzásujlak határában, éjfél előtt négyszer kezdtek új csatát a Binyó-kocsmánál s Gercsely, Hardicsa, Szürnyeg és Garany falvai tűzbe gyúltak ki ezen az éjszakán. De most már Esze Tamás gyújtogatott és most már tíz-tizenöt falu határában csatáztak leírhatatlan vitézséggel a szertehulldogáló kurucok. Napo-

kon át csatáztak. Egy-egy déiben összeverődtek itt is, ott is, de alkonyat táján megint csak szétverték őket a Bercsényi huszárjai, a bosszúért lihegő urak és a császár kegyetlen csapatai. Az Ondava meg a Tapoly sárbaveszett síkságán keserves napok és éjszakák óta harcolt már Esze Tamás és harcoltak a kurucok, de úgy, mintha a sátán katonái lettek volna. Nappalokint hideg permeteg szállt, éjszakáinkint fölföltetszett Munkács irányából a növekvő hold, Esze Tamás pedig egyre hátrált ezalatt. És sietnie kellett, mert a Bodroglóközön át, Boly és Zétény irányából brandenburgi zászlóaljok törtettek az oldalába, a Tiszahát felől pedig kegyetlen vallonok és a Deák Pál óbester huszárjai húzódtak fel Ung vármegye irányának, hogy hátába kerülven a nagyhírű ezredesnek, összes parasztjaival együtt kiirtsák a föld színéről.

De nem kellett féltetni Esze Tamást! Az Ondava és a Tapoly kicsapott ugyan a medréből, ám a kurucok átúsztak az áradásokon is és elérvén ekkor a hét mérföld hosszúságú Nagyerdőt, Abara és Málca között megrohanták a brandenburgiakat és bár a hidegtől erősen reszkettek a kurucok, most már ők verték széjjel a brandenburgiakat s legalább háromszáz császári katonát fojtottak bele a Verbonyik iszapjába. Rezesorrú Majos Ferenc pedig ugyanekkor Bercsényi huszonhat lovasát fullasztotta bele a Medvec ingoványos sásai közé. Egyfolytában tíz nap óta harcolt és hátráiva-hátráit immár Esze Tamás a tízszeres ellenségek ellenében, a kurucok kiszorultak immár Zemplén keleti határáról is, melynek egész vidékét elárasztotta a Latorca meg a Laborc, de mégsem Esze Tamás fáradt el, hanem az urak meg a németek eresztették le először vértől-csepegő kardjaikat. A nagy Bercsényi Miklós látván ugyanis a magyarok pusztulását s szívéből megindulván az Esze Tamás vitézségén, kiadta kemény parancsait:

— Elég volt, katonák! Hisz odaát is testvéreink vannak!

Esze Tamás a tüzek kormaitól olya-i fekete volt

már ekkor, mint az ördög. És ekkor, amidőn Ung vármegye földjén csatázott immár, gondolt még valamit, mert sok ész és nagy furfang volt Esze Tamás fejében. Megparancsolta ennél fogva a kanászoknak, hogy széledjenek el a Nagyerdőben, a fáirai tótoknak, hogy a Vihorlát meg a Babiagura járatlan utjain át szökdössenek hazafelé s megparancsolta a beregi talpasoknak, meg az ugocsai rusnyákoknak, hogy rejtezenek a kősziklák mögé. És eltengetvén valahogy bus napjaikat, várjanak, szívszakadtan várjanak, amíg egyszer újból üzeni fog értük.

Nagyerdei kanászok, fátrai tótok, beregi talpasok és ugocsai rusnyákok széledezni kezdtek ekkor, de meg messziről is vissza-visszanézegettek s úgy búcsúztak nehéz szívvel a kegyetlen és nagyhirű ezredestől:

— Ne felejts el bennünket, öreg!

Hideg ősz lett ekkorára, november közepe is elmúlt már. És egy ilyen késő novemberi napon megmaradt katonái elé állt ki Esze Tamás és vezetni kezdte őket Munkács irányának. Még aznap este elvonultak Ungvár alatt, Máriás-zászlóik suhogva úsztak a levegőben. Másnap elhagyták Munkács várát is és mialatt a lefogyott kurucok húzódtak, mindig tovább húzódtak kelet felé, voltak emberek, akik saját szemeikkel látták, hogy esteiájban titokzatos kékes lángok gyúltak ki a hazájuktól búcsúzó kurucok zászlai fölött. És hire terjedt nemsokára, hogy Esze Tamás katonáinak maga Szűz Mária küldte ezt a túlvilági biztatást, hogy e rejtelmes tüzek védelmükre legyenek földi ellenségeik ellenében. Meghallotta ezt a hirt Bercsényi Miklós is és bus keserőséggel hajtotta le a fejét.

Negyednapra ezután megállt Esze Tamás Tarpa nevű, földig leégett szülőfaluja fölött, egy alacsony dombtetőn. Gyalog állt a dombon Esz Tamás, mert érezte immár, hogy hosszú ideig nem lesz szüksége ezentúl rengőfarú lovára. Megállt Esze Tamás, Majos Ferenc pedig még egyszer és utoljára csatarendbe sorakoztatta lovasalt a domb lábánál. Mögötte sora-

koztak fel a Buga Jakab bojnyikjai, a Nyúzó Mihály angyalai, meg a Zöld Demeter mezítlábasai. Oldalvást oíi vacogott a pikulájával Fecske cigány, meg Daruláb nevű dádétársa s bajrahívó jel gyanánt megint tyukталu ágaskodott a fülük mögül. És Esze Tamás megállván a domb tetején, keresztbefonta nagyerejű karjait, bus szemét pedig meghordozta vékony nyakú kurucain és akkor így szólította meg őket:

—Fiaim! Csataíinknak vége van immár..

—Úgy legyen! — rikkantott lelkesülten Fecske cigány, ám ugyanakkor olyat csapott a szájára Zöld Demeter, hogy a művész hasraesett a sárban.

Esze Tamás odanézett haragosan s aztán folytatta:

—Csataíinknak vége van immár, de nem hosszú időre. Nemsokára üzenni fogok utánatok, fiaim és tudom, hogy nem fogok megcsalódni tibennetek...

—Mind ott leszünk, öreg! — kiáltottak fel a kurucok.

—Ti most menjetek hát és meg se álljatok Moí-dováig. Keressétek fel ott Thököli király őnagyságát, Petrőczy és Ubrisi nagyhírű vezéreket és mondjátok el nekik, hogy Esze Tamás becsülettel csatázott. És ha jeladást kaptok majd tőlem megint, hozzátok őket magatokkal. Ha pedig meghaltak volna akkorára, ássátok ki őket sírjaikból, kötözzétek lóra őket és úgy gyertek vissza velük híres kis hazánkba. Tudjátok-e, miért mondom ezt néktek, fiaim?

—Nem tudjuk, öreg! — kiáltottak vissza bánatosan a kurucok.

—Azért, fiaim, mert szükségünk van a nagy urakra. Most is azért vertek le bennünket és azért nem állhattuk meg dühös bosszúinkat, mivelhogy az urak nélkül indultunk meg és emiatt árulások követték egymást mindenfelől. Lettek tehát az urak a császár cinkosai, minket meg lázadóknak hirdettek széjjel. Pedig mi vagyunk az utolsó magyarok, mert lázadni, lázadni, lázadni teméntelen ellenségeink ellen: csak ez mentheti meg nyomorgó kis hazánkat. De nem az urak és papok ellen kell lázadni, hanem mindnyájunk-

nak együtt mindenki ellen kell lázadni, aki nem tartozik a vérünkhöz! Értsétek meg, fiaim!

— Értjük, öreg, értjük! — kiáltották csaknem könnyezve a kurucok.

Esze Tamás sóhajtott és nagyot fújt:

—Hiszen akadt hiba mibennünk is, de csüggedni azért sohasem szabad. Mert ha most egyenetlenséggel ver is az Isten, de feljön még a nap, amikor egy táborban leszünk, mi összes magyarok és lerázzuk magunkról minden ellenségeink láncait. Csak sohasem csüggedni, fiaim! És ha nyolcszor vernek szét bennünket, kilencedszer megint csak elülről kell kezdeni. Titeket én most elküldelek, mert olyan idők következnek reám megint, hogy az Isten irgalmazzon meg szárandó fejemnek! Most, hogy leszakadt fölöttem minden, ott kezdem újra, ahol kezdtem tizenegy kínlódo évemmel ezelőtt. Tudjátok-é, hova indulok el most egymagam, fiaim?

—Hová indulsz el, öreg? — kiáltottak fel kíváncsian a kurucok.

—Hát Bécsbe, hogy hazahozzam Rákóczi ő szent felségét! Ha őt esztendőmbé kerül, de hazahozom és amire üzeni fogok utánatok, a Kárpátok tetején körröskörül lobogni fognak az új tábortüzek!

—Bécsbe indulsz el, öreg? — kiáltották rémüléttel a kurucok.

—Igen, Bécsbe — folytatta Esze Tamás. — Ne is maradjon vissza e tájékon senki más, csak Buga Jakab és Zöld Demeter, mert a jövő héten már halálra fognak keresni mindenkit. Most tehát indulj meg. Majos Ferenc komám, induljatok meg, fiaim, Moldova felé, köszöntsétek ott a nevemben nagy tisztelettel Thököli Imre király ónagyságát és emlékezzetek meg néha rólam is, mert rettenetes napok következnek reám!

— Sosem felejtünk el, öreg! — kiáltottak fel könnyes arccal a kurucok. — Mindig az eszünkben leszél!

És akkor a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás előtt mégegyszer ás utoljára meghajtották ócska zász-

lóiakat a kurucok. És akkor fősorakozván, elöl a lovasok, hátul a talpasok, Majos Ferenc után és lengő lobogóik alatt mély neszben megindultak Moldova havasai felé. Távolodtak, egyre távolodtak a dombon álló Esze Tamástól, ám sokszor visszanezegettek *mérr* és olyankor azt kiáltották:

— Ne felejts el bennünket, ezredes!

Buga Jakab meg Zöld Demeter akkor már elbúcsúzott Esze Tamástól azzal, hogy a tél beálltaig itt fognak bujkálni a tájékon. És akkor maga után vezetvén csontos gebéjét a két nevezetes szegénylegény, a Verhovina felé vette kóbor útját mind a kettő. Messze jártak már ők is, amikor a felhők mögül kibujt a gyöngé napocska s fáradt verőfényét ráterítette éppen egy zörgő kukoricás szélére. Ott aztán, a gyöngé napocska alatt, a zörgő kukoricás szélén letelepedett a két öreg kódorgó. Buga Jakab hanyattdőlt, maradékbagót helyezett a zápfogára és köpködvén tőle, nagy élvezetében kihányta hasát a sápadt verőfénynek s félszemmel odasandított az árva Zöld Demeterre:

— Mit búsulsz, kenyeres? Látszik-e még az öreg?

Zöld Demeter átfogott lábszárral bánkódott a kukoricás partján s fölpislogván a tarpai domb irányának, megvakarászta savószinű bajusza sarkát:

— Már nem látszik. Haj-haj, megdöglünk a télre!...

...Esze Tamás akkor már csakugyan nem állt a dombtetőn. Mert amikor eltűntek szeme elöl idegen országokba kibujdosó katonái, amikor a kukoricás elfödte Buga Jakabot, meg Zöld Demetert, nagy bujában Tarpa felé indult meg a dombtetőről. Nem nézett sem jobbra, sem balra. Döngő csizmáival áthaladt fölperzselt és lakatlan faluján s gyászszinű kucsmájában nemsokára fölbukkant a Tiszaparton.

A Tisza két nap óta áradni kezdett már s zavaros vize duzzadtan rohant lefelé. De a Tisza szélén ott vesztegelt a komp és a Tisza partjának meredekje alatt ott gubbasztott még az öreg révész kalyibája. Es a döngő léptekre a kalyibából kinézett ijedten a

fehérhajú öreg s megpillantván a hidason a nagyerejű és kegyetlen Esze Tamást, megrémült, összekulcsolta a kezét és motyogni kezdett magában. S motyogva botorkált fel a kompra és a zúgó Tisza tetején hajtani kezdte a túlsó part irányának, mialatt fehér pilláival ijedten pillogott Esze Tamásra.

Am szörnyű is volt az alakja e pillanatban a nagyhírű és kegyetlen Esze Tamásnak. Tornyos kucsmája hátratántorodott a feje búbján, rut szemöldöke lefelé csüngött, varnyuszárnybajusza lefelé csüngött, lyukas ködmön volt a vállain s meztelen dákos volt bedugva a tüszőjébe. S tornyos kucsmája, harsogó keselyűorra, csüngő bajusza, rettentő csizmája, mind, de mind tele volt aludtvérrel, lobogó szemeit megvadul forgatta csüngő szemöldökei alatt. Sebesen haladt a komp a zúgó Tisza hátán s a vén ladikos rátapadván ijedt arcával a nagyhírű ezredesre, halkan imádkozni kezdett és közben fölsusogott:

— Tamás ...

Esze Tamás meghallotta és megismerte ősz apjának hangját, de nem nézett oda. Ahelyett megemelte ökleit s hangtalanul kezdett fenyegetőzni nyugat felé. Onnan, nyugat irányából, füst és pernye feketedett idáig. És akkor, hogy vén apján kívül senki más nem látta a világon, hirtelen keresztberakta nagyerejű karjait, aztán megcsuklott és sirni kezdett Esze Tamás is. Úgy sírt, hogy hangja nem volt a sírásának, csak a könnyei patakzottak lefelé. De olyan könnyek estek ki a szeméből, mint egy borsószem. S e borsónagyságu könnyek legörögvén a bajuszáról, belepotyogtak a Tiszába. És akkor megindult a havaseső is, ragyát vert a Tiszán, végigcsapkodta Esze Tamást, akinek könnyei összefolytak esővel és hóval, a németek vérétől megitatott ruhája pedig vérezni kezdett s ez a megeredt vér pirosra festette a Tisza közepét.

A komp nesztelenül úszott ezalatt a túlsó párnak.

(Vége.)

TARTALOM:

Előszó az első kiadáshoz.....	5
Első Ének	
Esze Tamás jelt ad	9
Második Ének	
»Hát az anyád él-e még?«.....	25
Harmadik Ének	
Pataki Veszedelem.....	45
Negyedik Ének	
Rákóczi Bécsig fut	79
ötödik Ének	
Esze Tamás csatája	92
Hatodik Ének	
Kiáltnak Tokajban! Jajgatnak Patakban!.....	117
Hetedik Ének	
Esze Tamás féktelen haragra geiied.....	142
Nyolcadik Ének	
Esze Tamás kitör a hegyekből	173

JEGYZETEK

Az »Esze Tamás« történelmi adatait a következő helyekről szedtem össze:

Thaly Kálmán: A hegyaljai zendülés. (A székesi gróf Bercsényi-család. II. k., 173—218. o.)

Márki Sándor: A parasztháború 1697-ben. (II. Rákóczi Ferenc. I. k., 141—158. o.)

Takáts Sándor: A hegyaljai zendülés. (Budapesti Szemle, 1910 január.)

Babotsay Izsák, Tarcal város notáriusának naplója. (Zemplénnvármegyei Adalékok. 1903.)

Olasz-Liszka város kiraboltatása 1697-ben. (U. o. 1908.)

Kobb generális Majos Ferenc ellen. (Kobb Farkas dühös pátenseket küldözget a zempléni falvakra a »Tolvay, Istentelen, hamis, Ország pusztító, ördögfi pracükáju, Thekéletlen« Majos Ferenc bujdosó hadnagy ellen 1677-ben. U. o. 1909.)

A Tokay-lázadás. (U. o. 1909.)

Újabb adat a Tokay-lázadás történetéhez. (U. o. 1910.)

Tolcsvai Nagy János felkoncoltatása 1697-ben. (U. o.)

Soós Elemér: A tokaji vár története. (Esze Tamást Barkaszon elfogják. U. o.)

Az 1697-iki parasztmozgalom lefolyása Sárospa-

takon. — U. o. 1910. (A két pataki jezsuitának a császárhoz intézett későbbi fölterjesztésében azt olvassuk, hogy mikor a kálvinista lázadók éjszaka megrohanták Patakot, a vár sáncának bokrai mögül karddal piszkálták ki a jezsuitákat, mialatt féktelen örömben így kiáltoztak: »Itt vannak, itt vannak az eb-adta papok!« Hic sunt, hic sunt a cane dati sacerdotes!)

K. J.